

Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Tarihine Toplu Bir Bakış

Necat BİRİNCİ*

Öz: Hunlarda eğitim, sözlü kültür ve davranış biçimlerinin öğrenilmesine dayanır. Göktürklerde bu amaç yazı ile sağlanır. Uygur döneminde yazının yaygınlaşması ile eğitim de yaygınlaşır. Toplum kitapla tanışır. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri döneminde eğitim örgün bir şekil kazanır ve medreselerle kurumsallaşır. Osmanlı asırlarında eğitim, başta İstanbul olmak üzere medreseler ülkenin her tarafına dağılır. Medreseler 1924 yılına kadar varlıklarını sürdürür. Osmanlı döneminin bir diğer eğitim kurumu Enderun'dur. Buralarda devletin yönetim kadrolarına eleman yetiştirmiştir. 1908 yılında kapanmıştır. Türk eğitim sistemi XVIII. yüzyılın başlarından itibaren batı etkisinde yeni bir devreye girer. Önce sadece ordu için silah geliştirmek ve orduya eleman yetiştirmek için okullar açılır. Zamanla bütün eğitim alanı batılı örnekler göre şekillenir. Eğitim alanında en geniş hamle II. Abdülhamid döneminde yapılır. II.Meşrutiyet döneminde de eğitime ayrı bir önem verilir. Yapılan devrimlerin kalıcı olabilmesi için eğitimin imkanları kullanılır. Üniversite reformu yapılır. 1940'lı yılların en önemli eğitim hadisesi Köy Enstitülerinin açılışıdır. Demokrat Parti döneminde, anaokulundan üniversiteye kadar her kademedede gelişme görülür. Yeni üniversiteler açılır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi eğitimi ideolojik bir yapıya sokar. 12 Eylül 1980 darbesi ve 27 Şubat 1997 postmodern darbesi ile eğitim yeniden darbe vesayet anlayışı çerçevesine sokulur. 2000'li yılların başından itibaren demokratik bir eğitim kurabilmek için müfredattan ders kitaplarına derslik sayısından okul mimarisine, öğretmen atama şekline üniversitelere, eğitimin her alanında çalışmalar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Eğitim, Medrese, Enderun, Okul, Üniversite Reformu, Köy Enstitüleri, Demokratik Eğitim.*

* Prof.Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. necatbirinci@aydin.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0003-2215-9082>.

Geliş Tarihi / Received: 23 Aralık 2024 / 23 December 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 10 Şubat 2025 / 10 February 2025

A General Overview of the History of Turkish Education from Past to Present

Abstract: Education among the Huns is based on learning oral culture and behaviour. Among the Gokturks, this purpose is achieved through writing. Education also becomes widespread with spread of writing in the Uighur period. Society became familiar with books. During the Great Seljuk States, education takes a formal form and is institutionalised with madrasahs. In the Ottoman centuries, education is distributed throughout the country, especially in İstanbul, with madrasahs. Madrasahs continue their existence until 1924. Another educational institution of the Ottoman period is Enderun. The state's administrative staff were trained here. It was closed in 1908. The Turkish education system enters a new period under Western influence from the beginning of the 18th century. At first, schools were opened only to develop weapons for the army and train staff for the army. Over time, the entire field of education is shaped according to Western examples. The most comprehensive move in the field of education was made during the reign of Abdülhamid II. New developments were also seen in education during the second constitutional monarchy. Education was given special importance during the Atatürk period. The opportunities of education were used to make the revolutions permanent. University reform is carried out. The most important educational event of the 1940's is the opening of the Village Institutes. During the Democrat Party period, developments are seen at every level from kindergarten to university. New universities are opened. The military coup of May 27, 1960 puts education into an ideological education is once again brought into the framework of coup and tutelage. Since the beginning of the 2000's, studies have been carried out in every field of education, from curriculum to textbooks, from the number of classrooms to school architecture, from universities to the method of assigning teachers, in order to establish a democratic education.

Keywords: *Education, Madrasah, Enderun, School, University Reform, Village Institutes, Democratic Education.*

Giriş

Eğitim ve öğretim toplumsal bir olgudur. Amacı, bireyleri toplumun her alandaki ortak değerleriyle uyumlu ve bu değerlere katkı sağlayacak şekilde yönlendirmek ve geliştirmektir. İnsan ömrünün en önemli ilişki ağlarından biridir. Zaman içinde insan toplumu, toplum da insanı biçimlendirir. Bu, eğitim yolu ile gerçekleştirilir. Eğitimin hedefleri toplumun yönünü belirlerken toplum da kendisine yön verecek eğitimi geliştirir. Böylece eğitimle toplumda artık bilinçli bir güç oluşur.

Toplumsal tarihte asırlarca durgun bir eğitim süregelmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi ile aşırı hız kazanan toplumsal değişimde eğitim göz ardı edilemez bir önem kazanmıştır. “Maddi alan” dediğimiz bilim, teknik, keşif, makineleşme, seri üretim, aşırı tüketim, aşırı tüketim alanındaki hız ve bu hızın yönetimini elinde bulunduran ve yönetenler, toplumun manevi değerlerini de kendi anlayışlarının çerçevesi içine sıkıştırabilmek için eğitimi kullandılar ve eğitim *tek tip* toplum oluşturma gücü alanı durumuna geldi.

Son iki asrın eğitimi bu durumu sağlamak üzere şekillendirildi. Bugün manevi alan, kendisine eğitim yolu ile toplum içinde varlığını sürdürebilecek bir yer bulabilmek için uğraş vermektedir. Henüz bu iki toplumsal değer arasında eğitim yolu ile toplumu sağlıklı bir denge ve bünyeye kavuşturacak yol bulunamamıştır. Bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye de bu yolun arayışı içindedir.

1. İslamiyetten Önce

Türk tarihinde teşkilatlı ilk devlet olarak kabul edilen Hunların sağlam bir devlet yapısına sahip olduğu bilinmektedir. Eldeki kaynaklara göre Hunlarda teşkilatlı şekilde eğitim kurumları olduğu söylenemez. Ancak, toplumda giyinme, beslenme, barınma, düşmandan ya da tabiat olaylarından gelecek tehlikeye karşı korunmayı sağlayacak, yaşayarak, uygulayarak öğrenme şeklinde bir yapının olduğu söylenebilir. Hunlar döneminde eğitim ve öğretimin en önemli aracı olan yazılı bel-

gelere rastlanmaz.

2. Göktürk Dönemi

Bu dönemde her türlü yapılanma sözlü kültür ve davranış biçimlerine dayanır. Türklerde yazı ilk defa, işlek şekilde Göktürkler zamanında kullanıldı. Runik karakterde olan ve Türkçeyi kayda geçirmek için kullanılan bu yazı, ilk defa Göktürk hakanlarının anıt mezar taşlarında, bir de önemli kişilerin, irili ufaklı mezar taşlarında görülür. Bu durum, runik yazı karakterinin Göktürklerde ve Merkezi Asya'daki Türk halkları arasında yaygın olarak kullanıldığını, bu halkın kültür düzeylerinin oldukça yüksek olduğunu gösterir. V. V. Barthold bu yazılı metinlerin bulunduğu Orhun-Yenisey vadisindeki anıt ve mezar taşlarına dayanarak, o dönem Türkleri arasında okuryazarlığın oldukça yaygın olduğunu söyler. Çeşitli belgeler, mezar kitabeleri, yaygın olarak kayalar üzerine yazılan metinler, çeşitli damgalar, arazide sınır belirleme taşlarının ve çeşitli eşyaların üzerindeki yazıların geniş halk kitlelerine hitap edecek şekilde yazılmış olanları bu kanaati güçlendirmektedir. Türklerin batıya göç eden grupları arasında da okuryazarlık oranının yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle, Greko-Baktriya'da (Tohoristan) yaşayan Türklerin hukuk metinleri üzerinde yapılan çalışmalar, Türklerin başka dillerde de okuyup yazabildiklerini göstermektedir.

3. Uygur Dönemi

Uygur döneminde zengin bir yazılı edebiyat vardır. Türk tarihinin Uygur asırları kültür tarihinin parlak dönemlerindedir. Uygurlar; devlet idaresi, hukuk, askerlik, iktisat, fen, dil, yazı, eğitim alanlarında önemli gelişmeler göstermişlerdir. Özellikle Türkçeyi birkaç çeşit yazı ile yazmışlardır. Kağıtçılıkta oldukça ileri gitmiş, matbaayı kullanmış ve zengin bir kitap koleksiyonu ortaya koymuşlardır. Türk edebiyatının ilk ve önemli yazılı eserleri, kitap halinde Uygurlar tarafından verilmiştir. Eski Uygur Türklerinin kütüphaneler kurdukları, iyi bir arşive sahip oldukları da bilinmektedir. Uygurlar, eğitim sahasında gösterdikleri başarılarla ve ortaya koydukları eserlerle dünya kültürüne önemli katkılar sağlamışlardır.

4. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Dönemi

A. Medreseler

İslamiyet'i benimseyen, Müslüman olan Türklerin kurdukları ilk medreseler Karahanlılar dönemine rastlar. Bu dönemde Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Kaşkar gibi merkezlerde medreseler kurulmuştur. Ancak hem kendilerinden sonrakilere örnek olmaları, hem de etkileri bakımından ilk Türk medresesi olarak, Büyük Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün Bağdat'ta kurduğu Nizâmiye Medresesi kabul edilir. Bu medrese zamanının en gelişmiş eğitim kurumudur. Devlet tarafından himaye edilmiştir. Medreseler Türklerin İslamiyet'i kabullerinden sonra kurdukları en önemli eğitim öğretim kurumlarıdır. Kuruluşlarından itibaren, sınırları genişleyen Türklük coğrafyasında, ilmiye sınıfı başta olmak üzere devletin değişik kademelerindeki yönetim kadroları için elemanlar bu medreselerde yetiştirilmiştir. Medreseler, İslami eğitim sisteminin, sıbyan mekteplerinden yükseköğretime kadar ana omurgasını oluşturur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin mirası üzerine kurulan ve bu devletin Anadolu'da devamı olan Anadolu Selçuklu Devleti medreseleri, Nizamiye Medreselerinin, gerek yapı, gerekse ders programları açısından devamı olmuşlardır. Anadolu Selçuklu Sultanları, vezirler, beyler, Anadolu'yu Türkleştirip, bu yeni vatanda Türk varlığını kökleştirmek için bayındırlık alanında adeta birbirleriyle yarışmışlar, çeşitli hayır eseri kurmuşlardır. Bunların arasında medreseler başta gelir. XIII. yüzyıl boyunca Anadolu'nun hemen her yöresinde kurulan bu medreseler bir yandan Nizamiye medreselerinin mimari yapısını daha da geliştirmiş, olgunlaştırmış, diğer yandan verilen derslerle Anadolu'yu Türkler için bir ilim ve kültür merkezi durumuna getirmişlerdir. Bu medreseler Erzurum, Erzincan, Divriği, Malatya, Sivas, Tokat, Amasya, Karaman, Aksaray, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Sinop, Niğde, Kırşehir, Konya, Eğirdir, Beyşehir, Kütahya, Afyon, Karahisar, Denizli, Antalya gibi şehirlerde kurulmuşlardır.

Anadolu Selçuklu medreselerinde, önceki dönemdekilerden ayrı olarak bir ihtisaslaşmaya gidilmiştir. Okutulan derslere göre, Dârülhadis ve tıp medreseleri olarak ayrılırlar. Konya İnce Minareli Medrese Dârülhadis, Sırçalı Medresede fıkıh, Kayseri Çifte Minerali Medresenin doğu bölümü tıp medresesidir. Kütahya Vâcidiye Medresesinde bir rasathane bulunduğu, burada astronomi öğretimi yapıldığı, hey'et ve nücum ilimlerine yer verildiği bilinmektedir. Anadolu Selçuklu Devletinin başlattığı bu umran, ilim ve fikir hareketi 1243 yılı, Köseadağ mağlubiyeti ve Moğol istilası ile büyük darbe almış, ancak Anadolu Beyliklerinin her biri bu ilim ve fikir hayatını devam ettirme gayreti içinde olmuştur.

5. Osmanlı Dönemi

A. Medreseler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile birlikte hükümdarlar ve devlet adamları eğitim öğretim işlerine önemle el attılar, hızla genişleyen vatan toprakları üzerine medreseler inşa ettiler. Bu medreseler, esas aynı kalmak kaydıyla, teşkilat bakımından bazı değişiklikler geçirdi. Eğitim ve öğretim olarak iki yılda gelişen ilmiye alanına elemanlar buralarda yetiştirildi. İlk devre Osmanlı medreseleri, Anadolu Selçuklu dönemi medreselerinin hem mimari ve hem de eğitim yönü ile devamı olarak görülebilirler. İlk Osmanlı medresesinin kuruluşu, Orhan Gazi'nin İznik'i fethinden sonra (1331), bu şehirdeki kiliselerden birinin medreseye çevrilmesi ve vakfiyesinin oluşturulmasıdır. Müderrisliğine de eğitimini Mısır'da tamamlayan Mevlâna Dâvud Kayserî tayin edilmiştir. Dâvud Kayserî ve halefleri devrin büyük alimleri arasında yer alır. Daha sonra Süleyman Paşa'nın kurduğu medrese ile karışmasın diye buna "İznik Orhaniyesi" de denmiştir. İznik XIV. Yüzyılda Osmanlı devletinin önemli bir ilim merkezi oldu. Daha sonra Orhan Gazi, Murad Hüdavendigar, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad'ın yaptırdığı medreselerle üstünlük Bursa'ya geçti. Bu medreselerde büyük alimlerin yürüttüğü eğitim ve öğretim Bursa'yı yeni ve önemli bir ilim muhiti durumuna getirdi.

XVI. yüzyıl sonuna kadar Bursa’da hükümdarların yanında devlet adamlarının, hayırseverlerin yaptırdığı medrese sayısı 50, sıbyan mektebi sayısı da 150’yi bulmuştur.

Başka ülkelerden alim daveti geleneği Osmanlı’nın ilk dönemlerinde sık rastlanan bir durumdur. II. Murad zamanında Molla Yegân, Mısır’da görüştüğü Molla Gürânî’yi Edirne’ye getirmiş, padişaha takdim etmiştir. Molla Gürânî Manisa sancak beyi olan Şehzade Mehmed’in (Fatih) hocası olmuştur.

Osmanlı dönemi medreselerinde 1361 yılında Edirne’nin fethi ile yeni bir dönem başlar. Edirne, özellikle II. Murad’ın yaptırdığı medrese ve dârülhadisın üstünlüğü, İstanbul’da Semâniye medreselerinin kuruluşuna kadar devam eder. Edirne’de Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminde dokuz medrese kurulur. Osmanlı devlet bürokrasisinin en önemli kurumu ilmiye teşkilatı iken bilimsel kurumları da medreselerdi. Devletin sınırları genişlerken yönetim ve eğitim ağının da genişlemesi gerekmekteydi. Bu genişleyen yönetim ve eğitim ağının hemen her kademesi için, ordu dışında, ihtiyaç duyulan yetişmiş elemanlar medreseler tarafından yetiştiriliyordu. Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’da Semâniye medreselerini kurmasına, hatta Kanuni devrine kadarki Osmanlı medreselerinin bütün ayrıntılarına kadar belirlenmiş bir yapıları yoktur. Sistem, zaman içinde bazı değişikliklerle şekillenmiştir. İlk büyük değişiklik Fatih döneminde olmuştur. Fatih dönemine kadar Yıldırım Bayezid’den bu yana, yükseköğretim dışında medreselerde belagat derslerinin dayandığı *Telvih*, *Miftâhu’l-ulûm* ve *Haşiye-i Tecrîd* kitapları okutulan medreseler gibi üçe ayrılırlar. Bunların dışında sarf ve nahiv okutan medreseler de vardı.

İstanbul’un fethi ile Osmanlı Devleti pek çok konuda olduğu gibi medrese teşkilatında da yeni bir döneme girdi. Fatih, eğitim meselelerini ele aldı ve bu alanı daha gelişmiş bir yapıya kavuşturdu. İlk iş olarak Ayasofya’nın papaz odalarını Zeyrek Kilisesi’nin bazı bölümlerini medreseye çevirdi. Molla Zeyrek ve Mevlâna Ali Tûsî, Zeyrek medresesine; Molla Hus-

rev ve Ali Kuşçu da Ayasofya medresesine tayin edildi. Semâniye medreseleri kuruluncaya kadar burası en yüksek Osmanlı medresesi olmuş ve daha sonra da bu şekli ile kalmıştır. Bunlardan sonra Eyüp Camii ve Medresesi kuruldu. Bu üç medreseden sonra Fatih Sultan Mehmed, Fatih Camii'nin, Haliç'e ve Marmara'ya bakan iki yanında birer dersaneli, 8 medreseden oluşan, 4'ü bir tarafta, diğer 4'ü öbür tarafta iki sıra halinde Medâris-i Semâniye (Sahn-ı Semân) medreselerini kurdu. Haliç tarafındakilere sıra ile Baş-kurşunlu, Çifte-başkurşunlu, Ayak-kurşunlu ve Çifte-ayak-kurşunlu; Marmara tarafındakilere Baş-kurşunlu, Ayak-kurşunlu, Çifte-ayak-kurşunlu, Çifte-baş kurşunlu denir. Bu sekiz medresenin 152 odası vardır. Fatih bu medreselere Ali Tûsî, Hocazâde, Abdülkerim gibi âlimlerden başka Mevlâna Muhyiddin Mehmed, Muslihiddin Kastalâni, Hatipzâde Muhyiddin, Mehmed, Lütî Ahmed Paşa, Kadızâde Kasım gibi devrin en tanınmış bilim adamlarını atadı. Daha sonra bu medreselere öğrenci (danişmend) yetiştirmek üzere bu medreselerin arkasında Tetimme medreseleri adı ile 8 medrese kuruldu. Tetimmelerin öğrencilerine suhte denirdi.

Fatih külliyesinde, Sahn-ı Semân medreseleri dışında kütüphane, darüşşifa, imaret, tabhane ve hamam gibi sosyal tesisler de vardı. Sahn ve Tetimme medreselerinde nelerin okutulduğu kesin olarak bilinmiyor. Vakfiyede Sahn müderrislerinin öğrencilere çeşitli ilimler öğretmeleri istenmiştir. Buna göre Sahn'da sadece tefsir, hadis, fıkıh, kelim gibi yüksek İslami bilimler okutulduğu, Tetimme medreselerinde de dini derslerin yanında din dışı bazı fen bilgileri de okutulduğu söylenmektedir. Ayasofya Medresesi Sahn derecesindeydi. Sonra derecesi daha da yükseldi. Terfi eden Sahn müderrisleri buraya atanırdı. Eyüp Medresesi ise atanan müderrisin derecesine göre Sahn ya da Tetimme hükmünde olurdu.

Fatih'ten sonra gelen II. Bayezid, biri şehzadelikliğini geçirdiği Amasya'da, diğeri Edirne'de, biri de İstanbul'da olmak üzere üç külliyesi ile birlikte üç medrese kurdu. XVI. yüzyılda her yönü ile muhteşem dönemini yaşayan Osmanlı Devleti

eğitim alanında da en parlak dönemini bu zaman diliminde yaşadı. Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'u ilim ve kültür merkezi haline getirme arzusu, bu dönemde gerçekleşti. Kanuni Sultan Süleyman'ın Süleymaniye Medresesini kurması, medrese teşkilatı için önemli bir merhalelerdir.

Klasik medrese yapılanmasında aklî ve naklî ilimler bir bütün hâlinde eğitim konusu idi. İlk defa Kanuni kurduğu Süleymaniye Medresesinde, ordunun doktor ve cerrah ihtiyacını göz önünde tutularak dârüşşifalardan ayrı bir tıp medresesi kurdu. Osmanlı medreseleri Süleymaniye medreselerinde yapılan değişiklik ve ilavelerle 12 dereceye ayrıldı. Böylece Osmanlı medreseleri, son zamanlarına kadar değişmeyecek yapılarına kavuştu. Bu dereceler ibtida-i hariç, hareket-i hariç, ibtidai-i dahil, hareket-i dahil, müsile-i sahn, sahn-ı semân, ibtida-i altmışlı, hareket-i altmışlı, müsile-i Süleymaniye, harâmis-i Süleymaniye, Süleymaniye ve dârülhadisten ibarettir. İstanbul medreselerine mahsus olan dereceler Bursa ve Edirne medreseleri için de geçerli idi.

Medreselerin eğitim süreleri 8-12 yıl arasında değişir. Bu süreç öğrencilerin Kur'an-ı Kerim okumasıyla başlar. Ardından hadis, fıkıh, tefsir, Arap dili ve edebiyatı, tasavvuf, ahlak eğitimi ile devam ederdi. Dersler genellikle dershanelerde olurdu. Öğrenci sayısı çok olunca müderris dersi civar camilerden birinde yapardı. Bir de özellikle camide okutulması gereken dersler vardı. Bunlara "dersiye" denirdi. Cuma günleri ayrıca "vaaz" denen dersler verilirdi. Bunları verenlere vaiz denirdi ve en yüksek derecede olanı Ayasofya vaizliği idi. Bunu Sultan Ahmed, Süleymaniye, Bayezid ve Fatih gibi selatin camilerin kürsü şeyhleri takip ederdi. Dersiyeler, medreselerde ders verirler; vaizler ise halka hitap ederlerdi. Osmanlı döneminde ders verme geleneğinde mekânın pek önemi yoktur. Bazı ulema evlerinde, bazen kahvehanelerde, talebe nerede etrafında toplanırsa orada ders okuturdu. Yüksek öğrenimini bitiren bir dânişmend, memuriyete başlayabilmek için kazasker defterine kaydedilir ve sıraya girmiş olurdu. Bu bekleme müddetine "mülâzemet" denir. Sırası gelen mülâzım-

lar en aşağı medreseden birine tayin olunur. Boş kadrosu olan medreseye birden fazla başvuru olursa sınav açılır ve sınavı kazanan göreve başlardı.

Zamanla mülâzemet sistemi bozuldu. Bir ara müderrislik doğrudan padişah emriyle tevcih edildi. Para ile satıldığı ve haksız yere mülâzemet elde edildiği dönemler oldu. Bir başka yolsuzluk ruûs konusunda oldu. Ruûs, ancak hak edenlere verildiği hâlde, nüfuz kullanarak daha küçük yaşlarda bulunan oğullarına müderrislik ruûsu aldırınlar oldu. Eğitim sahası biri “mahâdim” den, yani oğullardan, çocuklardan, diğeri gerçek ders hocalarından olmak üzere ikiye ayrıldı. Koçi Bey, “ilim sahası cahiller ile doldu” diyerek bu durumu açık şekilde belirtir (Akyüz, 2010, 130).

Medreselerde dersler sabah ve ikindi namazlarından sonra olmak üzere günde iki defa yapılırdı. İcazet sabah derslerinden alınırdı. Medreselerde ders alelade bir okuma değildi. Dersler ilerlemiş öğrencilerle bir nevi tartışma şeklinde olduğu için müderrisler bir saatlik ders için günlerce hazırlanırlardı. Cuma ve salı günleri ders yapılmazdı. Danışmendler bu günlerde kitap istinsah ederlerdi. Haftada dört gün ders yapılırdı. Talebe boş zamanlarını bilimsel sohbetlerde veya ders çalışmakla geçirirdi.

Fatih döneminden XX. yüzyıla kadar İstanbul’da yüzlerce medrese kuruldu. XVII. yüzyılda sadece sur içinde 126 medrese vardı. Bunların çoğu da Fatih ve Çarşamba semtlerindedi. Bu iki semtte yüksek seviyede bir ilim muhiti oluştu.

Medreselerde sınıf değil, ders geçme sistemi uygulanırdı. Her dersin başlangıç, orta ve ileri dereceleri olurdu. Medreseler vakıflarca yönetilirdi. Ancak devlet tarafından sıkı şekilde kontrol edilirdi.

Medreseler önceleri kazaskere bağlı iken XVI. yüzyılın sonunda yüksek dereceliler Şeyhülislam’a bağlandı. Küçük dereceliler kazaskerde kaldı. XIX. yüzyılda hepsi Şeyhülislam’a bağlandı.

Medreselerde akli ve nakli, dini ve din dışı ilimler doğrudan veya dolaylı okutulurdu. Cüz'iyat adı altında hesap, hendese, hey'et (astronomi), hikmet, tıp, mühendislik dersleri akli ilimler olarak okutulurdu. Nakli ilimler olarak tefsir, hadis, fıkıh, dersleri görülürdü. Alet ilimleri (ulûm-ı âliyye) olarak da belagat (bedi, beyaz, meâni), mantık, kelim Arapça sarf ve nahiv, Arap dili ve edebiyatı okutulurdu. Derslerde belirli kitaplar takip edilirdi. Medrese eğitiminin temel unsuru müderrislerdi. Öğrencilerin hangi medresede değil hangi hocalardan ders aldığı önemliydi.

Osmanlı medreseleri, kuruluşundan XIX. yüzyıla kadar ülkenin ilmi ve fikri hayatında etkili olmuştur. Devlet ve toplumu yönlendirmede rol almıştır. Devletin zorlandığı yer ve konularda çözüm üreten bir kurum olarak etkili olmuştur. Osmanlı dünya görüşü ve zihniyetinin oluşmasında, devlet-halk, devlet-asker ilişkilerinde denge görevi almıştır. Devletin değişik din, dil, ırklardan oluşan yapısında her zümreyi kucaklayan bir anlayışın kurulmasında payları büyüktür. Başlangıçta devletin gelişmesinde önemli yer tutan medreseler zamanla bu güç ve etkisini kaybetmiştir. Büyük bilim adamı yetiştirmiş olan medreseler özellikle XVII-XVIII. yüzyıllarda, devletin bütün kurumları gibi gerek nizam ve intizam, gerekse eğitim bakımından geriledi. Devletin ve toplumun ihtiyacını karşılayamaz duruma geldi.

Medrese eğitimi yüzyıllar boyu aynı geleneklere bağlı kalarak, köklü değişimlere uğramadan devam etti. Ancak, II. Meşrutiyetten sonra medreselerin ıslahı kararlı bir şekilde ortaya kondu. Rıyazî ilimlerin yeniden medreselerde okutulması istendi. Ayrıca cebir, hendese, fizik, kimya, coğrafya gibi derslere de programda yer verilmesi talep edildi. 1914'te "İslâh-ı Medâris Nizamnâmesi" ile medreselere yeni bir şekil verildi. Medreseler "Darü'l hilâafetü'l âliyye" adı altında birleştirildi; tâli kısm-ı evvel, tâli kısm-ı sâni ve âlî olmak üzere üç devreye ayrıldı. Tali sınıfların programında, İslami ilimlerle birlikte müspet ilimler ve yabancı diller yer alıyor, âlî kısmında ise tefsir, hadis, usûl-ı fıkıh, kelim, Arap edebiyatı okutuluyordu.

Bir de medresetü'l-mütehassisin kuruldu.

Darülhilâfe medresesi mezunlarının kabul olunacağı bu medresenin tefsir, hadis, fıkıh, kelam, felsefe ve tasavvuf kısımlarından oluşan üç şubesi vardı. Medresetü'l-mütehassisîn'in adı Süleymaniye Medresesine çevrildi. XIX. yüzyılın başından itibaren eğitim ve sosyal hayat içinde tartışma konusu olan, yeniden yapılandırılması için uğraş verilen medreseler nihayet Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra girilen inkılap hareketleri içinde yer alan, TBMM'nin 3 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği Tevhid-i Tedrisat kanununun neşrinden 13 gün sonra kapatıldı.

B. Enderun Mektebi

Bu mektebe "*Enderûn-ı Hümayun*" da denir. Sultan II. Murad tarafından kurulmuş, Edirne Sarayı'nda devam etmiş, Fatih Sultan Mehmed tarafından, Topkapı Sarayı'nda yeniden yapılandırılmış, geliştirilmiş ve yüzyıllar boyu devam edecek bir sisteme kavuşturulmuştur. Medreseden ayrı en önemli devlet okuludur. Özellikle Fatih dönemi ve sonrasında sınırları genişleyen devletin, dili, dini, ırkı, kültürü, örf ve adetleri çok çeşitli, irili ufaklı devletleri, millet topluluklarını bünyesine katan devletin, bu çeşitliliği bir arada, düzen içinde, adil bir şekilde yönetebilmek için iyi yetişmiş, kabiliyetli, becerikli yöneticilere ihtiyacı vardı. Enderun, her kademedede mülki ve askeri yöneticiler olmak üzere, devletin merkez ve taşra teşkilatı için gerekli ehil personeli yetiştirmek üzere kuruldu. Enderun, Osmanlı devlet yapısının, yönetim zihniyetinin ve fikri zemininin oluşturulduğu, öğretildiği, geliştirildiği bir okul olma özelliği taşır. Devletin temel kurumlarının işleyişinde önemli bir yeri vardır. Başlangıçta bu okula "*pençik*" denilen, savaş esiri Hristiyan çocukları, aynı adı taşıyan kanuna göre alınırdı.

II. Murad döneminden itibaren daha çok Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Bosna-Hersek, sonraları Macaristan gibi Hristiyanların yoğun olduğu yörelerden 8 ila 18 yaş aralığında olan, soylu Hristiyan ailelerin çocukları ara-

sından, düzgün fizikli, boylu, ahlaklı ve zeki olanlar devşirme yasasına göre ve her aileden bir çocuk alınır. Devşirme işi ile birinci derecede yeniçeri ağası ilgilenirdi. Sancak beyleri, kadılar, zeamet sahipleri bu işe yardımcı olurdu. Devşirilen çocuklar Türkçe bilmeyenler, öğrenim görmemiş olanlar, İstanbul ya da herhangi bir büyük şehir görmemiş olanlar arasından seçilirdi. Seçilen çocuklar, yetiştirilmeleri için hazırlanmış Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı, Gelibolu İskender Çelebi Sarayı ve Acemi Oğlanları kışlalarında eğitim ve öğretime alınır, Türk gelenek ve göreneklerine, İslam inançlarına uygun olarak yetiştirilirler, Müslüman Türk olurlardı. Bu kışlalara toplanan çocuklara *acemi oğlanı*, kışlalara da *Acemi Ocağı* denirdi. Bu saraylar birer okul özelliğindeydiler ve amaçları Enderun Mektebi'ne nitelikli öğrenci yetiştirmektir. İhtiyaçtan fazla devşirme yapılmışsa, fazla olanlar Anadolu ve Rumeli'deki Türk ailelere verilir ve buralarda Türk ve Müslüman olurlardı. Acemi Ocağı'na yeni eleman gerektiği zaman, devşirme yasasına göre, Anadolu ve Rumeli'deki acemilerin eskilerinden gerektiği kadar Acemi Oğlanı alınır ve İstanbul'a sevk edilir, güçlü kuvvetli olanlar da Bostancı Ocağı'na gönderilirdi.

Devşirme sistemi, Türk tarihinde Karahanlılar döneminde başlayıp daha sonra Selçuklularda da uygulanan "gulam" sisteminin bir çeşit devamıdır. Acemi Oğlanları bu saraylarda ve ocaklarda beden ve ruh kabiliyetlerini geliştirecek dersler alırlardı. Buradaki eğitimlerini tamamladıktan sonra *çıkma* ya da *kapıya çıkma* denen bir düzenleme ile çok kabiliyetli, üstün yetenekli ve fiziği düzgün olanlar, daha yüksek eğitim görmeleri için saraya, Enderun Mektebi'ne, diğerleri ise sipahi bölüklerine sevk edilirdi. Saraya alınanlara *iç oğlanları* ya da *silahat* denirdi.

Enderun Mektebi hiyerarşik bir biçimde yedi oda veya koğuştan oluşurdu. Bunlar aşağıdan yukarıya doğru Büyük ve Küçük Oda, Doğançı Koğuştan, Kiler Koğuştan, Hazine Odası ve Has Oda'dır:

a. Büyük ve Küçük Odalar

Bu odalarda bulunan iç oğlanları sarayın en alt kademesinde bulunanlardır. Başarılarına göre Has Oda'ya kadar yükselebilirler. *Dolama* denilen bir cübbe giydiklerinden bunlara *dolamalık* da denmiştir. Büyük ve Küçük Oda'da çeşitli el becerileri, hat, inşa, hesap, siyakat musiki öğretilir, beden kuvvetini geliştirmek için ağırlık taşıma ve çekme, ok atma, kılıç talimi, ata binme, güreş, cirit sporları yapılırdı. Her iç oğlanı için bir hizmet veya sanatta beceri kazanmak zorunlu idi. Odalarında mutlak disiplin uygulanırdı. Her iş ve davranışın sanatı belli idi. Büyük ve Küçük Odalardan yükselenler Doğancı, Kiler, Hazine ve Has Oda'ya gidebilir, yükselemeyenler ise *çıkma* ile Sipahi Ocakları'na giderdi.

b. Doğancı Koğuşu

Burada bulunanlar, padişahla av veya sürek avına çıkarlar. Doğancı adaylarına *doğancı şâkirdi* denirdi. Başlıca görevleri kuşlarla ilgilenmektir. Rütbece beşinci sırada yer alırlardı. Bir üst odaya yükselemeyenler ve çıkanlar genellikle kapıkulu süvarisi olarak çıkarlardı. IV. Mehmed zamanında bu oda kaldırılmıştır.

c. Seferli Koğuşu

Bu koğuş önceleri çamaşır işleri ile uğraşırken daha sonraları bir sanat okulu haline geldi; musikişinasları, hanendeleri, kemankeşleri yetiştiren koğuş oldu. Pehlivanlar, berberler, hamamcılar, tellaklar da buradan yetişti. Bu koğuştan âlim ve şairler de yetişmiştir. Üst koğuşa geçemeyenler sipahi bölüğüne çıkarlardı.

ç. Kiler Odası

Fatih Sultan Mehmed zamanında kurulmuştur. Padişah, Has Oda'da yemek yediği zaman, padişahın önüne yemeği bunlar koyardı. Harem'in her türlü yiyecek içecek ihtiyacını hazırlar ve muhafaza ederlerdi. Kilerci başı sarayda terfi ederse haznedar başı olurdu. Taşraya çıkacaksa kendisine beylerbeyliği verilirdi.

d. Hazine Odası

Fatih zamanında kurulmuştur. Bu odanın başı haznedar başı ve hazine kethüdası idi. Enderun hazinesi saraydaki mücevherler ve kıymetli eşyalardan da sorumluydu. Buradan çıkanlar süvari bölüklerine, müteferrikalığa ve çaşnigirliğe giderdi.

e. Has Oda

Fatih tarafından kurulmuştur. Enderunun en yüksek derecesidir. Has Odabaşı, Silahtar, Çuhadar ve Rikabdar olmak üzere dört üst yöneticisi vardı. Bunlardan sadece Has Odabaşı'nın padişahın huzuruna çıkma yetkisi vardı. Hırka-i Saadet Dairesi'ni temizlemek, eşyanın bakımını yapmak, mukaddes emanetleri korumak, baş görevleri arasındadır. Padişahın yakın hizmetinde bulunanlar da bu iç oğlanlardan seçilirdi. Buradan çıkanlar devletin en üst makamlarında görevlendirilirdi.

Oldukça kapsamlı bir eğitim verilen Enderun'da derslerin en belirgin olanları ve özellikleri şöyle sıralanabilir:

- Öğrenci seçiminin beceri ve yeteneklere göre yapılması,
- Beden, sanat ve mesleğe göre eğitim verilmesi,
- Karakter ve kişilik eğitimine her kademede önem ve yer verilmesi,
- Eğitimin bireysel farklılıkları yönetecek şekilde düzenlenmesi,
- Ruh ve beden gelişmesinin dengeli yürütülmesi,
- İslami bilimler yanında fen bilimlerine de yer verilmesi,
- El becerileri ve zanaat öğretimine önem verilmesi,
- Müzik ve matematiğin uyumlu şekilde işlenmesi,
- Öğrenim ile günlük hayatın iç içe olması,
- Ödül ve cezayı birlikte yürüten bir değerlendirme sisteminin tavizsiz kullanılması.

Enderun Mektebi'nin zengin bir dil, din, ırk ve kültür çeşitliliğini bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti'nin, bu çeşitliliği, ayrılıklara göre değil de bunları büyük ölçüde, öne çıkarmayan bir kültür, disiplini ve temel prensiplerle yönetebilmesinde çok önemli yeri vardır.

6. Batılı Eğitime Geçiş Süreci

1699 Karlofça Antlaşması Osmanlı Devleti'nin, askeri alanda batıdan daha geriye düştüğünün bir nevi kabulüdür. Bu açığı kapatabilmek için ülkenin savaşız yıllara, en azından orduda yeni yapılanmalara ihtiyacı olduğu anlaşılmıştır. Nitekim daha sonraları Lale Devri (1718-1730) olarak adlandırılan, öncelere nispetle savaşız geçen yıllar yaşanmıştır. III. Ahmed'in padişahlığı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığına denk gelen bu devrede İbrahim Müteferrika tarafından ilk matbaa kuruldu. Kitaplar basılmaya başlandı. Batı ülkelerine elçiler gönderildi. Bu elçiler gezip gördükleri yerleri anlatan raporlar hazırladılar. Yirmisekiz Mehmed Çelebi, Mustafa Sami Efendi, Abdurrahman Muhib Efendi, Morali Seyid Ali Efendi, gerek elçilik görevlerinin sonuçları, gerekse devlete verdikleri raporlar ve yazdıkları eserleri açısından önemlidirler. Bu raporlar ve eserler, Osmanlı modernleşmesinin bir nevi programları gibidirler.

Asıl eğitimle ilgili olan çalışmalar, orduya, özellikle toplar başta olmak üzere, yeni silahlar ve eleman yetiştiren okulların açılması alanında olmuştur. Bunlardan ilki ve önemlilerinden biri I. Mahmud tarafından 1734'te açılan *Hendesehanedir*. Burası, okuldan daha çok bir kurs niteliğindedir. *Humbarahane* de döneminin teknolojisine uygun olarak, daha sonra Müslüman olan ve yaptığı işten dolayı *Humbaracı* olarak anılan Fransız topçu subayı Comte de Bonneval tarafından kurulmuştur. Burada, top işinin yanında, aritmetik, geometri ve diğer bazı fen bilimleri de okutuluyordu. Humbaracı Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra bu kurum çalışmalarına devam edememiş, birkaç yıl içinde kapanmıştır. XVIII. yüzyılın önemli eğitim kurumlarından biri de Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun'dur (Devlet Deniz Mühendis Okulu). III. Musta-

fa döneminde, 1773 yılında açılmıştır. Macar asıllı Baron de Tott tarafından kurulmuştur. Bazı isim ve yapı değişiklikleri ile, Osmanlı'dan günümüze kadar gelen ve halen devam eden en uzun ömürlü eğitim kurumumuzdur. Günümüz Deniz Harp Okulunun ilk çekirdeğidir. Batılı eğitim anlayışı ile kurulmuş ikinci mühendis okulu, Mühendishâne-i Berri-i Hümayun'dur (Devlet Kara Mühendis Okulu). Nizam-ı Cedit ordusuna topçu ve istihkâm subayı yetiştirmek üzere III. Selim tarafından 1795'te kurulmuştur. Öğretim süresi dört yıldır. Dersler uygulamalı yapılmıştır. Eğitim, bugünün tersine dördüncü sınıftan başlayıp, birinci sınıf sonunda bitmek üzere düzenlenmiştir. 1928'de Yüksek Mühendis Mektebi, 1946'da da İstanbul Teknik Üniversitesi adını almıştır. Bu iki okul orduya mühendis yetiştirmek üzere kurulmuştur. Orduya subay yetiştirmek üzere, 1835'te II. Mahmud döneminde Mekteb-i Harbiye kurulmuştur. Burada, askerlik mesleği yanında, aritmetik, geometri ve mühendislik bilgileri de verildi. Bu okulda, ordudan ayrı bürokratik kademeler için de eleman yetiştirmiştir. Eğitim süresi, açıldığında dört yıldır, sonra üç yıla inmiştir. Bugün Kara Harp Okulu olarak Milli Savunma Üniversitesi bünyesinde devam etmektedir.

7. II. Mahmud Dönemi

II. Mahmud dönemine kadar geleneğin dışında, yenileşme yönünde yapılan eğitim çalışmaları geniş çapta ve sürekli bir hamle şeklinde değil, daha çok kişisel ve tek tek gayretler şeklinde görülür. II. Mahmud döneminde, hemen hemen her alanda olduğu gibi eğitim alanında da köklü değişiklikler ve batıyı örnek alan yeni kurumlar kuruldu. II. Mahmud, hayatın her alanında yapılan yeniliklerin, ancak onları anlayıp benimseyecek nesillerle yaşayabileceğine inanıyordu. Onun için eğitimde de önemli yenilikler yaptı. Önce 1824 yılında yayınladığı bir fermanla ilköğretimi zorunlu hale getirdi. Arkasından ilköğretim okulları olarak sıbyan mekteplerini açtı. Ancak bu ferman sadece İstanbul için geçerli idi. Arkasından *rüştiye mektepleri* açıldı. Bunlar sıbyan mektepleri ile yüksek mektepler arasında ve yüksek mekteplere hazırlık mahiyetinde idi.

A. Sıbyan mektepleri

Nizamnameye göre her mahalle ve köyde en az birer sıbyan okulu bulunacak, eğitim süresi 4 yıl olacak. Okula devam zorunluluğu erkekler için 6-10, kızlar için 7-11 yaşlar arasında olacak. Bir mahalle ya da köyde 2 sıbyan mektebi varsa bunlardan biri kızlara, diğeri erkeklere ayrılacak. Bu okulların inşa, tamir ve diğeri masrafları ile öğretmenlerin maaşları halk tarafından karşılanacak. 1870 yılından itibaren bu hükümler uygulanmaya başlandı.

Bu okullar için çok önemli yenilik, okulların, mahalle halkı arasından seçilecek bir meclis tarafından yönetilecek olmasıdır. Bu yolla hükümet sıbyan mekteplerinin yönetimini halka bırakmış oluyor.

B. Rüştiyeler

Nizamnameye göre, 500 haneden fazla olan her kasabada bir rüştiye okulu açılacaktır. Öğretim süresi 4 yıldır. Rüştiyeyi bitirenler sınavla idadilere kabul edilecektir. Bu okulların masrafları vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır. Rüştiyelerin sayılarında, 1870'ten sonra büyük artış oldu. 1877'ye geldiğinde bu sayı 423'e ulaştı.

Bu okullar daha sonra 1869'da ilkokulların üstüne ve lise seviyesine yükseldi. II. Mahmud döneminde rüştiyelerden ayrı *Mekteb-ı Ulûm-ı Edebiye* ve *Mekteb-i Maarif* özel adlarıyla iki rüştiye açıldı. Bu okulların yaygınlaşması 1846'dan sonradır. Devlet memurlarının yetiştirilmesi için *Mekteb-i Maarif-i Adli* kuruldu. Yeni kurulan ordu Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'ye cerrah ve tabip yetiştirmek üzere *Mekteb-i Tıp* açıldı. Askeri, Avrupai şekilde yenileyen II. Mahmud bu ordu için yine Avrupai tarzda bir *Mızıka-i Hümayun Mektebi* kurdu. İlk defa olarak Fransızca müfredata konu. Avrupa'ya öğrenciler gönderildi. Babiali'de, bir yandan yabancı ülkelerle yazışmaların hazırlanacağı, bir yandan da memur adaylarına yabancı dil öğretebilmek üzere "Tercüme Odası" kuruldu.

8. Tanzimat Dönemi

3 Kasım 1839'da Tanzimat-ı Hayriye (Tanzimat) Fermanı ilan edildi. Bu hareket, bir yönü ile, Avrupa örnek alınarak gerçekleştirilmiş programlı bir reform hareketi, diğer yandan, devlete Avrupai bir yönetim şekli verme girişimidir. Bir diğer yönü ile de meşruti bir yönetim kurulmasını amaçlar. Bütünü ile bakılınca, XVIII. yüzyılın başından beri kendisini gösteren Avrupa üstünlüğünün devlet tarafından kabulünün resmi belgesidir.

Tanzimat Fermanı'nda devletin yönetim şekli, hukuk, yeni yasalar, askeri alandaki düzenlemeler, mülkiyetin korunması, vergi reformu gibi, devleti yeni baştan kurma çalışmalarını yanında, eğitimle ilgili herhangi bir konuya yer verilmemiştir. Ancak böyle olmakla birlikte, devam edegelen eğitim kurumlarını, yeni anlayışlara göre biçimlendirme ve bunların yanına yenilerini ekleme ihtiyacı duyulmuştur.

Sultan Abdülmecid, Tanzimat Fermanı'nda gördüğü bu eksikliğe 1845 yılında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de okuttuğu hatt-ı hümayunda dikkat çekmiş, ülkenin imar ve refahı için alınacak tedbirler arasında eğitimi de işaret etmiştir. 1846 yılında ülkenin eğitim işlerini yürütmek üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat kuruldu. Bu meclisin tavsiyesi ile ülkenin bütün eğitim işlerini yürütecek Meclis-i Maarif-i Umumiye (1846) kuruldu. Bu kuruluş, ülkede modern eğitimin başlangıcı kabul edilir. İstanbul'da bir dârülfünûn açılması çalışmalarına girişilir. Sıbyan mekteplerinin programlarında, yeni eğitim anlayışı paralelinde, önemli değişiklikler yapıldı, yeni dersler konuldu. Eğitim süresi dört yıl olan bu okullara ilave, yeni kurulan ve eğitim süresi iki yıl olan rüştiye mektepleri eklendi ve zorunlu hale getirildi. Böylece zorunlu eğitim altı yıla çıkmış oldu. 1846'dan sonra İstanbul ve taşrada genel rüştiyeler açılmaya başlandı. Okul sayılarının artması ile öğretmen ihtiyacı da arttı.

Yine Meclis-i Maarif-i Muvakkat'ın tavsiyesi ile kurulması planlanan dârülfünûnda okutulacak derslerin kitaplarının

yazılması ya da tercüme edilmesi için 1851 yılında, Fransız Bilimler Akademisine benzer bir yapıda Encümen-i Dâniş kuruldu.

Bu dönemde, sivil ve askeri, her türden okulların iyileştirilmesi çalışmaları yapıldı. İdadi adı ile, lise seviyesinde okullar açıldı. Bu okulları bitiren öğrencilerin gidebileceği Erkân-ı Harbiye (Harp Akademisi) kuruldu. Bu okul, ordu için gerekli subayları yetiştirmeye başladı.

Tanzimat Fermanı'nda ülkenin eğitim işleri ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Ancak 1856 yılında, bu fermanı tamamlar şekilde Islahat Fermanı ilan edildi. Bu fermanda eğitime geniş yer verildi. Ancak bunların hemen hepsi ülkedeki Müslüman olmayan unsurlara verilen bir takım haklar şeklindeydi. Bu fermanlar, II. Mahmud'un oluşturmaya çalıştığı Osmanlı Milleti'nin (Mileli-i Osmaniye) her biri kendi okullarını açabilecek ve bütün bu unsurların gençleri askeri ve mülki bütün resmi okullara da gidebileceklerdi. Ülkenin bütün eğitimi, padişah tarafından seçilecek ve içinde azınlıkların da temsilcileri bulunan karma bir Maarif Meclisi'nin denetiminde olacaktı.

Müslüman olmayan unsurlar, Islahat Fermanı'nın verdiği haklara dayanarak, bir yandan da yabancı devletlerin desteğini de sağlayarak, İstanbul başta olmak üzere, ülkenin her tarafında hızla okullar açmaya, bu okullarda kendi dil, din, ve milli kültürlerine dayalı eğitim vermeye başladılar. Bu durum her türlü eğitimin devletçe kontrol edilebilmesini sağlayacak bir kuruma ihtiyaç olduğunu ortaya çıkardı. Bu ihtiyacı karşılamak üzere de 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti kuruldu. Böylece hükümet içinde ilk defa eğitimle ilgilenecek bir bakanlığın temeli atılmış oldu. Bu durum, bir yönü ile Evkaf Nezareti'nin, dolayısıyla medreselerin okullar üzerindeki etkisini azaltmış, hatta onları bu etkiden kurtarmıştır. Bu kurum Mekâtib-i Umumiye Nezareti'ni de bünyesine aldı. Meclis-i Vükela'ya (Bakanlar Kurulu) dâhil oldu. Askeri okulların dışında bütün okulların denetim ve yönetimi bu nezarete bağlandı. Bu şekilde okullar devletin resmi kurumları oldu. Eği-

tim-öğretim işleri devletin denetim, yönetim ve sorumluluğu altına girdi. Okullar sıbyan, rüştiye, mesleki ve teknik okullar şeklinde derecelenme ve sıralanma yapısı kazanmış oldu.

Sıbyan okullarında Müslüman ve Müslüman olmayan çocuklar ayrı ayrı eğitim görüyordu. Diğer okullar ise karmaydı. Öğretim dili Türkçe oldu. Sınıf geçme usulü getirildi. Bu, o dönemde, ülkede tek millet, “Osmanlı Milleti” oluşturma düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Bu dönemde bir yandan meslek ve sanat okullarının açılmasına önem verildi, diğer yandan devlet kademelerinde çalışacak, iyi yetişmiş, ehil kadroların yetiştirilebilmesi için 1859’da Mülkiye mektebi açıldı. 1847 yılında sanayi mektepleri açılmak istendi ise de bu girişim başarılı olmadı. Ancak Mithat Paşa Tuna valisi iken, önce Niş’te (1863), sonra da Rusçuk’ta (1864) “*Islahane*” adı ile pratik sanat okulları açıldı. Bu okullara dil, din farkı gözetilmeksizin, kimsesiz ve fakir çocuklar alındı. Bu okulların öğrenim süresi ilkokuldan sonra beş yıldır. Başarılı olmaları üzerine Sofya’dan Şam’a, başka illerde de açıldılar. Bu dönemin önemli bir kurumu da, eğitim çalışmalarını araştırmak, geliştirmek, incelemek amacı ile oluşturulan *Maarif-i Umumiye Heyeti’dir*. Bu heyete bağlı olarak oluşturulan çeşitli komisyonlar, eğimin değişik problemleri üzerinde çalışıyorlardı. Bu komisyonlardan çoğu Müslüman halkın eğitim sorunları ile ilgileniyordu. Ancak Mekâtib-Rüştiye ve İlmiye Komisyonu, Müslüman olsun olmasın, bütün halkın eğitim sorunları ile ilgileniyordu.

Bu dönemin önemli kuruluşlarından biri de, dönemin aydınlarının, Münif Paşa önderliğinde şekillendirdikleri, dini ve siyasi konular dışında her türlü bilim ve teknik alanda çalışmalar yapılacak, bu alanlarda telif ya da tercüme eserler yayınlanacak, halka açık konferanslar verilecek, bilim kitaplarının bir araya getirileceği bir kütüphane tesisi amacı ile *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* kuruldu (1861). Bu cemiyet, *Mecmua-i Fünûn* adı ile ilk Türk bilim dergisini yayımlamaya başladı.

Halka okuma yazma öğretmek, parasız yatılı okullar açmak amacı ile bir de *Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye* kuruldu (1865). Toplumun eğitmek, aydınlatmak amacı ile kurulan cemiyetlerin en önemlilerinden biri de, ülkede tıp biliminin geliştirilmesi amacıyla kurulmuş *Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye*'dir. Bu cemiyetin bir amacı da tıp eğitiminin Türkçe yapılmasıdır. 1866'da Tıbbiye-i Mülkiye'de derslerin Türkçe olması için ilk Türkçe tıp lügatı olan Lügat-ı Tıbbiye'yi hazırlamış ve yayınlamıştır (1873).

Yabancı ülkelerle ilişkilerin sıklaşması üzerine, yabancı dil bilen elemanlara duyulan ihtiyacı karşılamak üzere Lisan Mektebi de açıldı (1864).

Kuruluşundan 1867 yılına kadar rüştiyelere yalnızca Müslüman öğrenciler alınıyordu. Bu tarihten sonra devlete açılan rüştiyelere Müslüman olmayan çocuklar da alınmaya başlandı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin eğitimde Müslüman ve Müslüman olmayanlar gibi bir ayrım yapmadığının göstergesidir. Ancak eğitim dili Türkçe olduğu için Müslüman olmayan çocukların bu okullara girebilmeleri için Türkçe sınavını vermeleri zorunlu idi.

Ali ve Fuat Paşaların da etkisi ile Türk eğitiminde Fransız eğitim sisteminin etkisi 1860'lı yıllardan itibaren artmaya başladı. 1867 yılında sultan Adülaziz'in Fransa'ya yaptığı ziyaretin etkisi ve Fransız tavsiyeleri ile Mekteb-ı Sultani, diğer adıyla Galatasaray Sultanisi açıldı. Ortaöğretim ile yükseköğretim arasında, bugünkü lise seviyesinde, Osmanlılık düşüncesine hizmet edecek bir okul olarak eğitim veriyordu. Eğitim süresi beş yıldır. Yönetim ve öğretmenlerin çoğu Fransızdır. Zorunlu Türkçe dersler dışında eğitim dili Fransızca idi. Bu okul "*Battıya açılan pencere*" olarak nitelenir. Farklı dinlere mensup çocuklar bu okulda bir arada eğitim görüyordu. Galatasaray Sultanisi tipi okulların ülke çapında yaygınlaşması arzu edildiyse de bu düşünce gerçekleşmedi. Bu okul Osmanlılık fikrini güçlendirmek amacı ile kurulmuş olmasına rağmen daha çok Rum, Ermeni, Bulgar gençlere milli duyguların aş-

landığı, Türkler için ise, Fransız kültürünün etkisinde kalan nesiller yetiştiren okul olarak kaldı. Tanzimat dönemi eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bir önemli hamlesi de 1869'da yayımlanan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*'dir. Bu Nizamname ile ayrı ayrı ve büyük ölçüde birbirinden bağımsız olarak kurulmuş okullar ve de kurulacak olanlar bir eğitim çerçevesinde bir çatı altında toplanıyor ve teşkilatlandırılıyordu. İlk defa olarak bu nizamname ile illerde Maarif Meclisi adı ile il örgütlenmesi başladı. Maarif Meclislerinin başında Maarif müdürü bulunacaktı. Maarif müdürleri nezaretten gelen emir ve talimatları uygulamak, Maarif müdürlüğüne bağlı okulları teftiş ve ihtiyaçlarını karşılamak, vilayet maarif bütçelerini hazırlamaktı. Böylece eğitim merkezlerinden sonra taşrada da örgütlenmeye başladı. 1869 Maarif Nizamnamesi okullara şu yapılanmayı getirdi:

A. İdadiler¹

O dönemde rüştiyelerin üstünde ve yükseköğretime öğrenci hazırlayan okul olarak sadece Galatasaray Sultanisi vardı. Bu durum, sıkıntı doğuruyordu. Hem yükseköğretime öğrenci yetiştirecek ve hem de vilayetlerde her dine mensup gençlerin okuyacağı bir okula ihtiyaç vardı. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bu ihtiyaca dikkat çekiyordu. Buna uygun olarak bin haneden fazla olan yerlerde bu ihtiyacı karşılayacak idadiler kurulacak, burada müslim, gayrimüslim gençler bir arada okuyacaklardı. Bu okullar çeşitli sebeplerle uzun süre açılmadı. Devrin sonlarına kadar ancak 8 idadi açılabilirdi. Bu arada Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye lise seviyesinde Darüşşafaka'yı açtı. (1872)

B. Dârülfünûn

Maarif Nizamnamesi, dârülfünûn kurma konusunu yeniden gündeme getirdi. Nizamnamede öğrenci alımından öğretim üyesi teminine, ilmi ve idari konulara kadar her ayrıntı belirlenmişti. İlk etapta edebiyat, hukuk, mühendislik bölümleri açıldı (1870). Öğretim üyesi eksikliği, öğrencilerin eğitim

¹ Sibyan mektepleri ve rüştiyeler için bk. 7. II. Mahmud Dönemi.

seviyesi düşüklüğü, eğitim kurumlarının daima karşısında yer alan medreselerin olumsuz tutumu yüzünden teşebbüs fazla devam edemedi. 1871 yılı sonunda kapandı, 1874'te bu defa Galatasaray Sultanisi bünyesinde, yine aynı bölümleri ile açıldı. Bu teşebbüs de başarılı olmadı, 1881 yılında kapandı.

C. Muallim Mektepleri

Nizamnamede kız ve erkek muallim mektepleri ayrı ayrı planlanmıştır. Uygun bazı yerlerde kız rüştiyelerinin açılması kararlaştırıldı. Daha önce 1848 yılında rüştiyelere öğretmen yetiştirmek için Dârümuallimîn, 1868 yılında da sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere iki yıllık Dârümuallimîn-i Sıbyan açılmıştı. 1870'te de kız okulları için öğretmen yetiştirilmek üzere Dârümuallimât açıldı. Bu okullar ilk ve orta öğretime öğretmen yetiştirme bakımından önemli adımlardır.

Ç. Yabancı Okullar

Bu okulların temeli, emperyalist batılı ülkelerin (İngiltere, Fransa, ABD, Almanya, İtalya, Avusturya, Macaristan) 1071 Malazgirt zaferi ile başlayan şark meselesinin, kendilerince çözümü olan Türklerin, Balkanlardan, Anadolu'dan, Orta-Doğudan çıkarılıp geldikleri coğrafyaya, Orta Asya'ya sürülmesi düşüncesine dayanır. Bu niyetlerini gerçekleştirebilmek için yüzyıllar boyu askeri, siyasi, ekonomik saldırılarına bu defa kültür ve eğitim alanlarındaki çalışmalarını da kattılar. Özellikle Fransız ihtilali ile başlayan ve yayılan milliyetçilik ve buna bağlı olarak ayrımcılık fikirlerini de eklediler. XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı coğrafyasında başlayan ve yayılan misyonerlik faaliyetleri yanında Islahat Fermanı'nın ülkedeki gayrimüslimlere ve yabancılara kendi inançlarına, milli özelliklerine göre okul açabilme ve bunun yanında yabancılara, ülkede mülk edinebilme imkânı vermesi, misyoner okulları ile birlikte azınlık okullarının açılabilmesinin ve hızla yayılmasının önünü açtı. Esasen birbiri ile kaynaşmamış, bir millet olma özelliği kazanamamış millet-i Osmaniye'nin (Osmanlı Milletleri) içinde ayrılıkçı düşünceler ve faaliyetler bu okulların etkisiyle arttı. Yabancı ve azınlık

okullarının bir diğeri adı ile Mekâtib-i Hususiyelerin bu yıkıcı faaliyetlerini gören devlet, Maarif Nizamnamesi ile bu okulların çalışma şekillerine bir takım düzenlemeler getirdi, ayrılıkçı, zararlı faaliyetlerini engelleyecek tedbirler almaya çalıştı. Ancak emperyalist devletlerin, Islahat Fermanı ile elde ettikleri hakları ileri sürerek uyguladıkları baskı, fermanın getirdiği tedbirleri etkisiz kıldı. Bu okulların yıkıcı ve ayrılıkçı politikalarına engel olunamadı.

9. II. Abdülhamid Dönemi

1869'da yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bazı küçük değişikliklerle I. Meşrutiyetin ilanına kadar devam etti. II. Abdülhamid 31 Aralık 1876'da padişah oldu. Kanun-i Esasi (anayasa) 23 Aralık 1876'da kabul edildi. Kanun-ı Esasi'de eğitimle ilgili önemli maddeler vardı. Bunlar genel olarak; *“eğitim işleri serbesttir. Belirli kanunlara uymak kaydı ile herkes öğretim işlerini serbestçe yapabilir. Bütün okullar devletin gözetimi altındadır. Ancak ülkedeki bütün dini inançların öğretim yön ve yöntemlerine dokunulmayacaktır. Osmanlı vatandaşları için ilköğretim zorunludur.”* (Kodaman, 1980, 59). Bu şekli ile eğitim ve öğretim anayasal bir konu olma özelliği kazandı. Meclis-i Mebusanda, ülkenin gelişmesinin, kalkınmasının da ancak eğitim ve öğretim yolu ile olabileceği hususu da Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile birlikte önemle belirtildi. Ancak 1877-1878 Türk-Rus savaşı dolayısıyla planlanan eğitim işlerinde önemli aksamalar olmuşsa da ülkenin eğitim ve öğretimini kökten değiştirecek önemli çalışmalar yapılmıştır. 1879'da Maarif Nezareti, merkez ve taşra teşkilatı olmak üzere ikiye ayrıldı. Merkez teşkilatı yeniden şekillendirildi. Merkezin taşra teşkilatını denetleyebilmesi ve merkez-taşra bağı güçlendirebilmek için teftiş sistemine ağırlık verildi. Bugünkü sistemin ilk şekli olan sıbyan, rüştiye ve âliye okulları için yeni daireler kuruldu. O zaman için de büyük problem olan yabancı okulların denetimi için *Milel-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Okulları Müfettişliği* tesis edildi. Maarif merkez teşkilatı eğitim ve öğretimi ülke çapında yayacak ve geliştirebilecek bir yapıya kavuşturuldu.

A. Taşra Teşkilatı

II. Abdülhamid dönemi eğitim hayatının en önemli tarafı hizmetlerin vilayetlerde de yaygın hale gelmesidir. 1869 Nizamnamesi ve onu tamamlar şekilde olan 1871 vilayet nizamnamesine göre vilayetlerde maarif müdürlükleri kurulması gerekirken bu ancak 1881 yılında gerçekleşebilmiş, her vilayette eğitim öğretim işlerini yürütmek ve merkezle ilişkili çalışmak üzere müdürlerin merkezden atanması şeklinde maarif müdürlükleri kurulmuştur. 1898'e kadar Hicaz dışında her vilayette bu müdürlüklerin kurulması tamamlanmıştır. Müdürlerin görevleri idari, mali ve teftiş olmak üzere üç ana başlık altında toplanabilir. Müdürler, bölgelerinde geniş yetkilerle donatılmıştır. Vilayet maarif müdürlüklerinin en önemli yönetim organı vilayet maarif meclisleridir. Kaza ve sancak ileri gelenlerinin, bu meclisin üyeleri arasında olması, okul inşa etme, okul için arsa bulma ve daha başka ihtiyaçların kolay karşılanmasını sağlamıştır.

B. Eğitim Kurumları

a. İlköğretim

Bu dönemde ilköğretim konusu Kanun-i Esasi hazırlanırken ele alınmış ve anayasaya “tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak” şeklinde girmiştir. Bu ilköğretime verilen önemi açık şekilde gösteriyor. Maarif Nezaretinin yeniden yapılandırılmasında da sadece ilköğretim işlerine bakmak üzere “*Mekteb-i Sibyaniye Dairesi*” kurulmuştur. Ancak ilköğretimin ülke genelinde yayılması, taşra maarif teşkilatının kurulması ile gelişme göstermiştir. Sadece bu okulları denetlemek üzere “mekâtib-i iptidaiye müfettişliği” de ihdas edilmiştir.

Bu dönemde ilköğretim birlik halinde ve tek anlayışla yürümemiş, bir yandan mekâtib-i sibyaniye, diğer yandan mekâtib-i ibtidaiye varlıklarını sürdürmüşlerdir. Mekâtib-i sibyaniler eğitimlerini eski usulle sürdürüyorlardı. Bunlardan ülkenin hemen her mahalle ve köylerinde vardı. Bina, öğretmen, eğitim araç gereçleri bakımından yetersiz durumdaydılar. Bu okulların ıslahına, bir yandan zorluğu, diğer yandan

medrese sisteminin tepkisi dolayısıyla, yaklaşılamadı. Mekteb-i iptidaiyeler ise yeni usul ve anlayışa göre eğitimi sürdüren okullardı. Bu, eski ve yeninin yan yana yürümesi Tanzimatın bir anlayışı olarak devam etti. Zamanla eski anlayış yerini tamamen yeniye bıraktı. Bu dönemde, bu ikiliyi ortadan kaldırmak için 1882'den sonra Maarif Nezareti ağırlığı iptidai okullara verdi. Giderek sıbyan okulları zayıfladı, hatta iptidailere dönüşmeye başladılar. 1909'a kadar pek çok okul yeni usule döndü. İptidailerin yaygınlaşabilmesi için Müslüman halkın da bu eğitim ıslahatına çeşitli şekillerde katılması sağlanmıştır. Müslüman olmayan unsurların çocuklarının da iptidai mekteplerde okumaları teşvik edilmiştir. Bu yolla, *Osmanlılık* duygu ve düşüncesinin kuvvet kazanabileceği düşünülmüştür. II. Abdülhamid döneminde ilköğretimin yaygınlaştırılması için; ilköğretimin parasız olması, köy ve kasabalarda öğretim çağındaki çocukların okula kazandırılması ve devamlarının sağlanması, her köye bir okulun açılması gayreti ve imkânı, köy okullarının devamlı teftişi, kaza merkezlerinde yeni sistem iptidailerin açılması, bölge ilkokullarının kurulması, bu sisteme halkın katılımının sağlanması, din derslerine ağırlık verilmesi, Osmanlılık fikrinin benimsetilmesi gibi tedbirler alınmıştır. Bu gayretlerin sonucu Anadolu'da ilköğretim okullarının sayısı kesin olmamakla birlikte 14.000'e ulaşmış ve öğrenci sayısı da 175.000'ni aşmıştır. Bu okulların çoğu tek öğretmenlidir ve her okulun 20-30 civarında öğrencisi vardır.

b. Ortaöğretim

Bu dönemde ortaöğretimde üç çeşit okul vardır. Bunlar, rüştiyeler, idadiler ve sultanilerdir.

c. Rüştiyeler

Bu okullar II. Mahmud döneminde tıp ve mühendis okullarına öğrenci yetiştirmek amacıyla kurulmuşlardır. II. Abdülhamid döneminde 400 kadar rüştiye vardır. 1877-1878 Türk-Rus savaşı sırasında bunların bazıları kapandı, sayıları 316'ya düştü. Savaş sonunda rüştiyelerin 39'u daha Maarif Nezaretinin elinden çıktı. Böylece devletin elinde 277 rüşti-

ye kaldı. Savaştan sonra rüştiyelerin ıslahı çalışmaları başlamış, yenileri açılmış ve sayı eski seviyesini de aşarak 446'ya ulaşmıştır. II. Abdülhamid döneminin sonlarına gelindiğinde ülkece 619 Rüştiye ve bunlara devam eden 40.000 civarında öğrenci vardı. Bunların 74'ü kız rüştiyeleri idi. Dört yıl olan rüştiye tahsili 1892'de üç yıla indirilmiştir. Taşrada bazı rüştiyeler idadilerin bünyesine alınmıştır. Ders programları da buna göre değiştirilmiş, Türkçe derslerinin sayısı artırılmıştır.

ç. İdadiler

Kuruluşlarından itibaren rüştiyelerin sayısı giderek artmıştır. Böyle olmasına rağmen rüştiye ile yükseköğrenim arasında ve yükseköğrenime öğrenci yetiştirecek bir okul yoktu. Sadece 1868 yılında İstanbul'da Galatasaray Sultanisi (Mekteb-i Sultani) açılmıştı. 1869 nizamnamesi ile açılan idadilerden 1876 yılına kadar İstanbul'da dört, taşrada ise bir idadi açılmıştı. Bunların da müstakil binaları yoktu ve kiralık binalarda eğitim veriliyordu. Eğitimin, bu kademedeki okul ihtiyacını gören Şura-yı Devlet, idadilerin gerek İstanbul'da ve gerekse ülke genelinde açılmalarının yararlı olacağını belirten bir karar aldı. Bu okulların hızla açılabilmesi için de bazı vergilerin bir kısmı idadilerin yapımına ayrıldı. İlk hamlede 30 kadar idadi açıldı. Devletin çok önem verdiği bu okulların mimari yapıları üzerinde de titizlikle durulmuştu. Üç yıl olarak başlayan eğitim süresi sonra dört yıla çıkarılmıştır. Okulların rağbet görmesi üzerine yatılı bölümleri, Doğu ve Güneydoğu yörelerinde de yatılı bölge idadileri açıldı. Bu dönemde kız idadileri de açılmıştır. 1906 yılında ülkenin genelinde 109 idadi faaliyettedir. 5 ve 7 yıllık olmak üzere iki tür idadi vardı. II. Abdülhamid'in emri ile din ve ahlak derslerine gereken önem verilmiş, ileri derecede fen bilgileri programı uygulanmıştır. Askeri idadiler de kurulmuştur.

d. Sultaniler

Mekteb-i Sultani'den (Galatasaray Sultanisi) daha önce söz ettik. Mekteb-i Sultani, II. Abdülhamid döneminde, kuruluşundan o zamana kadar olan devresinde görülmemiş bir şe-

kilde gelişme kaydetmiştir. 1909'a kadar Türk ve Müslüman öğrencilerin sayısı kayda değer şekilde artmıştır. Okul milli bir hüviyete bürününce gayrimüslim talebenin sayısında azalma görülmüştür. Okula Türk müdürler tayin edildi. Mezunları Dârülfünûn'a girebildikleri gibi doğrudan memuriyete de başlayabilmekteydi. 1869 Nizamnamesinde vilayetlerde Sultani-lerin açılması istenmişse de Girit'te "Mekteb-i Kebir", Beyrut'ta "Medrese-i Sultaniye" adı ile açılan iki okulun ders ve işleyişi Mekteb-i Sultani'ye benzemektedir. Başka bir Sultani de açılmamıştır. İdadilere verilen önem ve eğitim sürelerinin yedi yıla çıkarılması ile Dârülfünûn ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

e. Yükseköğretim

1870 yılı tecrübesinden sonra ilk üniversite Darülfünûn-ı Şâhâne adı ile 1900 yılında açılmıştır. Dârülfünûn'da İlahiyat, Edebiyat, Fen Şubeleri vardı. Daha önceleri kurulmuş olan tıp ve hukuk mektepleri de Dârülfünûn'a dahil edildi. Ayrıca,

-1880'de Mekteb-ı Hukuk-ı Şâhâne açıldı. Öğretim süresi 4 yıldır. Amacı Osmanlı kanunları ile siyasetinin ve hukuk mesleğinin öğretilmesidir.

-Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne, devlet kadrolarına ve idari yapılanmasına yönetici yetiştirme amacı taşır.

-1867'de kurulan Askeri Tıbbiyenin içinde yer alan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye II. Abdülhamid döneminde ayrı bir okul olarak eğitimine devam etti.

-1889'da veteriner yetiştirmek üzere Mülkiye Baytar Mektebi kuruldu.

II.Abdülhamid'in önem verdiği okullardan biri de Mekteb-i Harbiye'dir. Daha önce kurulmuş olan okul bu dönemde gelişme göstermiştir. Okul askeri rüştiye ve askeri idadilerden gelen başarılı öğrencileri aldı. Mekteb-i Harbiye içinde şehzadeler için zedegan sınıfları, Arap, Kürt ve Arnavut eşrafı ve aşiret reisleri çocuklarının subay yetiştirmeleri için aşiret sınıfları vardı.

f. Mesleki ve Teknik Eğitim

Bu okulları açılış tarihlerine göre şöyle sayabiliriz:

Hendese-i Mülkiye Mektebi (1883), Mülkiye Baytar Mektebi (1888), Orman ve Maadin Mektebi (1881), Sanayi-i Nefise Mektebi (1882), Lisan Mektebi (1883), Ticaret Mektebi (1884), Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi (1887), Bağ ve Aşş Ameliyat Mektebi (1887), Ameli Ziraat Mektepleri (1887), Polis Dershaneleri (1889), Aşş Memurları Mektebi (1892), Gümrük Memurları Mektebi (1892), Çoban Mektebi (1898), Zeytincilik ve Yağcılık Mektebi, Sulama Drenaj Mektebi.

g. Özel Okullar

Özel okulların açılması da bu dönemdedir. İlk özel okul, 1882’de açılan, iptidai ve rüştiye sınıfları olan Rüştiye-i Hamidi’dir. Bunu 1884’te yine rüştiye düzeyinde Şemsülmaarif, 1885’te Rehber-i Maarif, Ravza-i Terakki, 1888’de Bürhân-ı Terakki takip etti. 1873’te açılan, bugünkü Darüşşafaka da asıl kuruluş ve gelişmesini bu dönemde sağlar. 1903’te İstanbul’da 28 Özel Türk okulu vardı. Özürlüler için açılan ilk okul olma özelliği taşıyan Dilsiz Mektebi de bu dönemde açılmıştır (1889). Bu dönemde gayrimüslimler de kendi özel okullarını açmış ve yeni tarz üzere eğitimlerini sürdürmüşlerdir. Feyziye Mektepleri, Mekteb-i Terakki, Selimiye bunlardan bazılarıdır.

ğ. Misyoner Okulları

Misyoner okullarının çoğu proteston Hıristiyanlara ve Amerikalılara aitti. Maarif Nazırı Zühtü Paşa’nın padişaha sunduğu bir rapora göre 1893 yılında Osmanlı sınırları içinde 392 protestan ve Amerikan Mektebi vardı. Bunlardan 284’ü II. Abdülhamid’den önce 108’i de onun döneminde açılmıştır. Bu okullardan 33’ü padişah fermanı ile, 7’si sadaret, 11’i de Maarif Nezareti emri ile, 341 okul ise yerel yönetimlerin verdiği ruhsatla açılmıştır. Bu okulların çoğu Doğu ve Güney Doğu Anadolu’dadır. Bu okullar iptidai, rüştiye ve idadidirler. Bu okulların resmi ders programları dışında gizli amaçları; ülkede Protestanlığı yayarak, halkın merkezi yönetime bağlılığını sarsmak, başka yabancı, özellikle Fransızların açtığı Katolik

okulların etkisini yok edip kendi etkilerini hakim kılmaktır. Öğrencilerinin çoğu Müslüman Türk çocuklarıydı. Fransızların açtığı Katolik misyoner okulların sayısı da 1900'lü yıllarda 300 civarındadır. Bütün yıkıcı faaliyetleri yanında Fransızca ve Fransız kültürü Osmanlı ülkesine bu okullarla yayılmıştır.

h. Öğretmen Yetiştirme

Öğretmen yetiştirilmek üzere kurulan Darülmualimler'in (1848) kuruluş yapısı ve 1869 Maarif Nizamnamesi ile yapılan değişiklikler 1891'de yeniden ele alındı ve bu öğretmen okulları getirilen yeni bir düzenle *iptidaiye*, *rüştiye* ve *idadiye* adlı ve ikişer yıl öğretim süreli üç şubeden oluşan bir yapıya kavuşturuldu ve aynı yıl Darülmualim-i Âliye (Erkek Yüksek Öğretmen Okulu) kuruldu Dârülmualimînlerin sayıları bu dönemde arttırıldı. Ancak öğretmen ihtiyacı karşılanamayınca 1890'lı yıllarda idadi mezunları arasından yeni usul üzere açılan kurslarla, kısa yoldan öğretmen yetiştirme yoluna gidildi. İdadilerin sayılarının artması üzerine doğan öğretmen açığı 1900'de açılan Dârülfünûn mezunları arasından seçilenlerle kapatılmaya çalışıldı. II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında önemli çalışmalar yapılmış; devlet yönetimi, asker, siyaset, ekonomi, sanayi, ziraat, ticaret, kültür, sanat ve eğitimin bizatihi kendisi olmak üzere, hayatın hemen her alanında duyulan yetişmiş insan gücünü karşılamak üzere okullar açılmıştır. Çok farklı çalışma alanı ve değişik amaçlarla açılan bu okullar II. Meşrutiyet dönemine, oradan da Cumhuriyet'e zengin bir miras olarak kalmış, bu miras bugün bile pek çok eğitim kurumumuzun temeli olmuştur.

10. Meşrutiyet Dönemi

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, eğitim alanında bütün dünyada değişik ve önemli görüşler ortaya çıkmış, devam etmekte olan eğitim anlayışları ve bunlar üzerine kurulmuş sistemler eleştirilmiş, yeni düşünceler esas alınarak eğitim hayatına yeni düzen verilmeye çalışılmıştır. Bu görüşler, çeşitli yollarla Türkiye'ye de yansımıştır. Özellikle II. Meşrutiyet'in getirdiği her düşünceye açık, fikir ve yayın ortamında, siyaset, ekonomi,

kültür alanlarında olduğu gibi eğitim üzerindeki değişik düşünceler de tartışma konusu olmuştur.

Bir yandan II. Abdülhamid dönemindeki eğitim uygulamaları devam ederken, yeni düşüncelerin paralelinde yeni uygulamalar da görülmüştür. II. Meşrutiyet dönemi, eğitim üzerine en çok kitapların basıldığı, makalelerin yazıldığı, konferansların verildiği, konunun sorunları ile en çok ve yakından ilgilenildiği, çeşitli uygulamaların yapıldığı bir dönemdir. İttihat ve Terakki hükümetinin Maarif Nazırı Emrullah Efendi, Dârülmualimîn Müdürü Sâti Bey, Ziya Gökalp, Edhem Nejat, İsmail hakkı (Baltacıoğlu), İsmail Mahir Efendi, Prens Sabahaddin, Nâfi Âtuf (Kansu) gibi isimler ve daha başkaları, eğitim konusu üzerindeki görüşleri ile bu alana yön ve şekil vermeye çalışmışlardır. Emrullah Efendi, *“Tuğba Ağacı Nazariyesi”* diye adlandırılan görüşleri ile ülkenin kalkınmasının ancak iyi yetişmiş bir seçkinler topluluğu ile olabileceğini, bunun için de yükseköğretime önem verilmesi gerektiğini savundu. Bu görüş, eğitim tartışmalarına “seçkinler (elit) eğitimi-kitle eğitimi” boyutunu getirdi.

Ziya Gökalp, Emrullah Efendi'nin görüşlerini destekler ve kalkınmanın ancak seçkinlerle gerçekleşeceğini söyler. Ziya Gökalp'in görüşleri pozitivist bir anlayış üzerine kuruludur ve yeni kurallar etrafında yeni bir toplum amacı taşır. Dârülmualimîn Müdürü Sâti Bey ise eğitim reformuna ilköğretim ve ortaöğretim ile başlanması gerektiğini ileri sürer. Ayrıca iyi öğretmen yetiştirmenin önemini belirtir. İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, Eğitimin her yere, her kişiye ışık, emel, ümit vermesini ister. Bunun için ülkeye kan ve can eğitimi gerektiğine işaret eder. Eğitimimizin donmuş olan milli kitlemizi sarsacak, uyandıracak şekilde dinamik olmasını arzular.

Edhem Nejat da okullarımızın birer çocuk hapisanesi olduğunu, çocuklarımızın ve gençlerimizin “elim bir uyuşukluk” içinde olduğunu dile getirir. Oysa eğitimin amacının çocukları girişken bireyler olarak yetiştirmek olmalıdır. Ona göre eğitim, *“çocukları asrın hayat ve revişine büyük bir ser-*

bestlik ve istisna ile alıştırmaktır.” 1940’da uygulamaya geçen Köy Enstitülerine benzer bir projeyi ilk defa o uygular.

İsmail Mahir Efendi Edhem Nejat’ın görüşlerini daha da açar ve genişletir. Edhem Nejad gibi, Köy Enstitülerinin temeli olacak bir sistem teklif eder. Ona göre, ülke 70 eğitim bölgesine ayrılacak. Bunların her birinde erkek ve kız yatılı ilkokulları olacak. Sonra okula ve öğretmene ihtiyacı olan köylerden birer erkek ve kız çocuğu alınıp bu okullarda, erkekler ziraat alanında, kızlar ise biçki, dikiş, halıcılık, sütçülük vb. alanlarda yetiştirilecek. Dersler teorik ve uygulamalı olacak. Bu öğrenciler, öğretmenlik programı da gördükten sonra köylerine gönderilecek. Devlet, okul ve öğretmen lojmanlarının köylüler tarafından yapılmasını mecbur kılacak. İsmail Mahir Efendi görüşlerini dile getirdikten sonra da “*Bundan başka çaremiz yoktur.*” şeklinde kesin kanaatini belirtir.

Prens Sabahattin ise görüşlerini Anglosakson sistemi üzerine kurar. Buna göre, o zamana kadar devlete memur yetiştirme esasına dayalı eğitim sistemi terk edilmeli, bireylerin girişimci, üretken, toplum yapısını kurup şekillendirilecek yeteneklerle donatılmasını sağlayacak bir eğitim yapısı kurulmalıdır. Bu eğitimin amacı, kamudan çok, özel hayatta başarılı olacak aktif, kendi emeğiyle ayakları üzerinde durabilen bireylerden oluşan, bireyci bir toplum kurabilmektir. Nafi Âtuf (Kansu) da Prens Sabahattin’in görüşlerini benimser; eğitimin Anglosakson sistemine göre şekillendirilmesini ister.

II. Meşrutiyet dönemi eğitim tartışmalarına toplu olarak bakıldığında, ele alınan temel meseleler şu başlıklar altında toplanabilir:

1. Eğitim, bütün kurumları ile bir bütün olarak mı ele alınacak, yoksa her kurum bir bütün olarak görülüp kendi içinde mi şekillendirilecektir?

2. Eğitimde tevhid-i tedrisata (eğitimde birlik) mı gidilmeli yoksa tefrik-i tedrisat (eğitim farklılığı) devam mı etmelidir? Bu dönemde her iki şekilde de uygulamalar vardır. İttihat

ve Terakki Partisi pozitivist bir Türkçülük çizgisinde ilerledikçe tevhid-i tedrisat anlayışı güç olmuştur.

3. Eğitim anlayışının hangi kademedен başlaması bir başka konu olarak tartışılmıştır. Maarif Nazırı Emrullah Efendi reformların yükseköğretimden başlamasını, Sâti Bey ise gelişme sağlayacak asıl çalışmanın ilköğretimden başlatılmasını savunur.

4. Her eğitim kademesinde kızların eğitime katılmalarının artırılması temel görüş şeklindedir.

5. II. Meşrutiyet döneminde okul öncesinden yükseköğretime kadar her eğitim kademesinde birtakım yenilikler ve gelişmeler görülmüştür. Okul öncesi ve ilköğretimde yaşanan gelişmeler bunlardandır. Bu iki kademedeki eğitim kurumları ilk defa II. Meşrutiyet döneminde, İzmir, Selanik, Beyrut gibi şehirlerde açıldı. Bunlar özel okul statüsündeydi ve daha çok Ermeni ve Yahudiler tarafından açılmıştı. Balkan savaşlarından sonra devlet de okul öncesi için okullar açmaya başlamıştır.

6. Bu dönemde, ilköğretimin bina, öğretmen, program gibi sorunları ciddi anlamda ele alındı. Daha önce ortaöğretim bünyesinde olan rüştiyeler ilköğretime dahil edildi. Çok azı *Numune Rüştiyeleri* adıyla ortaöğretim bünyesinde kaldı. Sâti Bey'in Dârülmualimîn Müdürlüğü sırasında yaptığı çalışmalar öğretmen açığının bir derece kapatılmasına yardımcı oldu. İlköğretim parasız hale getirildi, 6 yıla çıkarıldı ve zorunlu oldu.

7. II. Meşrutiyet döneminde ortaöğretim kurumları olarak idadiler ve sultaniler vardır. II. Meşrutiyete kadar kızlar için kız rüştiyeleri ve kız sanat okulları vardı. 1911'de ilk kız lisesi açıldı. Bunu Kandilli, Erenköy, Çamlıca kız liseleri izledi.

8. II. Meşrutiyet döneminde tartışılan bir konu da mahalli diller ile eğitimidir. Azınlıklar öteden beri kendi dilleri ile eğitim yapmaktadırlar. Konu, Müslüman unsurların hangi dille eğitim yapacağı etrafında şekillendi. Medreselerin dili

Arapça olduğu için o alanda sorun olmamıştır. Medrese dışında kalan okulların Türkçe ile eğitim yapması anlayışı kuvvet kazanmıştır.

9. Bu dönemde azınlık ve yabancı özel öğretim kurumları yanında Müslümanların açtığı özel okulların sayılarında artış olmuştur. Bu okullarda ilk ve orta öğretim bir arada yürütülmüştür.

10. Bu dönemde eğitim hayatında yapılan yeniliklerin önemli bir kısmı yükseköğretim alanında görülür. 1912’de Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı döneminde Dârülfünûnun yapısı yeniden düzenlenir. Ulûm-ı Şer’iye, Ulûm-ı Hukukiye, Ulûm-ı Edebiye, Ulûm-ı Tıbbiye, Fünûn Bölümleri kuru- lur. Eczacılık ve dişçilik de tıbbiyeye dahil edilir.

Ekim 1919’da Dârülfünûn’a özerklik verilir. Dârülfünûn Divanı (Senato) kurulur. Sene sisteminden dönem (sömestr) sistemine geçilir. İnas (kadın) Dârülfünûnu açılır. 1917’de İlk mezunlarını verir. 1920’de İstanbul Dârülfünûnuna bağlanır. 1914’te İnâs Sanayi-i Nefise Mektebi açılır. 1921’de Sanayi-i Nefise Mektebi İle birleştirilerek Sanâyi-i Nefise Mekteb-i Âlisi adını alır.

Bu dönemde Mızıka Mektebi, Maliye Memurları Mektebi, Evkaf Memurları Mektebi, Kadastro Memurları Mektebi, Şimendifer Memurları Mektebi, Dârü’l-Elhan Mektebi gibi meslek okulları açılır.

II. Meşrutiyet döneminde öğretmen yetiştirmeye de önem verilmiştir. II. Abdülhamid döneminde okulların çoğalmasında öğretmen ihtiyacını artırmıştır. Dönemin başında rüştiye, idadi mezunları, hatta okuma yazma bilenler bile öğretmen yapılmış; Dârülmualimîn ve Dârülmualimât’ta yapılan yeni uygulamalarla öğretmen ihtiyacı önemli ölçüde karşılanmıştır. Bu okullardan Avrupa’ya da öğrenciler gönderilmiştir.

Medreselerin durumu ise şöyledir: Medreseler,1914’te çıkarılan Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi’yle ıslah edilmeye çalışılmış, 12 yıllık eğitim, her biri 4 yıl olmak üzere 3 devreye

ayrılmış; ilk 2 devre ilk ve ortaöğretim, üçüncüsü ise yükseköğretim olarak değerlendirilmiştir. Programa bir Batı dili yanında ekonomi, maliye, beden eğitimi, pedagoji gibi yeni dersler de eklenmiştir.

11. Atatürk Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşu ile Osmanlı döneminin bazı siyasi, sosyal, kültürel ve toplumsal kalıntılarından kurtulmak için, gerek yasal, gerekse yaşama pratiği olarak önemli hamleler yapıldı. Bir yandan da toplumda yeni anlayışların kabulü için zorlayıcı tedbirlerle de olsa, yeni uygulamalara başvuruldu. Bu yeni hamlelerin hemen hepsinin fikri temellerinin II. Meşrutiyet döneminin zengin düşünce yelpazesi içinde tartışılmış ve geniş zemin bulmuş olduğu, Emile Durkheim'in pozitivist anlayışının, Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı eserinin etkisi ile şekillenen vülgermateryalizminin (materyalist milliyetçilik), Baron d'Holbah'ın *Système de la Nature* adlı eserinin güçlendirip yaygınlaştırdığı, maddeciliğin etkisi altında şekillendirdikleri görülür. Özellikle Tanzimat Fermanı'ndan bu yana topluma hedef olarak gösterilen batılılaşma ve pozitivism ile vülgermateryalizm arasında bir yere oturtulmuş milliyetçilik anlayışı, Osmanlı'nın son 10 yılında iki temel değer olarak düşünce hayatına çerçeve olmuş, erken dönem Cumhuriyet yıllarında da devletin temel yapı taşları olarak benimsenmiştir.

Osmanlı'nın son dönem aydınları ile erken dönem Cumhuriyet aydınlarının aynı kadrolar olduğunu söyleyebiliriz, bu doğal bir durum olarak kendini gösterir. Ancak, şu noktayı göz ardı etmemek gerekir: 80 yılı aşkın bir zamandan beri kendi halinde devam eden batılılaşma anlayışı, cumhuriyetin kuruluşu ile alınan radikal ve zorlayıcı tedbirlerle kesin bir devlet politikası durumuna gelir. Yukarıda ifade edilen görüşler çerçevesinde şekillenen milliyetçilik de kurulmakta olan devlet organlarıyla yeniden oluşturulmak istenen milletin ana eksenini olarak benimsendi. Bu iki alanda topluma karşı dayatmacı, zorlayıcı, cebredici, totaliter uygulamalara da gidildi.

Batılılaşma ve milliyetçilik, iç içe geçmiş, birbirini tamamlar görüşler ve pratikler olarak varlığını sürdürdü. Sözü edilen milliyetçilik anlayışı, Osmanlı asırlarının bütün değerlerini dışarıda bıraktı, toplumda kökü olmayan toplumsal değer ve inanç sistemleri oluşturuldu.

Bu iki temel düşünceye göre şekillendirilen dönemin eğitim hayatı, bir yandan yukarıda işaret edilen anlamı ile milliyetçilik, toplumu "*Türklük*" kavramı etrafında yeniden üretecek, diğer yandan da batılılaşma kavramı ile batılı değerlerin şekillendirdiği bir "*ulus*" oluşturulacaktır.

Bu radikal, yer yer totaliter yapılanmada en büyük, hatta kurucu pay eğitime düşmüştür. Bütün bu yeni yapılanmanın planlanıp, şekillenip, uygulanmasının takip ve kontrolünün merkezinde eğitim yer aldı. Atatürk, Türk eğitiminin dayanaacağı temel esas ve ilkeleri başta TBBM'nin her yılki açılış konuşmalarında, eğitimle ilgili olsun olmasın, katıldığı kongrelerde, ziyaret ettiği bazı illerdeki konuşmalarında, çeşitli öğretmen toplantılarında ve okul ziyaretlerinde devamlı şekilde açıklamıştır. Bu konuşmalarda başlıca şu konular üzerinde durulmuştur:

- Eğitim milli olmalıdır.
- İlköğretim yaygınlaştırılmalıdır.
- Ortaöğretim uygulamalı olmalı, mesleki teknik eğitime önem verilmelidir.
- Eğitim tek çatı ve yönetim altında toplanmalıdır (tevhid-i tedrisat).
- Eğitim karma olmalıdır.
- Eğitim laik olmalıdır.
- Eğitim, cumhuriyet devrimlerinin yaygınlaşması ve kökleşmesine hizmet etmelidir.
- Devrimleri yaşatacak öğretmenler yetiştirilmelidir.
- Üniversite reformu gerçekleştirilmelidir.

Bunlardan, zihniyetten çok eğitim yapılanmasına yönelik olanlar için gerekli profesyonel yardım batılı eğitim uzmanlarından alındı.

1924'te John Dewey genel eğitim için; 1925'te Kühne, 1927'de Buyse, teknik ve mesleki eğitim için; 1932'de Malche, yükseköğretim için Türkiye'ye geldiler, alanlarında incelemeler yaptılar, raporlar hazırladılar ve bu raporların uygulamalarını imkân ölçüsünde takip ettiler.

Bu uygulamalarla ortaya çıkan sistemde, devletin eğitime müdahalesi, eğitim üzerine devlet otoritesinin kurulması kolaylaştı. Mustafa Kemal Paşa eğitimde devlet otoritesinin kesin olarak sağlanabilmesi konusunda çok önemli bir adım olan “*eğitimde birlik*” konusunu 1 Mart 1923 TBMM açılış konuşmasında kesin çizgilerle ve kararlı bir şekilde dile getirdi. 3 Mart 1924'te de Tevhid-i Tedrisat yasası Melis'te kabul edildi.

Tevhid-i Tedrisat (eğitimde birlik), eğitimin tek çatı altında toplanması yasası ile devlete ya da diğer kurum ve kuruluşlara bağlı bütün okullar ve medreseler, Maarif Vekaletine bağlandı. İlk şekli ile askeri okullar da bu yasa kapsamı içindeydi, ancak bu okullar 1925 yılında bir kararname ile Millî Savunma Bakanlığı'na bağlandı. Bu yasaya göre bütün dini okullar ve medreseler kaldırıldı. İstanbul Dârülfünûnu bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi ve ülkenin her yöresinde imam hatip okulları kurulması kararlaştırıldı. Amaç, dini eğitimi devlet kontrolüne almaktı. Bu yasanın radikal sonucu medreselerin kapatılması oldu. Esasen amaç da bu idi. Açılan imam hatip okulları da 1929-1930 eğitim ve öğretim yılında kapatıldı. Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi de üniversite reformunda İstanbul Üniversitesi içinde kurulmadı, kaldırıldı. Sadece Edebiyat Fakültesi bünyesinde “*İslami Tetkikler Enstitüsü*” kuruldu. 1924'te ilkokullara birinci sınıf dışında, Kur'an-ı Kerim ve din dersi kondu. Bu dersler 1929'da üçüncü ve beşinci sınıflarda haftada birer saate indirildi, 1930'da sadece beşinci sınıfta ve velinin izni ile haftada yarım saat okutuldu, sonra da kaldırıldı.

1926'da bütün orta dereceli okullardan din dersleri kaldırıldı. 1935-1948 yılları arasında, 13 sene okullarda din dersi hiç okutulmadı.

Tevhid-i Tedrisat yasası ile her türlü eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Bu yolla eğitim üzerinde mutlak devlet kontrol ve otoritesi kuruldu. Eğitimin temel amacı, toplumu, yeni bir devlet ve millet oluşturmak üzere gerçekleştirilmiş devrimleri özümsemiş, onları yaşama şekli olarak benimsemiş bireyler olarak yetiştirmektir. Ancak istenilen sonuca varabilmenin önünde birtakım engeller vardı. En önemlisi de Osmanlı Devleti'nin son döneminden cumhuriyete miras kalmış değerlerin yeniden oluşturularak devlet ve eğitim düzeni içinde, yeni duruma uygun şekle getirilmesi idi. %11'i okuryazar olan ve %80'inden fazlası köylerde yaşayan bir nüfusun hayatına yeni devlet ideolojisinin temel düşünce ve yaşama biçimi olarak sokulması kolay değildi. Atatürk, eğitimin dayanacağı başlıca esasların cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, inkılapçılık, laiklik olacağını TBMM'nin açılış konuşmalarında, eğitimle ilgili kongrelerinde, okul ve öğretmen kuruluşlarına olan ziyaretlerinde, halka hitaplarında ısrarla dile getirmiştir. Ancak bu kadarla kalınmadı. Atatürk'ün, konuşmalarında işaret ettiği pek çok husus, Başbakan İsmet İnönü ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ısrarla tekrarlandı, her kademedeki görevlinin konuyu, asla ihmal edilemeyecek, var olma meselesi olarak benimsemesi sağlandı. Milli Eğitim Bakanı Esat Mahmut Bozkurt'un imzası ile 1932 yılında yayımlanmış bir genelgede bu durum şöyle dile getirilir: *“Türk mektebi, eline teslim edilmiş olan Türk çocuğunu cumhuriyet rejiminin psikoloji ve ideolojisini tamamiyle kavramış (...) Türk vatandaşına haline getirmeye mecburdur.”* Buna göre, *“Türk vatandaşlığı”* olmak, ancak yukarıda sayılan 6 devrim alanına uygun hâle gelmektir ve eğitim her şeyden önce bunu sağlayacaktır.

Atatürk dönemi eğitim anlayışında dinin tuttuğu yer aynı kalmaz 9 Mayıs 1920 tarihinde ilk Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, Büyük Millet Meclisi hükümetinin eğitim amacını açıklarken şöyle der: *“Maarif işlerinde gayemiz çocuklarımıza ve-*

rilecek terbiyeyi, her manasıyla dini ve milli bir hale koymak, onları cidal-i hayatta muvaffak kılabacak istinakgahlarını kendi nefislerinde bulduracak kudret-i teşebbüs ve itimâd-ı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsil bir fikir ve şuur uyandıracak bir derece-i âaliye isâl eylemek(tir)”(Çolak, 2020, 9-10). Atatürk aynı konu üzerindeki düşüncelerini şöyle anlatır: “Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1989, c.II, 94). Daha sonra hükümet programlarında ve eğitimin amaçlarında dinin öğretilmesi yer almamış ve okullardan da Kur’an-ı Kerim ve Din dersi kademeli olarak kaldırılmıştır.

A. Karma eğitim

Atatürk dönemi eğitiminin en önemli uygulamalarından biri karma eğitimidir. Karma eğitim, kız ve erkek öğrencilerin aynı okul ve sınıflarda eğitime devam etmeleridir Osmanlı asırlarının hiçbir döneminde karma eğitim uygulanmamıştır. Kız öğrenciler, eğitimlerini kız rüştiyeleri, kız idadileri, Dârülfünûn-ı inas’da (Kız Üniversitesi) sürdürmüştür. 1870 yılında kız okullarına kadın öğretmen yetiştirmek için kız öğretmen okulu açılmıştır. Kız ortaokulu ve liselerine, zorunlu olmadıkça erkek öğretmen atanması da uygun görülmemiştir. Karma eğitim 1921-1922 eğitim öğretim yılında İstanbul Darülfünûnunda başladı. Aynı sınıflarda, erkeklerden daha yetersiz eğitim gördüklerini ileri süren kız öğrenciler önce Edebiyat, sonra Fen Fakültesinde 1922-1923 yılında da Tıp Fakültesinde karma eğitime başladılar.

Atatürk, bir toplumun kadın ve erkeklerinin gelişme yolunda beraber yürümeleri gerektiğini 1923’te İzmir İktisat Kongresi’ndeki konuşmasında ele aldı. Üstelik bu konuşmasında İslamiyet’i de konuya referans gösterdi: “... bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir Allah’ın emrettiği şey, Müslim ve Müslimelerin beraber olarak ilim ve irfan kazanmalarıdır. Kadın ve erkek ilim

ve irfan aramak, nerede bulunursa oraya gitmek ve onunla cihazlanmak mecburiyetindedir. Türk toplum hayatında kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, c. II, 1989: 90). 30 Ağustos 1925 yılında Atatürk Kastamonu’da ve daha başka konuşmalarında da bu düşüncelerini tekrarlamıştır.

Ortaöğretimde karma eğitim problemi 1924 yılında, Te-kirdağ’da kız lisesi bulunmadığı için, kız öğrencilerin erkek lisesine kaydedilmek istenmesi üzerine ortaya çıktı. O dönemde bakanlık müsteşarı olan Ordinaryüs Profesör Mehmet Fuat Köprülü, üniversitelerde ve ilkokullarda karma eğitimin olabileceğini, ancak ortaokul ve liselerde bunun olamayacağını, Avrupa’da bile, bu seviyedeki okullarda karma eğitimin olmadığını söyleyerek bu talebi geri çevirdi. Böylelikle konu Atatürk’ün iradesine kaldı. Atatürk’e göre, *“Bir toplum aynı hedefe bütün kadınları ve erkekleri ile beraber yürümezse o toplumun ilerlemesine ilmen imkân ve ihtimal yoktur.”* (a.g.e, s.98).

Atatürk’ün bu düşünceleri, yönetimde karma eğitime geçilmesi fikrine güç verdi. Bir de mali imkânsızlıklar yönünden kız öğrenciler için yeni okulların açılmasının zor olacağı görülüyordu. İstanbul’da 3 liseden, Anadolu’da da birkaç köy öğretmen okulundan başka, kızların okuyabileceği ortaöğretim kurumu yoktu. Bakanlık, 1926’da toplanan 3. Heyet-i İlmiye’de karma eğitime imkân verecek birtakım kararlar aldı 1927 yılında da bu kararlar esas alınarak, karma eğitimi teklif eden bir tasarı hazırlandı. Tasarı, Talim ve Terbiye Dairesinde uzun tartışmalar sonucu bütünüyle kabul edildi. Ancak önce pilot olarak 3 ortaokulda deneme şeklinde uygulanmaya başlandı. Veliler bu uygulamaya karşı çıktı. Bu durum üzerine bakan Mustafa Necati, bütün sorumluluğu üzerine alarak 71 ortaokuldan 23’ünde karma eğitime geçilmesini sağladı. 1935 yılında ise mevcut 100 ortaokuldan 5’i erkek, 10’u kız ve 85’i de karma duruma geldi.

B. Millet Mektepleri

Atatürk döneminin önemli bir eğitim hareketi de okuryazarlığı artırmak ve eğitimi yaygınlaştırmak üzere açılan millet mektepleri uygulamasıdır. 1 Kasım 1928 tarihinde Türkçe için Arap alfabesi bırakılarak Latin alfabesine geçildi. Amaç, halka kolay öğrenilir, kolay kullanılır, basit ve sade bir bilgi edinme aracını vermek şeklinde anlatıldı. Bu alfabenin adına da “*Yeni Türk Alfabesi*” dendi. Dönemin Eğitim Bakanı Mustafa Necati, öğretmenlere görevlerini şöyle anlattı: “*Efendiler! En büyük vazifeniz halkı okutmak, halka yeni harflerle okuyup yazmayı öğretmektir vazifeniz bütün memlekete şamildir.*” (Kılıç, 2021: 143).

Çağdaş uygarlığın bir aracı olarak görülen Yeni Türk Alfabesinin kabulü ile Türkiye’de okuryazar oranı sıfırlandı; millet okuyamaz yazamaz duruma düştü. Yeni alfabe ilk olarak devlet memurlarına öğretildi. Okullarda da yeni alfabe kullanılmaya başlandı. Millet mektepleri, memur ve öğrenci dışında kalan halk kitlelerine yeni yazıyı öğretmek için kuruldu. İlk millet mektebi, daha yasası çıkmadan önce Dolmabahçe Sarayı’nda; 1 Ocak 1929’da bütün yurttan şenlikler, eğlenceler ve gösterilerle açıldı. Bütün eğitim öğretim kadroları, ilköğretim müfettişleri millet mekteplerinde görev aldı. En önemli sorun ihtiyacı karşılayacak kadar öğretici olmamasıydı. Ortaokul ve lise öğretmenleri, yabancı okulların Türkçe, tarih ve coğrafya öğretmenleri, yetişmediği yerlerde, eğitim seviyesi uygun vatandaşlar da bu okullarda görevlendirildi. Sabit, seyyar ve özel olmak üzere 3 tip millet mektebi açıldı. Devlet memurları bu okullardan belge almak zorundaydı. Karma olan bu okullar 1929-1935 yılları arasında Millet Mektepleri, 1936-1950 yılları arasında da Ulus Mektepleri adı ile hizmet verdi.

Millet mektepleri sadece Yeni Türk alfabesinin geniş halk kitlelerine öğretilmesi için kullanılmadı; bu okullar devrimlerin ve yönetimin 6 umdesi alan cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, inkılapçılık ve laiklik ilkelerinin öğretilmesi ve benimsetilmesi için de kullanıldı.

C. Üniversite Reformu

Cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan devrim hareketi için İstanbul Darülfünûnu, Osmanlıdan kalmış diğer kurumlar gibi köhne, geri kalmış, devri geçmiş, kaldırılması gereken bir kurum olarak görülüyordu. Aslında özerk bir kurum olan Darülfünûnun, gerçekleştirilen devrimler karşısında kendisini, bu toptan değişme ve yenilenme karşısında uygulanan programlar da dahil olmak üzere yenilemesi beklendi. Kendisini devrimlere uygun olarak yenileyebilmesi için Darülfünûna, gerek kurumsal ve gerekse bireysel olarak önemli denebilecek maddi ve manevi imkânlar sağlandı. Ancak 1923'ten 1932'ye kadar Darülfünûnda inkılaplar paralelinde önemli bir değişme, yenilenme görülmedi. İlk eğitim bakanlarından Vasıf Bey bu durumu şöyle dile getirir: *“Arkadaşlar, Türk milleti yeni bir amaca doğru yürüyor. Memleketimizde uygarlığın timsali Darülfünûn olacaktır. Maarif Nezareti Darülfünûnu böyle basit bir durumda bırakamaz.”*

Darülfünûn, eğitim, hukuk, alfabe, dil gibi, toplumun, temel meselelerde gerçekleştirdiği devrimlere kayıtsız kalmıştır. Bu durum hem Ankara ve hem de belirli bir kesim tarafından tenkit edilmiştir. 1930'un İlk iki üç yılında, Darülfünûnun, Atatürk tarafından çok özenle hazırlanıp uygulamaya konulan Türk dili ve Türk tarihi çalışmaları karşısında aynı kayıtsızlığı sürdürmesi, destek olmaması, hatta yer yer karşısında yer alması, Darülfünûn'un Mustafa Kemal Paşa tarafından ele alınması gereğini ortaya çıkardı. İsviçre'den Prof. Albert Malche, yeni bir üniversitenin zeminini oluşturacak çalışmalar yapmak üzere davet edildi. Malche'nin raporu üzerine 31 Mayıs 1933'te TBMM'de “İstanbul Darülfünûnunun” ilgasına ve Maarif Vekâletine bağlı yeni bir üniversite kurulmasına karar verildi. 30 Temmuz 1933'te İstanbul Darülfünûnu kaldırıldı, yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Atatürk, yeni üniversite fikrini 1933 TBMM açılış konuşmasında şöyle ifade eder: *“Arkadaşlar, üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin*

kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürüme kat'ı kararımızdır.” (TBMM Tutanak Dergisi, 1934: 2).

Üniversitenin kuruluşu sırasında 3 konu üzerinde ısrarla duruldu: 1. Eğitim ile devrimler arasında sıkı bir ilişki kurulacak, 2. Üniversite ülke sorunları ile ilgili konular üzerinde çalışacak, 3. Üniversite sıkı bir denetim altına alınacak, mali ve yönetim özerkliği verilmeyecek, her türlü atama Eğitim Bakanlığınca yapılacaktır.

Yeni üniversite tıp, hukuk, fen ve edebiyat fakülteleri ile 8 enstitüden oluşturuldu. Eğitimde devrim ilkeleri esas alındı. Türk devriminin özellikleri üniversitede işlenip genişletecekti. Bunun için, bugün de üniversitelerimizde var olan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kuruldu.

Atatürk, devrimlerin kökleşmesi ve ülke kalkınmasının gerçekleşebilmesi için üniversiteyi önemli bir tamamlayıcı alan olarak görüyordu. Ülkeyi 3 üniversite bölgesine ayırmıştı: Batı, Orta Anadolu, Doğu Anadolu. Batıda İstanbul Üniversitesi kuruldu. Orta Anadolu'ya, başkent Ankara'da, doğu Anadolu'da da Van Gölü civarında birer üniversite kurulmasını arzu ediyordu. Atatürk, devrimlerin merkezi olarak gördüğü Ankara'yı Türk eğitim ve kültürünün de merkezi yapmak istiyordu. İlk olarak 1925 yılında Ankara'da Adliye Hukuk Mektebini açtı. Bu okul 1927 'de Ankara Hukuk Fakültesi adını aldı. Yine 1924'te musiki devrimine zemin olarak Ankara Müsiki Muallim Mektebi açıldı. Burası ortaokul ve liselere müzik öğretmeni yetiştirecekti. Aynı yıl, daha sonra Gazi Eğitim Enstitüsü olacak olan Gazi Orta Muallim Mektebi açıldı. 1930'da Ziraat Fakültesinin temelini oluşturan Ankara Ziraat Mektebi, Alman profesörler tarafından kuruldu. 1935 yılında da Türk kültürünün bilimsel metotlarla araştırılmasını sağlamak üzere Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi açıldı. Ancak bütün bu kurumlar bir çatı altında toplanamadığı gibi, Van Gölü civarında düşünülen doğu bölgesi üniversitesi de gerçekleştirilemedi.

TÜİK istatistik göstergelerine baktığımızda, Atatürk döneminde ilkokuldan yükseköğretime okullaşma durumu şöyledir:

a. İlkokullar

Bu dönemde önceki dönemden 4814 ilkokul devralınmış, bütün vatandaşların okuryazar yapılması düşüncesine rağmen bu sayıya 15 yılda ancak 1686 ilkokul ilave edilebilmiş, sayı 6700'e çıkmış ve %13,7'lik bir gelişme sağlanmıştır. Öğretmen sayısı da 10.238'den 15.775'e çıkmış, artış %15,4 olmuştur. Öğrenci artışı da 341.941'den 764.691'e yükselmiş, artış %22.4 olmuştur.

b. Ortaokullar

Eski dönemden 72 okul devralınmış, buna 142 ortaokul ilave edilmiş, sayı 214'e çıkmış artış %200 olmuştur. Öğretmen sayısı 796'dan 2843'e, öğrenci sayısı da 5.905'ten 74.107'ye yükselmiştir.

c. Liseler

Eski dönemden 23 lise devralınmış, bu sayı dönem sonunda 68'e çıkmıştır. Öğretmen sayısı 513'ten 1164'e, öğrenci sayısı da 1241'den 21.000'e çıkmıştır.

ç. Öğretmen okulları

Önceki dönemden 20 öğretmen okulu devralınmış, bu sayı dönem sonunda 13'e düşmüştür. Öğretmen sayısı 325'ten 236'ya düşmüş, öğrenci sayısı da 2528'den 2949'a çıkmıştır.

d. Mesleki ve teknik okullar

Eski dönemden 64 okul devralınmış, bu sayı dönem sonunda 78 olmuştur. Öğretmen sayısı 583'ten 948'e, öğrenci sayısı da 6547'den 11.134'e çıkmıştır.

e. Yükseköğretim

Atatürk dönemi, eski dönemden İstanbul Darülfünûnu devralmış, Üniversite Reformu ile bu yükseköğretim kurumunu kaldırmış, yerine İstanbul Üniversitesini kurmuştur. Ayrıca bu döneme eski dönemden İstanbul Üniversitesi dâhil

9 fakülte veya yüksekokul kalmış, dönem sonunda buna yeni bir üniversite ilave edilmemiş; ancak çoğu Ankara’da olmak üzere 8 fakülte veya yüksekokul ilave edilmiştir. Her kademe-den 307 öğretim üyesi sayısı dönem sonunda 837’ye çıkmıştır. 2914 olan öğrenci sayısı da 9384 olmuştur.

12. İsmet İnönü (Milli Şef) Dönemi

İsmet İnönü dönemi Atatürk’ün ölümüyle başlar, Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 1950 yılına kadar devam eder. İsmet İnönü, 10 Kasım 1938’de Atatürk’ün ölümü üzerine, 11 Kasım 1938’de Türkiye’nin 2. Cumhurbaşkanı seçildi. 26 Aralık 1938’de CHP kurultayı toplandı, İnönü’yü değişmez genel başkan seçti ve resmi sıfatına bir de “Milli Şef” eklendi. Böylece Türkiye’nin “Milli Şef” dönemi başlamış oldu.

Daha başbakanlığı döneminden beri, devrimlerin en önemli destekçisi ve uygulayıcısı oldu.

En çok ilköğretime önem verdi. Cumhurbaşkanlığı döneminde de bu sorunu çözmek amacı ile Köy Enstitülerinin kurulmasını sağlamıştır. Ülkü dergisinde yazdığı eğitimle ilgili yazılarda hep ilköğretim konusunu işledi.

1939 yılında Toplanan CHP kurultayında eğitim siyaseti şöyle yer alır: *“Eğitim siyasetinin temel unsuru bilimsizliği gidermek, daha fazla çocuk ve vatandaş okutmak (...) kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı vatandaşlar yetiştirmektir.”* (Bozkurt, 2011, 187). Görülüyor ki Milli Şef döneminde de Atatürk döneminde olduğu gibi parti politikalarına göre öğrenci ve vatandaş yetiştirmek düşünülmüştür. Kurultayda köy okulları özel olarak ele alınmış, öğretmen gönderilemeyen köy okullarına eğitimler gönderilmesi benimsenmiştir. Üniversite ve yüksekokulların artırılması, mesleki ve teknik eğitime önem verilmesi, zanaat ve meslek alanlarının ihtiyaca göre belirlenmesi benimsenmiştir. Kurultay programında ilköğretim üzerinde de durulmuş, ilkokulların bütün şehir ve köylere yaygınlaştırılması amaç edinilmiştir. Bu amaca ulaşmadaki kararlılık, *“rast geleceğimiz güçlükler ne olursa olsun en kısa zamanda bu neticeye varmak, parti-*

mizin tereddüt kabul etmeyen kat'i kararıdır.” (age, 187). şeklinde dile getirilir. Mesleki ve teknik öğretim de *“kudretli bir milletin en ehemmiyetli bir meselesi”* olarak kabul edilir. Halk evleri ve halk odaları da gücü artırılarak devam etmesi gereken kurumlar olarak benimsenir. Bu kurumlara, devrimlerin yaygınlaşması ve kökleşmesi için ihtiyaç olduğu belirtilir. Takip edilecek eğitim programını, ana çizgileriyle ortaya koyan bu açıklamalar, Atatürk dönemi eğitim anlayışının bu dönemde de devletin resmi ideolojisi sınırları içerisinde sürdürüleceğini gösteriyor.

Milli Şef döneminin eğitim politikalarını 28 Aralık 1938’de Maarif Vekili olan Hasan Ali Yücel yürütür. Ancak kültür alanında aynı durum görülmez Atatürk döneminin kültür politikaları terk edilir, yerini Latin ve Yunan kültürü alır. Yücel, bu değişimi şöyle anlatır: *“Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de cumhuriyetin daha ilk zamanlarında Arapçayı ve Farsçayı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu, seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık.”* (Gök, 2011, 96). Hasan Ali Yücel, Latince ve Yunancayı eğitime dahil etmeden, Latin ve Yunan medeniyetlerini özümsemeden batılı olunamayacağı kanaatindeydi Bu özümseme toplumu kadim Yunan ve Latin kültür anlayışı çerçevesinde yeniden inşa etmek anlamı taşır. Bu noktada Milli Şef ideolojisi Atatürk döneminin oluşturmaya çalıştığı insan anlayışı ve batılılaşma biçiminden ayrılır. Bu süreci hızlandırabilmek için liselerde Latin ve Grek dillerinin öğretilmesi kararlaştırılır. Bu çalışmaların fikir babası da Nurullah Ataç’tır.

Bu dönemde, Atatürk’ün, İslamiyet öncesi Türklüğe dayalı milli değerler etrafında şekillenmiş eğitim politikalarının batılılaşma anlayışı terk edilmiş, hümanist anlayışın kabul ettiği, tamamen batının kültürel değerleri üzerine oturmuş bir batılılaşma fikri benimsenmiştir. Sadece tarih eğitimi için yapılacak bir karşılaştırma bu durumu açık şekilde gösterir:

· Atatürk Dönemi: Türk tarihi %60, Roma tarihi %14, Eski Yunan tarihi %14, Eski Anadolu %6, Diğer konular %6

· Milli Şef Dönemi: Roma tarihi %40, Eski Yunan tarihi %40, Eski Anadolu tarihi %8, Türk tarihi %4, Diğer konular %8.

Bu karşılaştırma iki dönem arasındaki milli olma ve batılılaşma konusundaki zihniyet farkını açıkça göstermektedir.

A. Köy Enstitüleri

Milli Şef döneminin en önemli ve en tartışılan eğitim hamlesi Köy Enstitüleridir. Bu dönemde köye yönelik özel programlar uygulandı. *Türk Yurdu*, *Ülkü*, *Karınca*, *Atsız*, *Kadro*, edebiyat ağırlıklı bir dergi olmasına rağmen *Varlık* gibi dergilerde köy ve köycülük üzerine yazılar arttı, kitaplar yayımlandı. Ankara, köye yönelik bu yayınlardan fikir ve ilham alarak köye yönelik programlar uygulamaya başladı. Yönetim, köylülerin yürütülen modernleşme çabalarına ve uygulanan radikal devrimlere zıt değerler taşıdığına inanıyordu. Bunun kırılması, nüfusun %80 inden fazlasını oluşturan köylülerin uygulanan devrimleri ve oluşturulan yeni hayat şeklini benimsemesi, özümsemesi ve yaşatması Ankara için önemliydi. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan köylü kesimi yeni rejimin dayanacağı temel kaynaklardan biri olmalıydı. Köylünün kendisine yüklenen misyonu anlayabilmesi için özel şekilde eğitilmesi, “*şuurlandırılması, yenileştirilmesi, asrileştirilmesi*” gerekiyordu.

1 Mart 1922’de TBMM’nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal, köylülerle ilgili söyledikleriyle bu konuya şu şekilde dikkat çekmiştir: “*Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bunun cevabını derhal birlikte verelim: Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür.*” (TBMM Tutanak Dergisi, 1922, 2). Mustafa Kemal bu ifadeleri ile köylüyü önemli bir toplum olarak ön plana çıkardı. Ancak köylü, inançları, muhafazakâr tavrı ile aynı zamanda tenkit edilir. Yapılan inkılapları anlamaktan ve hayatına uygulamaktan uzak olmasının önünde en büyük engel olarak da din, örf, adetler ve yaşama tarzı gösterilir. Köylüyü bu geleneksel yaşayış şekline istenilen modern bir hayata taşıyacak en önemli etkinin

de eğitimle sağlanabileceği üzerinde durulur. 41.000 köyden 36.500'ünün okulsuz ve öğretmensiz olduğu dikkate alınırsa bunu gerçekleştirmenin zorluğu da açıkça görülür.

Bu meselenin çözümü üzerindeki düşünceler ve çalışmalar, daha gelişmiş, planlı, kurumsal şekil kazanmış Köy Enstitüleri fikrine ulaşır. Köy Enstitülerinden önce İlköğretim Genel Müdürü İbrahim Hakkı Tonguç, Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın da desteği ile *Köy Eğitmeni* projesini başlattı. Projede askerliklerini onbaşı ya da çavuş olarak yapanlar belli süre tarım eğitimi gördükten sonra köylere hem öğretmen ve hem de tarım üretim yöntemleri için yol gösterici olarak atandılar. Köy Eğitmeni projesi Köy Enstitüleri için bir hazırlık devresi gibi oldu. Bu okulların başarılı oldukları görülünce Köy Enstitülerine dönüştürülmesi kolay oldu. Esasen, 1910'lu yıllarda Ethem Nejat ve özellikle İsmail Mahir Efendi, bu yapıya benzer bir okul modeli üzerinde durmuşlar ama uygulama imkânı bulamamışlardı. 1924 yılında Türkiye'ye davet edilen eğitimci John Dewey de raporunda kırsal kesim için böyle okullara yer vermişti.

1940 yılında Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in desteği ve İlköğretim Genel Müdürü İbrahim Hakkı Tonguç'un planlaması ile köy okullarında görev alacak öğretmenleri yetiştirmek amacıyla şehir ve ilçelerden uzak, ziraat eğitimine uygun geniş arazisi bulunan yerlerde, Köy Enstitüleri, ilk ikisi İzmir Kızılcıllu ve Eskişehir Çifteler köyünde olmak üzere kurulmaya başlandı. Bu okullar köye öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuş olsa da köylerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere sağlık memurları ve ebeler de yetiştirmiştir.

Köy Enstitülerine köyde doğmuş, köyde büyümüş, köy okulunu bitirmiş ve şehir hayatı hiç görmemiş çocukların alınması planlanmıştır. Bu öğrenciler sadece köy öğretmeni olarak yetiştiriliyordu. Köyde yapabilecekleri, erkek öğrencilere demircilik, marangozluk, inşaatçılık gibi meslekler, kız öğrencilere de biçki-dikiş, dokumacılık, halıcılık gibi meslekler öğretiliyordu.

Köy Enstitülerinin mutlaka karma olması esası benimsenmiştir. İbrahim Hakkı Tonguç, bu uygulamayı okul müdürlerine yazdığı bir mektupta şöyle açıklıyor: “*Müesseselerimizdeki kız talebe işi, pek çok emeğinizi harcamanız lazım gelen çok ciddi, önemli ve büyük bir meseledir. Kızları bir tarafa, erkekleri diğer tarafa ayırarak müesseseyi iki kafes haline getirmek asla doğru değildir.*” (Gümüšoğlu, 2014, 129-148).

Köy Enstitülerine alınan öğrenciler, öğretmen olarak gidecekleri köylerde modernliğin örneği olmak üzere yetiştiriliyordu. Onlar köylerde sadece öğretmenlik yapmayacaklar, köyün modernleştirilmesi, devrimlerin oluşturduğu kültürün öğrenci ve köylülere anlatılması, onların özellikle Cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılapçı, halkçı, devletçi ve laik vatandaşlar olarak yetiştirilmesini de görev edineceklerdi.

Köy Enstitülerinin 1943’e kadar belli müfredatları yoktu. Öğrenciler daha çok Köy Enstitülerinin binalarının inşaatlarında öğretmenleri ile birlikte çalışıyorlardı. Öğrenciler, kendi okullarının inşaat işlerini yapmakla görevli oldukları gibi bir öğretmen nezaretinde ülkenin başka yörelerine yapılmakta olan Köy Enstitüsü binalarında da çalışmak üzere görevlendiriliyorlardı. 3803 sayılı yasa ile bu binaların yapımına kadın, erkek, köylülerin de katılman zorunluluğu getirildi. 18 yaşını bitirmiş ve 60 yaşını geçmemiş herkes “*köy ve bölge okulları binalarının kurulmasına, bu binalara su temin edilmesine, okul yolları ile bahçelerinin yapılmasına ve bunların onarılmasına (...) yılda en çok 20 gün çalışmaya*” mecbur tutuldu. (Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 1942). Köy Enstitülerinin bütün işlerinde kadınların da erkeklerle birlikte çalışma zorunluluğu, büyük tepki çekti, huzursuzluklara yol açtı. Yasanın bu maddesi 1947 yılında değiştirildi; kadınların çalışması kaldırıldı, yaş da 50’ye indirildi.

Şehirlerden uzak, kırsal kesimde kurulan ve hiçbir gelişmiş tarım aracının kullanılmadığı, işlerin tamamıyla beden gücü ile yapıldığı bu okullara öğretmen bulmak zorlaştı. Öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1943 yılında Ankara Ha-

sanoğlan Köy Enstitüsü, “Yüksek Köy Enstitüsü” olarak yapılandırıldı. Bu okula Köy Enstitülerinden başarılı ve istekli olanlar arasından sınavla seçilen öğrenciler alındı.

Köy Enstitülerine yöneltilen tenkitler, daha yasanın TBMM’de görüşülmesi ile başladı. Evvela “Enstitü” isminin uygun ve yerinde olmadığı, enstitü isminin başka anlam taşıdığı üzerinde duruldu. Yasanın 5. Maddesine göre bu okullara sadece köylü çocuklar alınacaktır. Bu madde de ağır tenkitlere uğradı. Böyle bir uygulama ile şehir ve köyün temasının kopacağı üzerinde duruldu. Dünyanın her yerinde bu temasın artırılması yoluna gidilirken, böyle bir uygulamanın iki kesim arasında bir uçurum meydana getireceği, köyü bilmeyen şehirli, şehri tanımayan köylü kesimlerin oluşacağı üzerinde duruldu. Hükümetin sınıfsız toplum üzerinde ısrar etmesi ile bu uygulamanın ters düştüğü, kendi elimizle sınıf oluşturulduğu ifade edildi. Şehirden kopuk bir köy kalkınmasının olamayacağı belirtildi.

Yasanın 5. Maddesinde Köy Enstitüsünü bitirip öğretmen tayin edilenlerin “*Maarif Vekilliğinin göstereceği yerde 20 sene çalışmaya mecbur*” olduğu hükmü vardır. (Köy Enstitüsü Kanunu, 1940). Bu hüküm, Köy Enstitülerinden mezun olan öğretmenlerin diplomalarında da yazılıdır. Bu maddenin hiç de insani, ahlaki, vicdani olmadığı dile getirildi; bunun bir nevi mahkûmiyet olduğu söylendi. Enstitülerde din derslerinin, manevi terbiyenin mutlaka olması gerektiği üzerinde duruldu. 6, 11 ve 12. Maddelerde öğretmenlere çok büyük yetkiler verildiği, “*hâkim, hekim, ziraat mühendisi, baytarlar*” gibi yetkilendirildikleri, bunun doğru olmadığı belirtildi.

Köy Enstitüsü binalarının yapımında sadece erkeklerin değil, kadınların da zorunlu olarak senede 20 gün inşaatlarda çalışacak olmaları tenkit edildi. Bunun işkence, zulüm, eziyet ve angarya olduğu belirtildi. Bunun, anayasanın 73. maddesine aykırı olduğu, bu maddenin “*Türkiye’de işkence, eziyet ve angarya memnudur*” bölümü hatırlatıldı. (Teşkilât-ı Esasiye, 1924). 17 Nisan 1940 tarihli TBMM toplantısında Köy Ensti-

tüleri Kanunu görüşüldü, 278 oyla kabul edildi. 148 milletvekili oylamaya katılmadı.

CHP içinde Köy Enstitülerine karşı çıkış hiç dinmedi, devam etti. Bu okulları kuran CHP yıkımlarını da hazırlamıştır. İlk olarak, 1946'da Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanlığından, İbrahim Hakkı Tonguç İlköğretim Genel Müdürlüğünden alındı. Reşat Şemsettin Siren'in Başbakanlığa gelişi ile bu okulların aleyhindeki cereyan hız kazandı. 1947 yılında Hasanoğlan Köy Enstitüsü ile birlikte Köy Enstitülerine öğretmen yetiştirmek için kurulmuş Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü kapatıldı. Burhan Karpat bu olayı "*Devrimleri yapan parti artık devrimleri yıkmakta beis görmüyor.*" şeklinde değerlendirir. Ardından bu okulların programlarında kapsamlı değişiklikler yapıldı. 1949'da yapılan 4. Eğitim Şûrası'nda Köy Enstitüleri ile öğretmen okullarının birleştirilmesi kararı alındı. Bu karar, bu iki tip okulun birleştirilmesinde kolaylık sağladı. 1954 yılına kadar bu birleşme devam etti. 1954'te nihayet 21 Köy Enstitüsünün, ilköğretmen okullarına dönüştürülmesi tamamlandı. Bu okullara sadece köylerden değil, ülkenin her kesiminden öğrenci alınmaya başlandı; şehirli ve köylü ayrımı kaldırıldı.

Köy Enstitülerine yöneltilen eleştirilerin, TBMM'de ilgili yasalar görüşülürken dile getirilenlerinin bir kısmını yukarıda söyledik. Bu eleştiriler hiç durmadı. Bir de Reşat Şemsettin Siren'in Maarif Vekili olmasından sonra, bu okullar üzerine şikayetlerin hem artması, hem de çeşitlenmesi dolayısıyla buralara gönderilen müfettişlerin raporlarında yer alan konular vardır. Bunların en başlıcaları; okulların komünist yuvaları olduğu, komünist öğretmenlerin, bu rejim şeklinin savunuculuğunu yaptığı, okul kütüphanelerinin bu rejimi öven yayınlarla dolu olduğu ve bunların öğrencilere okutulduğu, derslerde, teneffüslerde, tarlalarda, bahçelerde, iş esnasında bu rejimin övüldüğü, Köy Enstitüsü Dergisi'nin bu siyasi görüşün yayın aracı halini aldığı, buraların dinsizlik yuvaları olduğu, aile kavramının zayıflatıldığı, kontrolsüz bir karma eğitimin sonucu bir takım ahlaki sıkıntıların yaşandığı şeklinde toparlanabilir. Köy Enstitülerinden mezun olanların üniversiteye

devam edemeyişleri de çok önemli bir hak kaybı ve haksızlık olarak görüldü.

Bu eleştiriler karşısında Köy Enstitülerini savunan değerlendirmeler de vardır. Bunlarda Köy Enstitüleri ilerici bir hareket olarak görülüyor; bu okullara karşı çıkanların köylünün kalkınmasını istemeyen, onun cehaletiyle baş başa yaşamasını arzulayan çıkarıcı güçler olduğu söyleniyordu. Köy Enstitülerinin dünyada benzeri olmayan bir köy kalkınması hareketi olduğu ileri sürülüyordu. Oysa bu tip okulların XIX. yüzyılın sonlarında Orta ve Güney Amerika’da “Jeans’s Schools” adı altında kurulmuş oldukları, XX. yüzyılın başlarında da bunlara benzer okulların açılmış olduğu bilinmektedir.

1938-1950 yılları arasında yükseköğretim alanında büyük gelişmeler kaydedildiği söylenemez. 1942 yılında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kuruldu. 1943’te Ankara Fen Fakültesi, 1945’te Ankara Tıp Fakültesi açıldı. 1946’da da Üniversiteler Kanunu hazırlandı ve bu kanunla Ankara Üniversitesi kuruldu. 1949’da da Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açıldı.

13. Demokrat Parti Dönemi

1950 ilk serbest genel seçimlerini Demokrat Parti’nin kazanmasıyla Türk siyasî hayatında DP dönemi başladı. Bu dönem II. Dünya Savaşı’ndan sonra iki kutuplu hâle gelen dünyanın soğuk savaşa karşı karşıya kaldığı dönemin başlangıcıdır. Türkiye de bu durumun etkisiyle siyasî, askeri, ekonomik, sosyal, kültürel açıdan önemli bir değişim sürecine girmiştir.

DP’nin 10 yıllık iktidarı süresinde beş hükümet kurulmuş, beşini de Adnan Menderes kurmuştur. Bu süre içinde 7 Milli Eğitim Bakanı görev yapmış, bunlardan Tevfik İleri, yaptığı önemli çalışmalarla etkisi bugünlere kadar gelmiştir. Tevfik İleri 1950-1953, 1957, 1958-1960 tarihleri içinde üç defa Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuştur. DP döneminde eğitim alanında yaşanan önemli değişim ve dönüşüm hareketleri onun bakanlık zamanına rastlar.

DP'nin hükümet programlarına bakıldığında ilköğretimden ortaöğretime, meslekî ve teknik eğitimden yükseköğretime kadar bütün eğitim kademelerine yer verildiği, eğitimle ilgili ilke ve hedeflerin belirlenmiş olduğu görülür. Başbakan Adnan Menderes, eğitimde amaçlarının ne olduğunu, ilk hükümet programını sunduğu TBMM konuşmasında şöyle dile getirir: “... *Tamamiyle demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz.*” (Tangulu, 2012, 392).

Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri de hükümetin eğitim-öğretim politikasını konu alan bir konuşmasında hükümetin eğitim alanındaki ilke ve hedefleri üzerine şunları söyler: “*Milli Eğitim Bakanlığına ait çalışmalarımızın büyük hedefi Türk çocuklarını, milletimizin muasır medeniyet âlemi içinde lâyük olduğu yeri alarak yükselmesini sağlayacak şekilde yetiştirmektir. Öğretmenden, eğitim ve öğretim sistemimize, okul binası ve ders malzemelerine kadar her şeyi, bu gayeyi en iyi şekilde gerçekleştirmek bakımından ele alıyoruz. Böylece Türk millerinin istikbaline müteveccih bütün çalışmalarımızda bu ana gayeden hiçbir zaman şaşmıyacağız. İlim ve fikir adamlarımızı, sanatkârlarımızı, her çeşit meslek adamlarımızı, memurumuzu, işçimizi, tüccarımızı, esnafımızı ve bütünüyle halkımızı bu gayeye ulaşacak şekilde yetiştirmek için kendimizi vazifeli biliyoruz.*” (Aksoy (İleri), 1977, 212).

A. Okul Öncesi Eğitim

DP hükümetleri, okul öncesi eğitimi önceki hükümetlerden daha ciddi şekilde ele almış; ancak bu eğitimin devletten çok, özel teşebbüs tarafından verilmesini benimsemiştir. Milli Eğitim Bakanı Rıfıkı Salim Burçak TBMM’de yaptığı bir konuşmada bu anlayışı şu şekilde dile getirir: “*Ana mekteplerini şimdilik Vekâletimiz açmamaktadır. İlkokul davası büyük ölçüde ehemmiyet arzettiği cihetle ana mekteplerimizle henüz uğraşamamaktadır. Bu müesseseler hususi teşebbüslere terk edilmiştir.*”

Okul öncesi eğitim ilk defa 1953'te toplanan V. Milli Eğitim Şurasının 1. maddesi olarak ele alınmıştır. 1950-1960 yılları arasında 66 anaokulu görev yapmıştır ve bunların hepsi özel kurumdur.

B. İlköğretim

DP, iktidarı boyunca ilköğretim alanı üzerinde önemle durmuştur. Bu konuda yaptığı ilk icraatlarından biri, CHP iktidarının eğitim seferberliği adına köy okullarının köylüler tarafından yapılması kararının kaldırılması olmuştur. Nitekim İsmet İnönü döneminde, 1947 yılına kadar köy okullarının yapımı için gerek genel bütçeye, gerekse özel idare bütçesine hiçbir ödenek konulmamıştır. Okulların köylüler tarafından ve onların imkânları ile yapılması istenmiş ve sağlanmıştır.

DP'nin ilköğretime verdiği önemi, Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM'de yaptığı bir konuşmada şu şekilde anlatır: *“İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder. Bu itibarla üzerinde ehemmiyetle durulması lâzım gelir.”*

DP, eğitim alanının en önemli problemi olarak gördüğü ilköğretimin içinde bulunduğu sorunları çözebilmek için yabancı uzman yardımına da ihtiyaç duyar; ABD Florida Üniversitesi Eğitim Koleji İlköğretim Bölüm Başkanı Prof. Kate V. Wofford'u davet eder. Prof. Wofford, 1951-1952 yılları arasında Türkiye'nin çeşitli yörelerinde köy ilkokullarını ve öğretmen okullarını gezerek incelemelerde bulunur; tespit ve tekliflerini bir rapor hâlinde Milli Eğitim Bakanlığına sunar. Raporda ana hatları ile köy okullarının genel anlamda müfredat programlarının ve öğretim metotlarının yetersizliği üzerinde durur. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri de Aralık 1952'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada, 33.094 köyden sadece 18.386'sında hâlen okul olmadığını, en kısa sürede bu köyleri de okul ve öğretmene kavuşturmak istediklerini dile getirmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı, Prof. Wofford'un raporu ile yetinmemiş, konuyu 1953 yılında toplanan V. Milli Eğitim Şurası'na, tek madde olarak taşımış İlköğretim için çözüm yolları araştırılmıştır.

DP, özellikle Doğu ve Güney Doğu illerimizde okullaşmaya büyük önem vermiş, 1949-1950 eğitim öğretim yılında bu yöredeki 18 ilimizde 3038 köy ve şehir ilkokulu, 47 ortaokul, 8 lise varken 1957 yılına kadar bu illerde 605 ilkokul, 37 ortaokul ve 8 lise daha açılmıştır. Bir önceki dönemden 12.511 öğretmenli köy okulu devralan DP, 1958-1959 yıllarında bu sayıyı 21.464'e yükseltti. 8953 yeni köy okuluyla ilkokullarda %59 olan okullaşma oranı %70'e çıktı. 1950'de Köy Enstitüleri dâhil ilköğretmen okullarının sayısı 29 iken 1959'da bu sayı 58'e yükseldi.

Toplumda Köy Enstitülerinin DP döneminde kapatıldığı kanaati yaygındır. Oysa Köy Enstitülerinin kapanma süreci 1947 yılında, Hasanoğlan Köy Enstitüsü ve Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünün kapatılması ile başladı.

DP'nin Köy Enstitüleri üzerindeki ilk icraatı, karma ve yatılı olan bu okulların etrafında ahlaki itham ve söylentilerin artması üzerine kız öğrencilerin önce İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsüne toplanması, buranın yetersiz kalması üzerine öğrencilerin Bolu'ya nakledilmeleri şeklindedir. Kız öğrencilerin toplandığı bir diğer enstitü, Beşikdüzü Köy Enstitüsüdür. Böylece kız Köy Enstitüleri kurulmuş oldu.

Asıl önemli icraat, 1953 Milli Eğitim Şurası'nda alınan karara bağlı olarak Köy Enstitülerinin gerekli yapı ve program değişiklikleri de yapılarak ilköğretmen okullarına çevrilmesidir. Köy Enstitülerinden dönüştürülmüş ilköğretmen okullarına alınacak öğrencilerin %75'inin köy çocukları olması zorunluluğu getirilmiştir.

C. Ortaöğretim

DP'nin ortaöğretim politikası, her ilçede bir ortaokul, her ilde bir lise açılması olarak belirlenmiştir. Özellikle Tevfik İleri'nin bakanlığı döneminde ortaokullarda %18, liselerde %5'lik bir artış sağlanmıştır. Bir ara liselerde eğitim süresi 4 yıla çıkarılmış, daha sonra bu uygulamadan vazgeçilmiş, tekrar 3 yıla dönmüştür.

Bu dönemde önemli bir uygulama, özel programlı liselerin açılmasıdır. Program geliştirmeye dayalı bu uygulamanın en başarılı örneği İstanbul Atatürk Kız Lisesinde görülür. Bunu, Ankara Bahçelievler Lisesi takip eder. Bu uygulama şekli belirli bir kalite farkı ortaya getirmiştir. Özel programlı liseler “*Maarif Kolejleri*” adı ile açılmış; bu isim 1977 yılında Anadolu Liseleri olarak değiştirilmiştir.

1950 yılında 285 ortaokul devralan DP hükümeti, bu sayıyı 1959’da 243 okul ilavesiyle 528’e; 59 liseyi de 80 lise ilavesiyle 139’a çıkarmıştır. Bu dönemde 19 imam hatip okulu açılmıştır. Liselere öğretmen yetiştiren ve bir önceki dönemde kapatılan İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu yeniden açıldı. Ayrıca, Ankara’da yeni bir Yüksek Öğretmen Okulu eğitime başladı. 1950’de 2 olan Mesleki Teknik Öğretmen Okulu sayısı 4’e yükseldi.

Ç. Mesleki ve Teknik Eğitim

DP iktidarı ile Türkiye siyasi değişimin yanında ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girdi. Ülke içinde özel teşebbüs ve ticari ilişkiler arttı. Yerli sanayi alanında önemli gelişmeler görüldü. Özellikle makineleşmeye geçildi. Kırsal kesimden şehirlere doğru, yoğun bir göç hareketi baş gösterdi. Sanayi toplumuna doğru hızlı bir yöneliş yaşandı. Sanayileşme, tarımda makineleşme, şehir hayatı pek çok alanda yetişmiş, nitelikli elemana talebi arttırdı. Bu doğan ihtiyacı karşılamak üzere, esasen parti programında önemle yer verilen mesleki ve teknik eğitimin ülke geneline yaygınlaştırılması, mevcut olanların da teçhizat ve laboratuvar olarak takviyesi çalışmalarına hız verildi. Konuyu her boyutu ile ele alıp değerlendirebilmek için 1957’de toplanan VI. Milli Eğitim Şurası’nın ana teması mesleki ve teknik eğitim olarak belirlendi. Şuranın açılış konuşmasında, dönemin Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, ülkenin kalkınmasının mesleki ve teknik eğitimle ilişkisini “... *Memleketimizin iktisadi hayatında büyük bir gelişme olmuş, uzun ve kısır bir tasarruf devrinden dinamik bir yatırım devrine geçilmiştir. Yir-*

minci asır dünyasına ayak uydurmak demek olan bu intibakı, büyük bir hızla başarmak mecburiyetindeyiz. Bu canlı ve hareketli devir, tabiatıyla kendine mahsus birtakım problemler arz edecektir. Bunların karşısında da meslek ve teknik adamların süratle yetiştirilmesi gerekmektedir.” şeklinde ortaya koyar.

ILO-UNESCO teknik eğitim uzmanlarının görüşlerinden de yararlanılarak mesleki ve teknik öğretim okullarının eğitim, öğretim, araç, gereç, atölye, ders kitapları üzerinde amaca uygun şekilde çalışmalar yapıldı. Doğan kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak üzere, II. Abdülhamid dönemine benzer şekilde, ilk kez yapı-sanat, kimya, motor-makine, mensucat, otelcilik, dökümcülük, matbaacılık okulları açıldı. Halk eğitim merkezleri ihtiyaca göre yeniden düzenlendi. O dönemde açılmış olan matbaacılık okulu, bugün hâlen eleman yetiştirmeye devam etmektedir.

Artan nitelikli eleman ihtiyacını karşılayabilmek için MEB, Tarım Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı ile özel anlaşmalar yaptı. Bu Bakanlıklara ait makine, teçhizat ve donanım bakım ve onarımı için ilgili mesleki ve teknik okulların bünyesinde kısa süreli kurslar, tamir atölyeleri kurdu. 1953 yılından itibaren tekniker okulları açılmaya başlandı; 1960’a kadar sayıları 30 civarına ulaştı. 1954’te İTÜ bünyesinde Maden Fakültesi açıldı. Ticaret okullarına öğretmen yetiştirmek üzere Ticaret Öğretmen Okulu açıldı.

D. Din Eğitimi

1946 yılında çok partili hayata geçilmesi Demokrat Parti’nin eleştirileri ve toplumda doğan, cenazeleri yıkayacak, yer yer defini gerçekleştirecek din adamı bulamam dolayısıyla halkta oluşan infiale karşılık olarak din hizmetlisi yetiştirmek üzere, iktidar MEB’e bağlı olarak 10 ay süreli, imam hatip yetiştirme kursları açtı. Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açıldı. İlkokulun 4 ve 5. sınıflarına, program dışı olmak kaydıyla ve velinin izniyle seçmeli din dersleri konuldu.

1949 yılında program dışı, veli onaylı ve seçmeli olarak, ilkokulun 4 ve 5. sınıflarına konulan din dersi, Demokrat Par-

ti iktidarınca 1950’de program içine alındı ve zorunlu oldu. 1956-1957 eğitim-öğretim yılında da seçmeli olarak ortaokul ve dengi okulların 1 ve 2. sınıflarına, ilköğretmen okullarına din dersi konuldu. Din dersi için yapılan bu uygulamaları tenkit edenlere Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, “...Bizim için yol, köprü, mektep yapmak nasıl surf bu millete hizmet için yapılan işlerse, din bilgisini Müslüman Türk çocuklarına en müspet şekilde, mekteplerimizde vermek de tamamiyle politikadan uzak bir millet hizmetidir.” şeklinde cevap verdi (age, 179).

Din eğitimi konusu, Demokrat Parti iktidarı parti ve hükümet programlarında geniş yer aldı. Din eğitimi, bu metinlerde, halkın ve gençliğin, insani ve manevi değerlerle yetiştirilmenin, hür ve bağımsız bir millet olarak yaşamanın teminatı olarak ifade buldu.

İlk ve ortaokullarda din eğitimi için düzenlemelere gidildi. 1951 yılında 7 yeni imam hatip okulu açıldı. Eğitim öğretim süresi 7 yıl olarak belirlenen bu okulların sayısı 1959’da 19’a ulaştı.

V. Milli Eğitim Şurası’nda din eğitimi her yönü ile tartışılmıştır. Okullar dışında din eğitimi veren Kur’an kurslarının da MEB tarafından olumsuzluklar yaşanmaması için sıkı denetim altına alınması kararı alınmıştır. Şura kararlarında; öğrencilere gerekli temel din bilgilerinin, dinin temel prensiplerinin öğretilmesi, ibadet konusunun serbest bırakılması, bunun din eğitimi veren okullarda uygulamalı olarak öğretilmesi, din derslerinin sorumluluğunun velinin kararına bırakılması, lise sınıflarında, tarih ve sosyoloji derslerinde İslamiyet’in doğuş ve yayılışının anlatılması yer aldı.

E. Yükseköğretim

Demokrat Parti’nin üzerinde önemle durduğu bir eğitim alanı da yükseköğretimdir. Demokrat Parti, bir önceki dönemden 3 üniversite, 8 yüksekokul devralmıştır. İktidarı sonunda üniversite sayısını 8’e, yüksekokul sayısını da 23’e çıkarmıştır. 1946 yılında çıkarılan üniversiteler yasası, çok partili dö-

neme geçişin getirdiği özelliklerle, köklü bir reform niteliği kazanmıştır. Bu yasa ile üniversiteler bilimsel ve idari özerklik ile tüzel kişilik kazanmıştır. Ayrıca, bu yasa ile “Üniversitele-rarası Kurul” kurulmuştur.

Demokrat Parti döneminde, ilk üniversite 1955 yılında İzmir’de Ege Üniversitesi adı ile açıldı. Onu aynı yıl Trabzon’da açılan Karadeniz Teknik Üniversitesi takip etti. 1957’de de Orta Doğu Teknik Üniversitesi açıldı. Demokrat Parti, Atatürk’ün Doğu Anadolu’da, özellikle Van Gölü kenarında, Doğu kalkınmasını gerçekleştirecek bir üniversite düşüncesini gündeme aldı ve 1958’de Erzurum Atatürk Üniversitesini açtı.

Bu yeni dört üniversitenin açılışı yükseköğretim ihtiyacını tam olarak karşılamadı. MEB tarafından, birçok şehirde yüksekokul ve akademiler açıldı. Bunların çoğu, iktisadi ve ticari ilimler, mimarlık, mühendislik alanlarındaydı. İmam hatip okullarına öğretmen yetiştirmek üzere, Yüksek İslam Enstitüsü (1959), ortaokullara öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul’da ve İzmir Buca’da Eğitim Enstitüsü açıldı.

F. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbe Dönemi

Ordu, 27 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı darbe ile seçilmiş, meşru Demokrat Parti hükümetini devirdi ve bir cunta yönetimi kurdu. 1958 yılından itibaren üniversitelerde baş gösteren öğrenci hareketleri, bazı öğretim üyeleri, bürokratlar sistemli olarak bu sonuca varacak olay ve davranış içinde bulundular, darbeyi hızlandırdılar. Bu hareketle Türkiye’nin toplumsal, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel hayatında bir dönem açıldı. Darbe yapan kadroların ilk müdahale yaptığı kurumlardan biri de eğitim sistemi oldu. Asker, sivil yönetime geçinceye kadar ülke yönetimi Milli Birlik Komitesi’ne teslim edildi. Cemal Gürsel’in başında bulunduğu komite darbeci gizli örgütün de içinde bulunduğu 38 subaydan oluşuyordu. Kurulan hükümet programında ağırlık on yıllık DP dönemine yöneltilen ağır ve dayanıksız eleştiriler üzerineydi. Bu eleştiriler arkasından eğitim politikaları geliyordu ve şöyle deniyordu: “*Milli eğitim davası, baş davalarımızdandır. Demokrasinin kökleşmesi,*

soysuzlaşmamasının teminatı (...) yeni yetişen nesillerin milli eğitimden en geniş ölçüde faydalanmasına bağlıdır. Milli eğitim teşkilat ve programlarımızı, bugünkü istikrarsız halinden kurtaracak, en acele işlerimiz arasındadır (...) Milli eğitimi durgun halinden çıkarıp yapıcı ve başarılı bir vafsa ulaştırmak amacındayız". (Kara, 2022, 261).

“*Milli Birlik Komitesi Direktifi*” adı ile yayınlanan genelgede “*Milli Eğitim İşleri*” başlığı altında eğitim işleri ele alınmış, yaygın halk eğitimi ve ilköğretim birinci planda ele alınmış, bunun gerçekleşmesi için ordu, aydın vatandaşlar ve gençlik kitlesinden azami derecede yararlanılacağı belirtilmiştir. Milli Eğitimin bir bakanlık çerçevesinde değil devlet politikası olarak ele alınmak gerektiği dile getirilmiştir. Hareket noktası olarak da DP’nin 1959 yıllarında hazırlanıp uygulamaya koyamadığı “*Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu*” idi. Buna göre 27 milyondan fazla olan nüfusun 16 milyonu okuma yazma bilmiyordu 3 milyonu aşkın çocuktan ancak 2,5 milyonu okuyabilmekteydi. Darbe komitesi DP’nin hazırladığı bu rapora, ülkenin bu durumda olmasının tek sorumlusunun onların iktidarı olduğunu da ilave ettiler, ama raporun o iktidarcı hazırlanmış olduğunu gizlediler. Raporda ülkenin eğitim durumu, okul öncesinden yükseköğretime, öğretmen yetiştirmeden okul binalarına kadar her yönü ile ele alınmış, mevcut durum ortaya konmuş, iyileştirme yolları gösterilmiştir. DP dönemini her yönü ile aşağılayan darbe hükümeti, bu raporun DP uzmanlarınca hazırlandığını da halktan gizlemiştir. Hazır buldukları bu raporu da uygulamaya koyabilecek yetenek ve hazırlığa da sahip değillerdi. Darbe hükümeti eğitim konusunda başlıca şu alanlarda girişimlerde bulundu:

1. Köy okullarında yedek subay öğretmenler görevlendirildi.
2. Emekli subaylar öğretmen olarak atandı.
3. Emekli öğretmenler göreve çağrıldı.
4. İlköğretim ve eğitim kanunu çıkarıldı (3 Ocak 1961).

Bu dönemde darbe hükümetinin yaptığı en önemli eğitim çalışması, bütün öğretmenlerin, öğrencilere ve halka 27 Mayıs 1960 darbesinin meşru ve yasal zorunluluk sonucu yapıldığını anlatmak, her kademedeki öğrencileri ve halkı buna inandırmaktır. Bizzat dönemin Milli Eğitim Bakanı Fehmi Yavuz öğretmenlere bunu nasıl yapacaklarını anlatmıştır. İstanbul ve Ankara'da ortaokul ve lise öğrencileri, şehrin her yanına askeri araçlarla taşınmış ve DP aleyhine sloganlar atırılmış, öğrenciler ve halk meydanlara toplanmış, şair Behçet Kemal Çağlar başta olmak üzere kimi üniversite hocaları açık hava mitingleri ile DP dönemini kötülemiştir. Bu konuşmalarda darbenin hazırlanışında üniversite gençliğinin davranışları yüceltmıştır, darbenin asıl kahramanlarının onlar olduğu söylenmiştir.

Bu yasal ve insani olmayan, demokrasiyi yok eden 27 Mayıs askeri darbesinin eğitim aracılığı ile meşrulaştırılması çalışmaları bu kadarla kalmamış, "27 Mayıs İnkılabını Yayma ve Tanıtma Komisyonu" kurulmuş, bu komisyonca *Okullarda 27 Mayıs* adlı bir kitapçık çıkarılmış, bütün okullara dağıtılmış, 27 Mayıs darbesi ders kitaplarına ünite olarak konulmuş, öğrencilere, bu darbe üzerine darbeyi yüceltecek konuda ödevler verilmiştir. Ortaöğretimi görmezden gelen 27 Mayıs darbe hükümeti, bir taraftan üniversitelerin idari, akademik ve sosyal sorunlarına çözüm getiren yasa ve mevzuat çalışmaları yaparken diğer yandan, döneminde çok tartışılan 147 öğretim üyesinin hiç gerekçe gösterilmeden tasfiye edilmesi, üniversite ile 27 Mayıs darbecilerinin arasını açmıştır. Bu durum askerin üniversitelerin iç işleyişine karışmasının ilk örneği oldu. 28 Nisan 1960'da DP iktidarına karşı, İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesinde başlayan ve yurda yayılan üniversite öğrencilerinin gösteri alışkanlığı, daha sonraki yıllarda giderek zihniyet değiştirerek daha keskin çizgilerle siyasi karakter kazanmış ve gençlik arasında kutuplaşmaya, yer yer çatışmalara kadar varmıştır. 27 Mayıs darbesi, ülkede istikrarsız bir siyasi ortam oluşturdu. Bu siyasi istikrarsızlık ülkenin eğitim politikalarını da etkilemiştir. Oysa 1961 anayasası ile yürütülmesi gereken politika çizilmiştir. Buna göre "*Halkın eğitim ve öğre-*

tim ihtiyaçlarını sağlama devletin başta gelen görevidir. İlköğretim, kız-erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve devletin okullarında parasızdır.” (1961 Anayasası, madde 50).

Kurulan Gürsel hükümeti, elinde DP döneminde hazırlanmış ayrıntılı bir eğitim raporu olmasına rağmen, o, bu raporu uygulama gayretinden çok, enerjisini DP döneminin eğitime zarar verdiğini ve darbenin toplum kesimleri tarafından kabulü ve benimsenmesi çalışmalarına harcadı.

Milli Savunma dersi için özel bir program hazırlanmış, daha lise sıralarında, gençlere, demokrasinin belli vesayet bölgesinde olabileceği benimsenilmeye çalışılmıştır.

Art arda kurulan CHP- AP, CHP- YTP- CKMP, CHP- Bağımsızlar hükümetleri eğitime hep “*anayasada ifadesini bulan Atatürk ilkeleri ve batı uygarlığının temel ilkelerine dayalı, ulusal-kültürel değerleri oluşturacak ve geliştirecek bir nitelik*” kazandırmaya çalışmışlardır. Ama bütün bu çalışmalar 27 Mayıs darbesinin eğitim ve öğretim yolu ile meşrulaştırılması yönünde olmuştur.

Bu koalisyon hükümetlerinin ardından Adalet Partisi 1965 seçimlerinde tek başına iktidar oldu ve hükümeti Adalet Partisi başkanı Süleyman Demirel kurdu. Koalisyonlarla geçen üç buçuk yılda, darbe zihniyetinin izleri tamamen silinmiş değildi. Bu askeri vesayet ve zihniyetin henüz hâkim olduğu bir zemin üzerinde Süleyman Demirel hükümetlerinin (1965-1971) eğitim politikaları şu şekilde oluşturulmuştur: Bütün imkânlar kullanılarak, milletin tamamı okuryazar duruma getirilecektir. Bütün hükümet ve parti programlarında yer alan “eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin” sağlanması için azami gayret gösterilecektir. Her seviyedeki eğitim-öğretim kurumlarının, yurdun her yanına, ihtiyaca göre, dengeli olarak dağılmasına gayret edilecektir. Bütün çalışmalarda, benimsenmiş eğitimle ilgili hükümler ve milli eğitim şuralarında alınan kararlar göz önüne alınacaktır. İnsan gücü nitelikleri eğitim yolu ile yükseltilecek ve beşeri sermayenin kalkınmada en verimli şekilde kullanılabilmesi için çalışılacaktır. Bu dönemde ilköğ-

retim için temel eğitim terimi kullanılmaya başlanmıştır.

Temel eğitime paralel olarak, mesleki ve teknik eğitim, yüksek eğitim faaliyetleri de çağın gereklerine uygun olarak ele alınacak ve geliştirilmeleri yolunda gayret sarf edilecektir. 5 milyon kişiye okuma-yazma öğretme seferberliği başlatılmıştır. İlköğretimin üstündeki bütün eğitim öğretim kademelerinde üstün yetenekli çocuk ve gençlerin eğitim hayatlarını kolaylaştıracak kredi, burs, yurt ve yatılılık sistemleri geliştirilecektir. Parasız yatılı öğrenci sayısını sınırlayan mevcut hükümler kaldırılmış, toplam yatılılık kapasitesinin %75'i köy ilkokullarından mezun olan öğrencilere ayrılmıştır. Bu dönemde karşılaşılan en önemli sorun, bütçe darlığından dolayı, ilköğretim alanında yeteri kadar okul binası yapılamamış ve öğretmen yetiştirme alanında gerekli ihtiyacın karşılanamamış olmasıdır. Bu alandaki açık, vekil öğretmen görevlendirmesi ile karşılanmak istenmiştir.

I. Demirel hükümetinde (1965-1971) ortaöğretim bir bütün olarak ele alındı. Konu 1970'te toplanan VII. Milli Eğitim şuarasında tartışıldı. Aynı şuarada Yükseköğretime geçiş sistemi de ele alındı. Üniversite önünde yığılmayı azaltacak, öğrencileri, sektöre göre dağıtacak bir sistem araştırıldı.

Böylece başarılı öğrencilerin klasik liseye, başarısızların ise meslek lisesine yöneldiği algısı büyük ölçüde kırılmış oldu. Teknisyen Okulları açılarak, hem iş hayatına hem de yükseköğretime hazırlayan kurumlar oluşturuldu.

Ortaokul ve lise programlarında rehberlik için bir saat planlanmış, ancak uygulamaya 1974-1975 eğitim-öğretim yılında geçilebilmiştir.

Ortaöğretimde okul açma oranına baktığımızda %20,5 olan sayı 1970'de %35,2'ye yükselmiş, öğrenci sayısı 342.899 olmuştur. Sayısı toplam 1703 olan ortaokulların 330'u köylerde ve hepsi de 1965-1971 yılları arasında açılmıştır.

Bu dönemde temel eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması düşünülmüş, ancak henüz ilkokul çağındaki nüfusun tamamı

okuma yazma imkânına ulaşamadığından 8 yıllık eğitime geçilememiştir.

Ortaokul alanında önemli bir adım atılmış, ortaokulların köylere kadar yaygınlaştırılması, her ilçeye bir lise açılması çalışmalarına hız verilmiş, bu yol ile 8 yıllık temel eğitime geçişin kolay olması yolu açılmıştır. Mesleki teknik eğitim öncelikli olarak ele alınmış ve uygulanmıştır.

Bu dönemde de yüksek vasıflı, çok sayıda bilim kurumlarının açılmasına gayret gösterilmiş, bilimsel kapasitesi yüksek, ülke kalkınmasının hizmetinde olacak bilim insanlarının ve teknisyenlerin yetiştirilmesine önem verilmiştir. Pek çok üniversitelerin açılış planları bu dönemde yapılmış, ancak Hacettepe ve Boğaziçi üniversitenin açılabilmiş, diğerleri ise 1970'li yıllarda, II. Demirel hükümetleri döneminde açılmıştır.

I. Demirel hükümeti döneminde, her kademede öğretmen yetersizliği devam etmiştir. Bu yıllarda ortaokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 45, liselerde 38 olmuştur. Öğretmenlerin yurt içindeki dağılımı dengelenememiş, öğretmen açığı da geçici görevlendirmelerle azaltılmaya çalışılmıştır.

15. 1971-1980 Arası Eğitim

12 Mart 1971'de başta dönemin Genel Kurmay Başkanı olmak üzere kuvvet komutanlarının da imzası ile bir muhtıra yayımlandı. Muhtıra üzerine başbakan Süleyman Demirel hükümeti istifa etti. On yıl sürecek tam bir istikrarsız döneme girildi. Bu süre içinde art arda üçü Süleyman Demirel, ikisi Bülent Ecevit tarafından, diğerleri de Nihat Erim, Ferit Melen, Naim Talu, Sadi Irmak tarafından 11 hükümet kuruldu. Ülke siyasi, sosyal, ekonomik sıkıntı içine düştü. Bu ortamda her alanda olduğu gibi eğitim alanında da istikrarlı bir çalışmanın imkânsız olduğu açıktır. Yine de bu dönemin eğitim çalışmalarını şu şekilde anlatabiliriz. Başbakan Nihat Erim döneminde 8 yıllık temel eğitim çalışmaları başlatıldı ve 16 yatılı bölge okulu ve 2 İlkokulda deneme uygulamalarına geçildi.

Eğitim Reformu başlığı ile bir çalışma yapıldı. Buna göre; *“laiklik ilkesinden ödün verilmeyecek, öğrenim birliği sağlanacak, eğitimde devletin gücü etkili şekilde kullanılacak, eğitimde fırsat eşitliği sağlanacak”* gibi daha önceki reform çalışmalarında da yer alan kalıp ifadeler yer aldı. Bu çalışmada yeni olan, *“tek tip kitaba geçme düşüncesi ve 8 yıllık eğitime geçiş çalışmaları”*dır. Ferit Melen hükümeti döneminde bu konudaki çalışmalar sürdürülmüş, Atatürk ilke ve inkıplarını bilimsel açıdan inceleyecek, bu alanda araştırma ve yayın yapmak üzere Atatürk Akademisi kanun tasarısı hükümet programına alınmıştır. Naim Talu hükümeti zamanında, eğitim alanında en önemli çalışma, Milli Eğitim Temel Kanunu ile Üniversiteler Kanun Tasarısı'nın yasalaştırılmasıdır. Milli Eğitim Temel Kanunu'nda Türk Milli Eğitimi'nin temel amaçları ve ilkeleri açıklanmıştır. Buna göre, *Türk Milli Eğitiminin genel amacı “ Türk milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılap ve ilkelerine ve anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven (...)* yurttaşlar olarak yetiştirmektir. (1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, madde 2).

Türk Milli eğitiminin ilkeleri 14 başlık altında toplanmış ve genellikle bunlar *eşitlik, ferdin ve toplumun ihtiyaçları, yönelme, eğitim hakkı, fırsat ve imkân eşitliği, süreklilik, Atatürk inkılap ve ilkeleri, Atatürk milliyetçiliği, demokrasi eğitimi, laiklik, bilimsellik, planlılık, karma eğitim, okul ile ailenin işbirliği, her yerde eğitim* olarak sıralanmıştır. (age, madde 4-17).

Bu dönemde ilk ve orta öğretime mecburi *“Ahlak dersi”* konulması, meslek liselerinin orta kısımlarının açılması kararlaştırılmıştır. Ali Naili Erdem'in MEB döneminde, ilk ve ortaöğretimde okutulan Ahlak dersleri gayesine uygun ve milli ahlak esaslarına göre düzenleneceği ve bu derslerin öncelikle İlahiyat Fakültesi, İslami Bilimler Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü ve İmam-Hatip okulları mezunlarınca verileceği kararı alınmıştır. Üniversiteye giriş konusunda öğrencilerin yetiştirilmesi amacı ile kurslar açılmıştır. Meslek okullarından

mezun olanların üniversiteye girebilmeleri için ve ders kitapları konusunda çalışmalar yapılmıştır. 18 yeni üniversitenin açılış çalışmaları yapılmış, faaliyet halindeki 10 Üniversite geliştirilmiş, 8'inde de kuruluş faaliyetleri yürütülmüştür.

Kuruluş aşamasında olan üniversiteler şunlardır: Çukurova, Diyarbakır, Fırat, Malatya, Samsun, Sivas, Bursa ve Eskişehir üniversiteleri. Sivas ve Bursa üniversitelerinin temelleri atılmıştır. Bu dönemde 6 milyon çocuk ilkokula gitmektedir. İlkokula gitmeyen çocuk kalmamış gibidir. Ortaöğretimde 2.5 Milyon öğrenci vardır. 200 bin genç de üniversite ve yüksekokullara devam etmektedir. Ortaokul ve liselerin ıslahı, sayılarının artırılması gerektiği üzerinde durulmuştur. 1971-1972 yılında 8 yıllık temel eğitimin sonuçlarının olumlu olarak değerlendirilmesi ve IX. Milli Eğitim Şurasında benimsenmesi üzerine, bütün Yatılı Bölge Okulları ile ilk ve ortaokullarda uygulanmaya başlandı. Bu görüş III. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da devletin temel eğitim uygulaması olarak da yer almıştı. Bu durum, ilk ve ortaokul binalarında esasen yetersiz olan kapasiteyi ve öğretmen açığını daha da kötü duruma düşürmüştür.

1955 yılında açılan ve İngilizce eğitim yapan Maarif kolejlerinin adı da 1975 yılında Anadolu Lisesine çevrilmiştir.

Bu dönemde öğretmen yetiştirilmesi konusunda da önemli adımlar atılmış, bazı ilköğretmen okulları eğitim enstitülerine çevrilmiş, enstitüye çevrilmeyenler de öğretmen liseleri şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. 1975'te sayıları 33 Olan iki yıllık eğitim enstitülerinin sayısı 1976'da 50'yi aşmıştır. Bunlar faaliyetlerini eski binalarında sürdürmüştür. Öğretmen açığını kapatabilmek için bu okullara 1978 yılında 80 bini aşkın öğrenci alınmış, sonra da bu yığılmayı eritebilmek için ders yılları, üçer haftalık hızlandırılmış programlara sığdırılmış mevcut öğretmenin %45'i kadar öğretmen kısa sürede mezun edilmiştir. Bu uygulama öğretmenlik mesleğinde uzun yıllar kapanmayacak bir yara açmıştır.

Yine bu dönemde Yüksek Öğretmen Okullarına Ağustos 1978'den itibaren öğrenci alınmamaya başlanmış ve lise öğretmenliğinin en önemli kaynağı olan bu okulların kapatılma süreci başlamıştır. 1976 yılında ilk öğretmen okullarının öğretmen yetiştirme görevleri üzerlerinden alınmış, bunlar yatılı klasik lise durumuna dönüştürülmüş ve sayıları da azaltılmıştır.

Bu yıllar eğitim sistemimizde bir arayış dönemidir. Bu durumu başta Başbakan Süleyman Demirel olmak üzere dönemin kimi eğitimcileri dile getirmişlerdir.

1967-1968 ders yılı liselere isteğe bağlı olarak konan din dersi 1974-1975'te CHP-Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti zamanında ortaokul ve liselerin her sınıfına zorunlu ders olarak kondu.

Bu dönemde üniversitelerle ilgili olarak da önemli çalışmalar yapıldı. 1975 yılında Fırat, 19 Mayıs, Bursa ve Selçuk üniversiteleri açıldı.

1977 yılında çıraklık ve meslek eğitiminde önemli adımlar atılmış, yaygın eğitim alanında da önemli çalışmalar yapılmıştır. Çırak, kalfa ve ustalık Kanunu çıkarılmış, çırak, kalfa, usta eğitimi ile ilgili ilke ve kurallar belirlenmiş, Çıraklık Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

16. 12 Eylül 1980 Askeri Darbe ve Sonrası Dönem

12 Eylül 1980 tarihinde Türk silahlı kuvvetleri darbe yolu ile hükümeti devirdi. Parlamento feshedildi ve yönetimi askerî cunta ele aldı. Bu darbe Türk siyasî ve sosyal hayatında tam bir kırılma noktası oluşturdu. Ordu, toplumun bütün kurumları içinde, denetleyici ve kontrol edici bir sistem kurdu. Milli eğitim alanı da bu uygulama içinde yer aldı. Devlet yapısında ve işleyişinde girilen değişiklikler, yönetimin ve toplumun askerî vesayet altına girmesi sonucunu getirdi. Hemen hemen her yönetim noktasına kadar bürokrasi askerlere teslim edildi. Devlet, her noktası ile asker denetimi altına girdi. Anayasa Mahkemesi'nde dahi askerî yargıçlara yer verildi.

Her yönetim birimi olduğu gibi, eğitim alanı da bu askerî yapılanmadan yoğun şekilde etkilendi.

Devletin kurucu ideolojisi olan manevi değerlerden arındırılmış, pozitivist bir milliyetçilik ve batılılaşma düşüncesi ile birlikte yeni dünya yönelişleri de 1980 sonrası eğitim ideolojisinin belirlenmesinde önemli yer aldı. Darbe, bir yandan devleti, diğer yandan toplumu yeni dünya düzenine adapte edecek değişiklikler yaptı. Ülkenin eğitim dinamiklerini de buna göre yeniden şekillendirdi.

1980 darbesi sonrası eğitimini liberal ve neo-liberal politikalarla bilgi toplumu teorisi yönlendirdi. Türkiye'nin eğitim politikalarının ve uygulamalarının yön ve sınırlarını bu küresel düşünceler belirledi. 1980 darbesinin eğitim yapısı, 1961 anayasasını tamamen kaldırarak yeni anayasanın getirdiği esaslar üzerine kuruldu. 1982 anayasası devlet otoritesini daha da güçlendirdi, eğitimin ideolojik kaynağının Atatürk ilke ve inkılapları olduğunu vurguladı, milliyetçilik kavramı da "Atatürk milliyetçiliği" ile yeni bir şekil ve anlayış çerçevesine alındı. Bunun yanında, darbe yönetimi devlet ve toplumun küreselleşen dünya yapısı ile paralel duruma gelebilmesi için birtakım değişikliklere gitti. Böylece eğitim, bir yönü ile dışa dönük ve bağımlı, diğer yönü ile iç dinamiğinde Atatürk milliyetçiliği ve batılılaşma anlayışı ile başlatılan uygulamalarla yeni bir zemine oturtuldu. Teknik açıdan, bilgisayar tabanlı eğitim, bu yönelişlerin kolayca yayılmasında etkili oldu. Dış etkilerin temelini ise bilgi toplumu teorisi oluşturdu. Bu anlayış, esasen cumhuriyetin kurucu iradesinin benimsediği, süregelen ve darbe ile daha da belirginleşen ve güçlenen görüşlerle birlikte, darbe eğitimi ideolojisinin sınırlarını da belirledi. 1982 anayasasına göre, "*eğitim ve öğretim Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, devletin denetim ve gözetimi altında yapılır.*" (TC. Anayasası, madde 42).

1980 sonrası eğitim ve öğretimine şekil veren bir başka eğitim alanı da batılılaşma düşüncesidir. Osmanlı asırlarının

son yüzyılında ortaya çıkmış bu düşünce, önceleri bir nevi geri kalmışlıktan kurtuluşun yolu olarak benimsenmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında batılılaşma, daha önce pek yaklaşmadığı kültür ve sosyal sahaya, toplumu temelden değiştirme ve dönüştürme anlayışına evrildi. 1980'den sonra ise bu anlayış varlığını sürdürmekle birlikte, buna küreselleşen dünya ekonomi şartlarına uyma anlayışı da eklendi. Batılılaşma, ekonomi üzerinden vurgulanır oldu. Liberal ekonomi ve çağ atlama birlikte değerlendirilmeye başlandı.

Bu düşünce çerçevesi içinde toplumun ve bireyin sivilleştirilmesi çabaları, cılız hamleler şeklinde oluyorsa da aslında bunların da temelinde ordunun ve vesayetçi zihniyetin toplumsal alana müdahale edebilmesinin yollarının açık tutulma düşünceleri vardır. Her toplumun çevresi, sivil görünümlü her alan, devleti daha kolay kontrol edebilmesi için ordu eliyle düzenleniyordu.

1980'li yılların başında %17 olan okullaşma oranı aynı yılların sonunda %30'lara kadar çıktı. 1980 darbesi ile üniversiteler de dâhil olmak üzere bütün eğitim kurumları, Atatürk milliyetçiliği gibi, alanı daha da daraltılan bir anlayışla, devletin kurucu ideolojisinin anlayış çerçevesi içinde, yeni bir toplum düzeni ve devlet ideolojisi üreten yerler oldu. Üniversitelerde, siyasî düşünce verileri tamamen yok edildi. Böylece, devlet ideolojisi geleneğine bağlı kalınarak, siyasetin toplum tabanında oluşması yerine, devleti yönetenlerin düşüncelerine göre şekillenmesi sağlanmış oldu. 1980'li yıllarda, 1970'li yıllarda toplumun hemen her kesiminde görülen siyasî farklılaşma ortadan kaldırıldı; eğitim ve toplum apolitik duruma getirildi. Eğitime, resmî ideolojiyi yücelten, hatta kutsayan bir anlayış kazandırıldı. 1980 darbesinin eğitimi politik görüş ve davranışlardan temizlemesi ile çoğulcu yaklaşım yerine tek tip ve düz bir eğitim uygulaması benimsendi. Farklı görüşler eğitim alanından çıkarıldı. Atatürk milliyetçiliği olarak adlandırılan, Kemalist ideolojinin eğitim alanına hâkimiyeti tasarlandı. Eğitimin hemen her kademesinde her ders ve her ünite Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlanan bir sonuçla işlenir duruma

getirildi. 12 Eylül darbe konuşmasında bu durum şöyle dile getirildi: “Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır. Yarının teminatı olan evlatlarımızın, Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek, birer anarşist olmasını önleyecek tedbirler alınacaktır.” (Evren, 1980).

Toplum yapısı içindeki değişim ve dönüşümün en önemli hazırlayıcı, kurucu ve geliştirici alanı eğitim oldu. Kuruluşundan beri eğitim alanını sıkı denetim altında tutan devlet, 1980’den sonra da kontrol ve denetimini sürdürdü. Bu, devlet geleneğine uygun bir harekettir ve amacı da toplum düzeninin yine devlet eliyle sağlanması olmuştur. Bu durum 1990’lı yıllarda da devam etmiştir.

Türkiye’de üniversite-sanayi işbirliği projeleri bu yıllarda gelişme gösterdi. Bu süreç, 1990’lı yıllara gelindiğinde vakıf üniversitelerinin kurulmaya başlaması ile daha da etkin durum aldı. Büyük sanayi kuruluşlarının, güçlü şirketlerin kendi üniversitelerini kurdukları görüldü. Böylece kurumlar hem ihtiyaç duydukları teknolojileri üretmeye başladılar ve hem de üretim için gerekli insan gücünü yetiştirdiler. Bu üniversiteler, genel ihtiyaçtan çok piyasanın ihtiyaçlarına göre şekillendirildiler. 1980’li yıllarda, 1950’den bu yana, zaman zaman hızlanarak, zaman zaman da durularak, kırsal kesimden büyük şehirlere göç, hiç kesilmeden devam etti. Bu olgu, ülkenin toplumsal hayatını da etkiledi. 1980’li yıllarda bu göç dalgası, bu defa terör yüzünden en yüksek seviyeye ulaştı. Nüfusun, plansız ve hazırlıksız şekilde belli şehirlerin civarına yığılması, şehirleşme algısının dokusunu bozduğu gibi eğitim yapısını da sarstı. Gerek bina, gerek öğretmen, gerekse ders araç gereçleri yönü ile sıkıntıya soktu. Ortaya çıkan açığın giderilebilmesi için gayret gösterilmiştir.

1980 darbesi sonrası en önemli değişiklik yükseköğretimde oldu. 1980’den önce, siyasi açıdan son derece hareketli olan üniversiteler, darbe sonrasında anarşinin kaynağı olarak

görüldü; önce siyasetten tamamen arındırıldı, sonra da darbeyi yapan güç tarafından daha da ağırlaştırılmış resmi ideoloji çerçevesinde yeniden yapılandırıldı. 4 Kasım 1981 tarihinde çıkarılan Yükseköğretim Kanunu'nda bu durum,

“a. Öğrencilerini

1. ATATÜRK inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda ATATÜRK milliyetçiliğine bağlı (...) vatandaş olarak yetiştirmek” şeklinde yer aldı.

Yasanın bu ilk maddesi, uygulanacak eğitim ve öğretimin temel ideolojisini açık şekilde göstermektedir. Hatta ilk birkaç yıl, hafta sonu tatillerine öğrencilerin ortak olarak okudukları İstiklal Marşı töreni ile çıkmıştır.

Yükseköğretim Kanunu, askeri disiplinin temel niteliklerini yükseköğretime taşıdı. İlk ve ortaöğretimde olduğu gibi kılık kıyafeti de askeri vesayet anlayışı belirledi. Buna göre yükseköğretim öğrencileri sakal bırakamaz, temel değerlere aykırı kabul edilebilecek kıyafetlerle, bir siyasi ve dini simge olarak kabul edilebilecek kıyafetlerle, özellikle kız öğrenciler, başörtü takılı olarak üniversitelerine giremezler.

Millî Eğitim Bakanlığının amaçlarından biri de bu ideolojinin sadece öğretilmesi değil, bireyler için bir davranış kalıbı hâline getirilebilmesi oldu.

1980 darbesinin bu dayatması, sadece müfredatlara girmedi; ders kitapları, ordu kontrolünde bu ideolojilere göre yeniden yazıldı ve darbeci güçlerin onayı ile okutulmaya başlandı. Bu durum darbeci asker otoritesinin eğitim alanına doğrudan müdahale ettiğini ve bu alanı gözetim ve denetim altına aldığını göstermektedir.

12 Eylül 1980 asker darbesinden sonra, görünüşte de olsa, ilk demokratik seçim 1983'te yapıldı. Seçimi, darbe yönetiminin bütün engellemelerine rağmen Turgut Özal'ın başkanı olduğu Anavatan Partisi kazandı. Darbe yönetimi şeklen sona erdi. Turgut Özal'ın başbakanlığında yeni bir dönem başladı.

Bu dönemin ana özelliği, siyasi ve toplumsal hayatta gerginlik, hoşgörüsüzlük yerine hoşgörü, anlayış ve uzlaşma kültürünün hâkim kılınmaya çalışılmasıdır. Yönetim, genel çerçevede, düşünce, inanç ve teşebbüs özgürlüğü üzerine kuruldu.

Bu demokratik yumuşamanın arkasından, 1990'lı yıllarda Refah Partisinin oylarının yükselmesi, bazı büyük şehirlerde ve ilçelerde belediye seçimlerini kazanması ve 1996'da Doğru Yol Partisi ile Refah-Yol hükümetini kurması orduda rahatsızlığa yol açtı. Libya ve İran ile yakınlaşma, bazı dini liderlere Çankaya'da iftar verilmesi, üniversitelerde yoğun şekilde uygulanan başörtü yasağının kaldırılma kararnamesinin imzaya açılması, Susurluk kazasının arkasındaki, araştırmalarla ortaya çıkacak olan gerçeğin orduya kadar uzanma ihtimali ve bunun verdiği rahatsızlık, yapay *irtica* hareketleri Türkiye'yi yeni bir sürece getirdi. Bu ortamda ordu ve bürokratik vesayetle birlikte hareket eden bazı çevreler, yazılı ve görsel basın, bir kısım iş çevreleri, önemli yoğunlukta sivil toplum örgütlerince, “*demokrasiye geçilmesi ile vatandaşlar yanlış karar vermek suretiyle irticanın gelişmesine yol açabilecekleri, bunu engellemek için gerekirse demokrasiden vazgeçilebileceği, yönetim vatandaşın elinden alınabileceği ve yanlış karar vermeyecekler bırakılabileceği gibi düşünceler her fırsatta ve yoğun bir şekilde yaymaya başlandı. Genel Kurmay Genel Sekreterliği, halka ve hatta üniversitelere bu yolda telkinlerde bulunmak üzere toplantılar, konferanslar düzenledi. Sonuçta tanklar caddelere indi.*

27 Şubat 1997 Tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu aldığı kararları hükümete *darbe* mahiyetinde birtakım tavsiyeler şeklinde bildirdi. Refah Partisi daha sonra kapatıldı. Kapatmaya esas olarak laiklik ve laikliğin “*devletin, vatandaşa, istediği bir yaşama tarzını dayatmaya hakkı vardır*” şeklindeki yeni bir yorum gösterildi. Böylece asker, “*halk kimi seçerse seçsin sonuçta bizim istediğimiz olur*” anlayışını bir defa daha göstermiş oldu. Ancak şu farkla ki asker bu defa silah kullanmadı, toplumsal katmanları harekete geçirerek hükümeti devirmiş oldu. “27 Şubat postmodern darbesi” isimlendirmesi

bundan dolayıdır. Bu postmodern darbe, Milli Güvenlik Kurulunun, o dönem için, Türkiye'nin bütün kurumlarının üstünde olduğunu göstermektedir.

Bu kararın eğitimi ilgilendiren en önemli yönleri; temel eğitimin, kesintisiz olarak 8 yıla çıkarılması, imam hatip liselerinin orta kısmının kaldırılması imam hatip liselerine girişi azaltabilmek maksadı ile meslek liselerine de önemli darbe vuran yükseköğretime geçişte kat sayı düşürülmesi, özel okulların sıkı denetim altına alınması, ilköğretimden üniversiteye kıyafet yönetmeliğine kesinlikle uyulması ve bunun takibi, yurt dışına gönderilmiş öğrencilerin sıkı takibi, Kuran kurslarının sayılarının azaltılması ve denetim altına alınması gibidir.

Askeri vesayetin eğitim öğretim alanındaki bir biçimlendirmesi de ilköğretim ve liselerde kılık kıyafet yönetmeliği ile olmuştur. Bu tek tipleştirici, kısıtlayıcı, yasaklayıcı kıyafet yönetmeliği 27 Şubat 1997 sürecinde daha da derinleşerek, toplum vicdanını rahatsız edici şekilde bireyin bazı haklarını elinden alacak derecede bir dayatmaya, baskıya hatta zorbalığa kadar vardı. Üniversiteler dâhil, başörtülü kız öğrencilerin eğitim öğretim hakları ellerinden alındı. Bu durum, arkasında 10 binlerce mağdur bıraktı. Bu dönemde, merkezi kesimlerden uzak kırsal kesimlerde, daha çok köy çocuklarının eğitim imkânına rahat ulaşabilmeleri amacı ile Demokrat Parti döneminde kurulmuş ve geliştirilmiş Yatılı Bölge Okullarının denetimindeki zorluk dolayısıyla sayıları azaltıldı, okullaşma daha çok büyük merkezlerde yoğunlaştı.

28 Şubat kararlarından biri de 5 yıllık ilkokulla 3 yıllık ortaokulun birleştirilip, 8 yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitim haline getirilmesidir. Böyle bir uygulamaya gidişin asıl sebebi 1990'lı yıllarda imam hatip liselerinin ve öğrenci sayısının hızla artmasıdır. Ancak imam hatip liselerinin orta kısmı üzerine yapılan bu operasyon, bütün meslek liselerinin orta kısımlarını da yok etti. Bu uygulama, imam hatip liselerinin yanında teknik liselere de büyük darbe vurdu, öğrenci kaynakları azaldı. Ayrıca imam hatip liseleri dahil, meslek liseleri mezunlarının,

yasal olmayan şekilde uygulanan katsayı sistemi ile üniversitelere girmeleri engellendi.

8 yıllık zorunlu temel eğitime geçiş yasası, hiçbir uzman görüşü alınmadan, bilimsel araştırma yapılmadan, şura kararları olmadan, işin pedagojik boyutu düşünülmeden, derslik durumu ve program yeterliliği göz önüne alınmadan, asker dayatması ile TBMM’de kabul edildi. Uygulama ile ilköğretimde öğrenci sayısı birden arttı, derslik ve öğretmen açığı ortaya çıktı. Emekli öğretmenler göreve çağrıldı. Maddi imkân sağlamak için *eğitime katkı payı* adı ile vergiler kondu. Mevcut program yetersiz kaldı, bu yapıya uygun yeni bir müfredat ve program oluşturulamadı. Eğitimin kalitesi düştü.

İlkokula yeni başlayan çocuklarla ergenlik çağındaki ortaokul öğrencilerinin aynı mekânda, aynı koridorları paylaşmaları, aynı tuvaletleri kullanmaları, aynı bahçede oynamaları, küçük çocukların ezilmesine, kişiliksizleşmelerine, büyükelrinse saldırganlaşmalarına yol açtı. Dünyada sadece Ruanda, Bolıvyaya, El Salvador gibi birkaç üçüncü dünya ülkesinde örneği görülen bu sistem toplumun vicdanında hem bireysel hem de toplumsal yaralar açtı. Psikolojik ve pedagojik mahzurları göz ardı edilerek Türk eğitim sistemine zorla dayatıldı.

Yükseköğretim yasası çıkıncaya kadar öğretmen yetiştirme görevi Millî Eğitim Bakanlığındaydı. Yeni yasa ile bu görev üniversitelere verildi. Silahlı kuvvetler ve emniyet teşkilatı dışında kalmak kaydıyla bütün yükseköğretim kurumları hiçbir ön hazırlık ve yapılanmaya gidilmeden bu yasa ile üniversiteleştirildi. Öğretmen yetiştiren en önemli kurum olan eğitim enstitüleri, önce eğitim yüksekokullarına, sonra da eğitim fakültelerine dönüştürüldü. Geçiş süreci içinde bu fakültelerin bölüm ve anabilim dalları, MEB’in ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirildi. Bu sırada, büyük ölçüde kapatılan yüksek öğretmen okullarının teşkilat yapısından yararlanıldı. Ancak eğitim fakülteleri gerek MEB’in ihtiyaçlarına göre yapılandırılmaları ve gerekse akademik anlamda öğretim üyesi ihtiyacını karşılamaları bakımından bugüne kadar tam ve otur-

muş bir yapıya ulaşamamışlar, ancak bu konuda çok önemli mesafe kat etmişlerdir.

1980’li yıllarda devlet okullarının eğitim ihtiyacını tam karşılayamaması, derslik, araç gereç, laboratuvar, teçhizat bakımından yetersiz kalması, özel sektör sermayesinin bu alana kaydırılması ve devletin eğitim yükünün paylaşılması yolunu açtı ve özel okullar teşvik edildi. Aynı şekilde vakıf üniversitelerinin kurulup yaygınlaştırılması da bu döneme rastlar. Bu yıllarda özel dersanelere verilen önem de artmıştır. Bu kurumlar, zamanla milli eğitim sisteminin ayrılmaz, hatta bütünüleyici parçası olarak kabul edildi.

17. AK Parti Dönemi

Türkiye 2000’li yıllara 1990’lı yılların bütün olumsuzluklarını, özellikle 28 Şubat sürecinin “bin yıl sürecek” denilen dayatmacı, jakoben, tek tipçi, vesayet anlayışı ile şekillenmiş şartları içinde girdi. Tamamı çökmüş bir ekonomi, içi boşaltılmış bankalar, yarına ümitle bakma gücünü yitirmiş bir toplum, dağınık bir siyasi yapı ile girdi. Refah Partisi kapatıldı. Yerine kurulan Fazilet Partisi de aynı akıbete uğradı. Fazilet Partisi yerine Saadet Partisi kurulma çalışmaları yapılırken Fazilet Partisinden ayrılan yenilikçi kesim; Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Binali Yıldırım, Bülent Arınç ve daha başkaları Ağustos 2001’de, resmi kısaltması Ak Parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi’ni kurdular. Dünya görüşlerini muhafazakâr demokrat olarak tanımladılar. Türkiye’nin yeni ve kararlı bir iradeye, yeni bir siyasi yapıya ihtiyacı vardı. Ak Parti bu ihtiyaca cevap verdi ve girdiği ilk geçim olan 3 Kadım 2002 genel seçimleri sonucunda tek başına iktidar oldu. Ak Parti, ülkenin sorunlarına, dünya sorunlarıyla paralel bir biçimde, özgün ve kalıcı çözümler geliştirmeyi hedefleyen, topluma “*insanı yaşat ki toplum yaşasın*” anlayışıyla hizmet etmeyi amaçlayan, ideolojik bölünmelerin açmazları ile değil, demokratik değerler çerçevesinde siyaset yapmayı benimsediğini bildirdi. Aynı yaklaşımı eğitim öğretim alanında da gösterdi. AK Parti Programı içinde eğitim ve öğretim konusuna yönelik planlamalar aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

- Ülkemizde oldukça yetersiz düzeyde olan okul öncesi eğitim kamu ve özel sektör eliyle ülke genelinde yaygınlaştırılacaktır.

- Temel eğitim müfredatı çağın gereklerine, ihtiyaçlarımıza ve öğrencilerin kazanacakları donanımına göre yeniden oluşturulacaktır. Temel eğitim hizmetlerinin verilmesi pilot uygulamalarla Merkezi İdare'nin taşra birimlerine ve yerel yönetimlere aktarılacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı ise denetleyici, düzenleyici ve standart oluşturucu bir konuma getirilecektir. Yoksul bölgelerde eğitim devlet tarafından oluşturulacak özel programlarla desteklenecektir.

- Zorunlu eğitim kademeli, tercih ve yönlendirmeye imkân sağlayacak şekilde yeniden düzenlenecek, halen sekiz yıl olan zorunlu eğitim, alt yapı çalışmaları hızlandırılarak makul bir süre içerisinde on bir yıla çıkarılacaktır.

- Halen yürürlükteki uygulama, hakkaniyete aykırı ve öğrencilerin motivasyonunu azaltan sonuçlar üretmektedir. Bu uygulamanın çarpıklıkları öncelikle ele alınacak, üniversiteye giriş sınavlarında tüm lise ve dengi okul mezunlarına fırsat eşitliği sağlanacaktır.

- Temel eğitim, kamu tarafından parasız olarak sunulacaktır. Kamu okullarının eğitim kalitesi artırılacak, teknolojik olanakları geliştirilecektir. Katılımcı, özgür düşünme ve analiz alışkanlığını geliştiren, bağımsız karar verme ve üretme yeteneğini teşvik eden, çoğulcu değerleri sunan, vatandaş olma bilincini yükselten, çağdaş gelişme ve teknolojileri öğreten bir eğitim anlayışına geçilecektir. Bu dönüşümde demokratik ve gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden de istifade edilecek, öğretmen yetiştiren okullar bu anlayışa göre yeniden yapılandırılacak ve mevcut öğretmenler yeni sisteme göre hizmet içi eğitime tabi tutulacaktır.

- Temel eğitimin beşinci sınıfından itibaren "seçmeli dersler" konularak öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre genel ve mesleki eğitime yönelmeleri sağlanacaktır.

• Özel sektörün eğitim yatırımlarında bulunmasını sağlamak amacıyla özendirici düzenlemeler yapılarak özel öğretim kurumları yaygınlaştırılacak ve mevcut okulların % 100 kapasite ile çalışmalarını temin eden düzenlemeler yapılacaktır. Başarı kıstası esas alınarak maddi durumu iyi olmayan ailelerin çocuklarının da özel okullarda okuyabilmelerini sağlamak amacıyla devlet tarafından hizmet satın alınması yoluna gidilecektir. Talep oluşturularak özel sektörün eğitim yatırımlarına kaynak ayırması temin edilecektir.

• Mesleki okullara özel bir önem verilecek, üniversite öncesi eğitim, diploma vermenin ötesinde meslek kazandırmaya yönelik bir niteliğe kavuşturulacaktır. Sanayi ve Ticaret Odaları ve işadamlarının kurmuş olduğu sivil toplum örgütleri ile birlikte iş dünyasının ihtiyaç alanları belirlenerek dinamik ve günün ihtiyaçlarına uyan mesleki eğitim programları geliştirilecektir. Uzun süreli okul programlarına devam edemeyecek durumda bulunanlar için kısa süreli meslek kazandırma eğitimi veren kuruluşlar oluşturulacaktır. Kalkınmada öncelikli bölgelere, meslek eğitimi alanında özel destek programları verilecektir.

• Öğrenciler yetenekleri ve birikimlerine göre eğitim hizmetlerinden faydalanacaklardır. Bu bağlamda maddi durumu elvermeyen öğrencilerin de kaliteli bir eğitim alması sağlanacaktır.

• Kamu üniversitelerinde okuyan öğrenciler için okul masraflarını karşılayıp yaşamlarını belli bir standartta sürdürebilecekleri bir kredi sistemine geçilecek, yoksul öğrencilere yapılacak yardımların ilke ve esasları belirlenecektir.

• Ara eleman ihtiyacını karşılamak üzere kurulan meslek yüksek okulları bir program dahilinde yeni bir düzenlemeye tabi tutulacak, bu kurumların nitelikli ara eleman yetiştirmeleeri sağlanacaktır.

• Üniversitelere yerel yönetimler, odalar ve iş adamları ile şirket kurabilmeleri ve ortak projeler yapmaları fırsatı

oluşturulacak, yerel yönetimler ve özel sektörün üniversitelerle ilişkilerinin geliştirilmesini sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.

- Merkezi yönetim, devletin ihtiyacı olan alanlarda üniversitelerde araştırma ve teknoloji geliştirme programlarını destekleyecek, üniversitelere bu konularda fon sağlayacaktır. Böylece üniversitemizin sanayi ile işbirliği içerisinde olmaları, pratik faydayı gözeten kurumlar haline gelmeleri sağlanacak, toplumdan ve hayattan kopuk bir görüntü arz etmelerinin önüne geçilecektir.

- Türkiye’de yükseköğretim, nicelik açısından büyük bir ilerleme kaydetmiş, ancak nitelik bakımından aynı başarı gösterilememiştir. Yükseköğretimde köklü bir reforma ihtiyaç vardır. YÖK, üniversiteler arasında koordinasyon sağlayan, standart belirleyici bir yapıya kavuşturulacak, üniversiteler idari ve akademik özerkliğe sahip, öğretim elemanları ve öğrenciler üzerinde baskı, dayatma ve antidemokratik uygulamaların bulunmadığı, bilimsel bilginin üretildiği, araştırma ve öğretim faaliyetlerinin esas olduğu kurumlar haline getirilecektir.

- Eğitim yapıları mimari özellikleri, fiziksel ve eğitsel donanımları yönünden geliştirilecektir. Okullarda sınıf esaslı yerine ders esasını temel alan fiziki yapılanma benimsenecek; okul yapımında tek tip bayındırlık modeli terk edilerek esnek bir yapılanmaya gidilecektir.

- Okul aile birliklerinin ve rehberlik sisteminin, sosyal bilimcilerin hazırlayacağı projelerle desteklenmesi ve güçlendirilmesi sağlanacaktır.

- Dünyada bireyler, toplumlar ve milletlerarası diyalogda yabancı dil bilmenin önemi büyüktür. Bu nedenle yabancı dil eğitimi modern imkân ve araçlarla kolaylaştırılacak nitelikli hale getirilecektir. Yabancı dil öğretimini teşvik edilirken, Türkçe’nin bilim dili olarak kullanımı özendirilecektir.

- Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ve çocuklarının ortamlarına uygun eğitim görmeleri sağlanacaktır.

• Din eğitimi ve öğretimi konusunda anayasanın 24. maddesiyle devlete verilen görevler, bu maddenin lafzına ve ruhuna uygun düşecek şekilde yerine getirilecek; özellikle isteğe bağlı din eğitimi ihtiyacı, eksiksiz düzeyde karşılanarak elverişsiz koşullarda ve ehliyetsiz kişiler eliyle yürütülen sağlıklı ve denetim dışı din eğitimi uygulamalarına meydan verilmeyecektir.

• Gelişen teknolojiler bireylere internet ortamında öğretim yapma olanakları sunmaktadır. Üniversitelerin bu tip uygulamaları teşvik edilecek, öğrencilerin internet ortamında yapılan öğretimden yararlanmalarını sağlayıcı düzenlemeler yapılacaktır.

• Vakıf üniversiteleri desteklenecek, bu üniversitelere bütçeden yapılan maddi desteğin esasları yeniden belirlenecektir.

• Özürlü öğrencilerin eğitimine özel bir önem verilecek, bu amaçla faaliyet gösteren dernek, vakıf ve sosyal yardım kuruluşlarının faaliyetleri özellikle desteklenecektir.

AK Parti 2002-2024 yılları arasında eğitim ve öğretim alanında bu alanın hemen her konusuna el attı; değişiklikler, iyileştirmeler, yeniden kurmalar ve ilk defa ele alınanlar gibi pek çok başlık altında yapılanların önemlilerini şöyle sıralayabiliriz.

A. Müfredat Değişikliği

Ak Parti'nin programında bu konu şu ifadelerle anlatılmıştır: *“Katılımcı, özgür düşünme ve analiz alışkanlığını geliştiren, bağımsız karar verme ve üretme yeteneğini teşvik eden, çoğulcu değerleri sunan, vatandaş olma bilincini yükselten, çağdaş gelişme ve teknolojileri öğreten bir eğitim anlayışına geçilecektir.”* (Kapusuz, 57). 1940'tan bu yana köklü bir müfredat değişikliğine gidilmemişti. 2004-2005 eğitim ve öğretim yılından itibaren müfredat değişikliği çalışmaları başlatıldı. Müfredat değişikliğine gitmek gerektiğini, sosyo-ekonomik küreselleşme, Türkiye'nin siyasi tercihi, eğitim felse-

fesinin değişmesine duyulan ihtiyaç oluşumcu, oluşturucu ve yapılandırıcı anlayışı benimsemiş, öğretmen yerine artık öğrencinin merkeze alınması anlayışları müfredat değişikliğini zorunlu kılıyordu. Bu değişiklikte Cumhuriyetin temel niteliklerinden herhangi bir sapma söz konusu değildi. Müfredat değişikliğinde katılımcı bir yol çizildi. 38 Sivil toplum kuruluşunun görüşleri alındı. Milli olanla küresel olan bağdaştırılmıştı. Hazırlanan müfredat 6 ilde pilot uygulama ile başladı, sonra bütün okullarda kullanılmaya başlandı.

B. Öğretmen Atanmaları

MEB bütün kamu personelinin yaklaşık üçte birini bünyesinde barındırır. Bugün MEB’de bir milyonu aşkın öğretmen vardır. 2002’den önce MEB’de koridorlar, elinde evrakları, atama veya nakil için kapı kapı dolaşan öğretmen adayları ya da öğretmenlerle dolu idi. Öyle bir şey yapılmalıydı ki insanlar Bakanlığa gelmeden ihtiyacını görmeliydi. Önce Bakanlığın bilişim alt yapısı mükemmel duruma getirildi. Yapılan programlarla il dışı, eş durumu, mazeret tayini isteyen öğretmenler artık web üzerinden başvurularını yapıyor, değerlendirme sonucu yine web üzerinden öğretmene bildiriliyordu. İllerde depo sistemi kaldırıldı, depoda olan öğretmenler ihtiyaç olan yerlere gönderildi. İlk atamalar da puan sırasına göre, insan eli değmeden, internet üzerinden yapılmaya başlandı. Bu büyük bir devrim oldu. Diğer yoğun personeli olan bakanlıklar da bu sisteme geçtiler.

C. Eğitime %100 Destek Kampanyası

MEB’in gerek bina ve gerekse donanım olarak alt yapı ihtiyacı hep var olagelmıştır. Bu sadece devlet bütçesi imkânlarıyla çözülecek bir konu değildir. Batıda bu konu, üç sektörün iş birliği ile çözülmüştür; Devlet bütçesi, vakıflar ve özel sektör. Türkiye’de de 2003 yılında bu yapıldı. Bir kampanya açıldı ve konu Türkiye kamuoyuna mal edildi. Önce yasal alt yapı hazırlandı. Buna göre iş dünyası, yapacağı eğitim yatırımını vergiye esas olan matrahtan düşecekti. Böylece, hayırsever vatandaşın yaptırdığı ve devlete bağışladığı bir okulun

masrafını büyük ölçüde kendisi karşılıyor, az bir kısmını da vergiden düşebiliyordu. Alt yapısı sağlam hazırlanan bu proje ile kampanya bir seferberliğe dönüştü. Sadece duyurmakla yetinilmedi. Türkiye'nin büyük iş adamları birebir ziyaret edildi, destek istendi. Hepsi de kampanyayı desteklediler. Kampanya öyle tuttu ki sadece bir vakıf, 17 ilk ve ortaokul, 7 lise, 25 de yurt yaptırdı. Okullar genellikle derslik ihtiyacı çok olan il ve ilçelerde yapılıyordu.

Valiler, Eğitime %100 Destek Kampanyası'nı desteklediler. Çoğu iş insanlarınının ayağına giderek birçok okul yapılmasına vesile oldular. Cumhuriyetin kuruluşundan 2003'e kadar Türkiye'de hayırseverlerin yaptığı derslik sayısı 6000'dir. Bu kampanya ile sadece 2004 yılında 6724 derslik yapıldı.

D. Gelişmişlik Göstergeleri

1. Tarihi boyunca genel bütçeden MEB'e ayrılan bütçe 2002 yılında ilk defa, Milli Savunma Bakanlığı dâhil, bütün bakanlıkların önüne geçmiş, 7.460.991.000 TL. 2022 yılında 189.010.851.000 TL olmuştur. 2023 bütçesi de 435.351.082.000 TL olarak öngörülmüştür. Bütçe rakamlarının karşılaştırılması eğitime verilen önemi açık şekilde gösterecektir.

2. Yatırım Bütçesi: MEB'in yatırım bütçesi 2002 yılında 1.281.690.000 TL olarak belirlenmiş, 2022 yılında bu rakam 15.225.500.000 TL'ye yükseltilmiş, 2023 yılı bütçesi de 39.964.000.000 TL olarak tasarlanmıştır.

3. Toplam eğitim bütçesi: Toplam eğitim bütçesi 2002'de 10.352.050.934 TL iken 2022'de 274.384.474.000 TL'ye yükselmiş, 2023 de 651.377.155.000 TL olarak öngörülmüştür.

4. Öğretmen Sayısı: 2002'de eğitim öğretim hayatı içinde, resmi ve özel kurumlarda 450,433 öğretmen varken, bu sayı 2022-2023 Eğitim öğretim yılında, yaygın eğitim hariç 1.168.217 öğretmen görev yapmaktadır.

5. Yeni Yapılan Derslik Sayısı: Modern tarz eğitim sis-

teminin başladığı 1848 yılından bu yana yapılan derslik sayısı 343.194 iken 2021-2022 eğitim öğretim yılında, 8.209'u yaygın eğitimde olmak üzere 617.112'ye ulaşmıştır. Bu dersliklerden 56.906'sı Eğitime %100 Destek Kampanyası ile vatandaş tarafından, 359.281'i de Bakanlık bütçesinden yapılmıştır. Bu rakamlar son yirmi yılda yapılan derslik sayısının 174 yılda yapılana denk geldiğini göstermektedir.

6. Okul/Kurum Sayısı: 2002-2003 eğitim öğretim yılında 2.782'si okul öncesi eğitimde, 35.132'si ilköğretimde, 6.210'u ortaöğretimde, 7.181'i yaygın eğitimde olmak üzere 50.877 okul/kurum bulunmakta iken 2021-2022 eğitim öğretim yılında bu sayılar, 14.124'ü okul öncesi eğitimde 43.455'i ilk ve ortaokulda, 12.804'ü ortaöğretimde 19.625'i yaygın eğitimde olmak üzere 90.008'dir. 2022-2023'te bu sayı 92.765'e ulaşmıştır.

7. Yükseköğretim 2022-2023 yılları arasında yükseköğretimde de önemli gelişmeler görülmüştür. 2002'de ülkede 53'ü devlet 23'ü vakıf olmak üzere 76 üniversite vardı. Aralık 2022'ye kadar bu sayıya 129'u devlet, 79'u vakıf üniversitesi olmak üzere üniversite sayısı 208'e ulaşmış her ilde de bir üniversite açılmıştır.

E. Ücretsiz Ders Kitapları

2003-2004 yılında 8 yıllık temel ilköğretim okulu öğrencilerine ücretsiz ders kitabı verme hazırlığına başlandı. O zamana kadar ders kitabı temini şöyleydi; Önce okul, okutulacak kitapların listesini yapar, okulun bir yerine liste asılır, veliler de listeyi alır, kitapçılardan kitapları temin etmeye çalışırdı. Bu çok zor bir işti. 2004-2005 eğitim öğretim yılı ilköğretim öğrencileri ders kitaplarını okulun açıldığı ilk gün özel paketleri içinde sıralarının üstünde hazır buldular. Her yıl 60.000 noktaya milyonlarca kitap okulların açıldığı gün paketlenmiş olarak ulaşıyordu. Uygulamanın yapıldığı ilk yıl 81.834.281 adet kitap dağıtıldı. Bu sayı 2022'de 155.009.877'ye çıktı. 2006'dan sonra ücretsiz ders kitabı dağıtımını ortaöğretime de uygulanmaya başlandı. Bugün özel okul öğrencileri de ücret-

siz ders kitabı kapsamına alınmıştır. İlk yıl 37.414.989 kitap dağıtılmış, bu sayı 2002’de 141.243.024 adet olmuştur. Bugün yardımcı ders kitapları da ücretsiz verilmektedir.2024-2025 Eğitim öğretim yılında toplanan 177 milyon 9997 bin 479 adet ücretsiz kitap dağıtılmıştır.

F. Çanakkale Gezileri

Gençlerde tarih duygusu, tarihi yerlerin ve olayların kitaplarda öğrenilmesinden çok, tarihi olayların yaşandığı yerleri gezip görmeleri ile daha bilinçli bir şekilde oluşur. MEB, 2004, yılından itibaren 10.000 öğrenciyi Türkiye’nin 81 ilinden Çanakkale’ye taşıdı. Buna, gençlerde sadece tarih duygusunu oluşturup güçlendirecek bir uygulama olarak bakmamalı, bu geziler aynı zamanda vatan sevgisini de kökleştiren bir hizmet olarak görülmelidir. Ayrıca, bütün masrafları MEB tarafından karşılanan bu geziler, bir yönü ile bir sosyalleşme etkinliğiydi. Yaşadığı ilçe veya ilden dışarı çıkmamış çocuklar ve gençler, öğretmenleri ve rehberler eşliğinde, ülkenin bir başından kalkıp Çanakkale’ye gidiyorlardı. Yaşayarak öğrenme, sosyalleşme, ülkeyi tanıma, aynı yaş grubundaki vatan evlatları ile tanışma, kaynaşma, moral kazanma, ülkesini tanıma imkânı buluyorlardı. MEB’in başlattığı bu hareket sadece Bakanlık faaliyeti olarak kalmadı. Başta belediyeler olmak üzere birçok sivil toplum örgütüne de ilham oldu. Çeşitli organizasyonlarla ülkenin her tarafından vatandaşlar, Çanakkale’ye Gelibolu Yarımadası’na taşınır olmuş, bir yönden vatandaşlar, bu bölgelerde cereyan eden savaşlar hakkında uzman rehberlerden bilgi edinmiş, diğer yandan bölgenin ekonomisine bir canlılık gelmiştir.

G. Okul Meclisleri ve Demokrasi Eğitimi

Bu dönemde uygulanmaya konan demokrasi ve demokratikleşme adına son derece önemli bir çalışma da okul meclisleri ve Demokrasi Eğitimi projesidir. 2004 yılında TBMM Başkanlığı ile MEB arasında imzalanan bir protokolle proje başladı. Projeye göre önce her sınıf, sonra her okul, ardından her ilçe ve il kendi temsilcilerini seçerek her ilden bir temsil-

cinin katılımı ile Türkiye Öğrenci Meclisi oluşturulacaktı. Ayrıca her okulun bir öğrenci meclisi olacak ve bu meclis okulların yönetiminde söz sahibi olacaktı. Proje tam bir demokrasi örneği olarak hazırlandı, uygulandı. Propaganda, demokratik rekabet, sandıkların kurulması, oy verme, oyların sayımı ve dökümü, tutanaklar, itirazlar ve sonuçların sandık kurallarınca resmen ilan edilmesi. Resmi ve özel, ülkedeki bütün ilk ve ortaöğretim kurumlarında 2004'ten 2019 yılına kadar aksatılmadan yürütülen bu projeden, önce TBMM 2013 yılında çekildi. Ardından da 2019 yılında MEB tarafından da bu projeye sona verildi. Yıllarca bu ülkenin çocuklarına tek tip bir ideolojiyi dayatan bir anlayışın karşısına demokrasi kültürünün olgunlaşması, hoş görü, çoğulculuk bilincinin yerleşmesi, milli ve manevi değerler yanında evrensel değerlere göre de davranış geliştirmeyi sağlayacak böyle bir projenin sona erdirilmesi, ülkemiz için demokrasi kültürü adına bir kayıp olmuştur.

Ğ. Özel Dershaneler

Dershanelerin varlığı Cumhuriyet öncesine kadar uzanır. Ancak 1960'lı yılların sonlarına doğru yükseköğretime rağbetin artması dershane sayılarının artmasına yol açtı. Bu artış 1980'e kadar sürdü. 12 Eylül 1980 darbe hükümeti özel dershaneleri kapatma kararı aldı. Ancak Turgut Özal hükümeti döneminde özel dershaneler yeniden faaliyetlerine başladı. Giderek sayıları ve çeşitleri arttı. Eğitimin her alanına hitap eden dershaneler açıldı. Özellikle Fetö terör örgütü bu alana büyük ölçüde hakim oldu. Devlet yapısının hemen her alanına hakim olacak elemanları buralarda yetiştirir oldu. 2014'e gelindiğinde dershane sayısı 3185'e öğrenci sayısı 1.062.980'e öğretmen sayısı da 40.187'e ulaştı. Zamanla alternatif eğitim kurumlarına dönüşen özel dershanelerin özel okullara dönüşmesi düşünüldü. Eğitim kademelerine geçişte önemli bir fırsat eşitsizliği oluşturan bu sistem, toplumsal bir yara haline aldı. Diğer yandan da bazı dershaneler terörü besler duruma geldi. Yarardan çok zarar veren kurumlara dönüştü. Nihayet 2014 yılında dershanelerin kapatılmasına yönelik yasa kabul edildi. Buna göre 2018'e kadar dershaneler özel okula dönüşecek,

dönüşmeyenler kapatılacaktı. Nitekim pek çok derslane özel liselere dönüştü. Bugün dershanelerin “*özel eğitim kursu*” gibi çeşitli adlar altında devam ettiği görülmektedir.

H. Öğretmenlik Meslek Kanunu

Öğretmenlik mesleği, ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanda kalkınmasını sağlayan, akademik ve mesleki formasyon gerektiren, özel uzmanlık bilgi ve becerisini temel alan bir uğraş alanıdır. Toplumun hemen her kesimini doğrudan ilgilendiren bir meslek olmasına rağmen, bu mesleği her yönü ile düzenleyen, bu alanın çalışanları olarak da öğretmenlerin eğitim öğretim hizmetlerini belirleyen, mesleki gelişme, ilerleme ve atamalarını bir sisteme bağlayan bir yasa yapılmamıştır. İlk defa Ak Parti hükümeti 2004 yılında öğretmenliği “kariyer meslek” haline getiren çalışma başlattı. 1739 sayılı M.E.B. Temel Kanunu’nda yapılan değişikliklerle öğretmenlik mesleği “*aday öğretmen, öğretmen, uzman öğretmen ve başöğretmen*” kariyer basamaklarına ayrıldı. Böylece büyük bir ihmal ve haksızlığın önüne geçilmiş oldu. Öğretmenlik meslek kanunu, bazı değişiklikleri giderilerek 3 Şubat 2022’de yeniden TBMM’ne sunuldu ve 2004 yasanın eksiklikleri tamamlanarak yasalaştı. Böylece öğretmenlik mesleği özel bir yasaya kavuştu.

I. Milli Güvenlik Dersi

2012 yılında, vesayet anlayışının önemli bir yapı taşı oluşturduğu Milli Güvenlik Bilgisi dersi kaldırıldı. Ders konuları İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi içine alındı. Bu ders ortaöğretim kurumlarında rütbeli subaylarca veriliyordu.

İ. Sekiz Yıllık Kesintisiz Temel Eğitimin Kaldırılması ve 4+4+4 Sistemi

28 Şubat 1997 postmodern darbe döneminin ürünü olan, gerek eğitim, gerek pedagoji ve gerekse okul işleyişi yönünden pek çok mahzurlu yönleri olan ve dünyada da gelişmiş hiçbir ülkede örneği bulunmayan kesintisiz 8 yıllık temel eğitim sistemi terk edildi; ilk 4 yılı ilköğretim, ikinci dört yılı ortaokul ve son 4 yılı da lise olan 4+4+4 şeklinde kademelendirilen

ve kesintili şekilde ilkokul ve orta öğretim sistemine geçildi.

J. Okul Mimarisi

Bu dönemde ele alınan bir önemli konu da okul binalarıdır. Osmanlının son döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında okul mimarisine önem verilmiş neo-klasik bir mimari şekli esas alınmış, mimarisi ile kişilikli okullar inşa edilmişti. Özellikle 1950’li yıllardan itibaren okul binasına duyulan ihtiyaç dolayısıyla hızlı ve birbirine benzer okul binaları yapılmaya başlanmış, 2002’ye kadar da “*tip proje*” diye adlandırılan, birbirine benzer okullar inşa edilmişti. 2003’te bu konu dikkate alınmış, milletin bedii zevkini gösterecek okul projeleri yapımına başlanmış, Selçuklu, Osmanlı mimarisinden izler taşıyan ve Mimar Kemalettin’i yakından takip eden projeler hazırlanmış ve uygulanmaya geçilmiştir. Böylece kişiliksiz, hiçbir estetik yönü olmayan “*tip projeden*” kişilikli, estetik yönü öne çıkan okullar inşa edilmeye başlanmıştır.

K. Haydi Kızlar Okula

Şu veya bu sebeple okula gidemeyen veya gönderilmeyen kız çocuklarını okullu yapmak için 2003 Haziranında “*Haydi Kızlar Okula*” adıyla UNICEF’in de desteği ile bir kampanya başlatıldı. Kampanya, ilk önce kız çocuklarının okula kaydı az olan Güneydoğu Anadolu’nun 10 ilinde başlatıldı. 2004’te bu kampanyaya 23 il daha ilave edildi. 2005’te kampanya daha da genişletildi ve 53 ili kampanya alanına aldı. 2006’ta bütün Türkiye kampanyanın alanı oldu. Kampanyayı sadece MEB yürütmedi. İl ve ilçelerde üst düzey görevliler de işin içine alındı. 2009’a kadar 640.000 kız çocuğu okula kazandırıldı. *Haydi Kızlar Okula* kampanyasının devamı olarak 2008’de uygulamaya konan *Ana Kız Okuldayız Kampanyası* okul çağını geçmiş genç kızlara yönelik bir kampanyadır. Bu kampanya ile yaklaşık 2 milyon kişiye okuma yazma belgesi verildi.

L. İngilizce Ders kitapları

2002 yılında ve öncesinde, özellikle Anadolu Lisele-ri’nin hazırlık sınıflarında okutulan İngilizce ders kitaplarının

hepsi yurt dışından getirilen kitaplardı. Azımsanmayacak miktarda bir döviz dışarı gidiyor, Türk Lirası karşılığı olarak da 600-700 TL civarında yüksek bir fiyatla öğrenciye satılıyordu. Bakanlıkça, bu kitapları temin eden ve satanlardan fiyatların düşürülmesi istendi. Bu kitapların Türkiye’de yasadışı olarak basılıp ithal edilmiş gibi gösterildiği de biliniyordu. Bu işi yapanlar fiyat indirimine gitmediler. Bakanlık, tecrübeli İngilizce öğretmenlerinden 54 kişilik bir komisyon oluşturdu. Geceli gündüzlü çalışma sonucu altı ay gibi bir zamanda, İngilizce ders kitapları seti hazırlandı ve British Council tarafından akredite edildi. 2004-2005 eğitim öğretim yılında 13 TL karşılığında öğrenciye ulaştırıldı. Veliler artık İngilizce ders kitaplarına servet ödemeyeceklerdi.

M. 100 Temel Eser

Dünyanın çeşitli ülkelerinde ilk ve ortaöğretimde bütün öğrencilerin okumaları için ortak eser listeleri hazırlanır ve öğrenciler bunlardan belli ölçüde sorumlu tutulur. Türk milli eğitiminde böyle bir uygulama yoktur. Öğrenciler genellikle *Tebliğler Dergisi*’nde tavsiye edilen, ya da o dergilerde tavsiye edilmemiş, ünlü edip ve şairlerin eserlerinden edebiyat öğretmenlerinin tavsiye ettiklerini ya da ödev olarak verdiklerini okur. MEB 2003 yılında öğrencilerin ortak liste olarak okuyacakları 100 eser belirleme çalışmaları yaptı. İlk önce Türkiye’nin tanınmış şair, yazar, bilim adamı, gazetecilerinden eser isimleri istendi. Gelen listeler titizlikle tarandı, belirtilen eser isimlerinden çakışanların, en çoğundan başlayarak kesin listeler hazırlandı, kendilerinden eser ismi istenenlere gönderildi. Bu heyetin onayından sonra liste bir genelge ile liseler için 100 Temel Eser adı ile yayınlandı. İlköğretim okulları için de aynı şekilde bir liste hazırlandı, aynı yıl yayınlandı. Bu listeler oluşturulurken kural olarak hayatta olan ve halen eser vermekte olan şair, yazar ve düşünürlerin eserleri listeye alınmadı. Lise ve ortaokullular için hazırlanan bu liste, hiçbir gerekçe gösterilmeden MEB tarafından 19 Aralık 2018’de kaldırıldı.

N. Spor Salonu, Kütüphane, Laboratuvar ve Bilim Sanat Merkezi

2002’de okullarımızda 2.791 spor salonu varken bu sayı 2022’de 11.855’e, 21.849 olan laboratuvar sayısı 52.870’e, 14.478 olan kütüphane sayısı da 45.887’ye yükselmiştir. 18 Bilim ve Sanat Merkezi varken 2022’de bu sayı 362’ye ulaşmıştır. Derslik başına düşen öğrenci sayısı 2002-2003 eğitim öğretim yılında ilköğretimde 36, ortaöğretimde 30, genel ortaöğretimde 34, mesleki ve teknik eğitimde 26 idi. 2022-2023 ders yılında ise ilköğretimde 23, ortaöğretimde 22, genel ortaöğretimde 24, mesleki ve teknik öğretimde 20’dir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 2002-2003 yılında ilköğretimde 28, ortaöğretimde 18, genel ortaöğretimde 21, mesleki ve teknik ortaöğretimde 15’tir. 2021-2022 yılında ilköğretimde 18, ortaokulda 14, ortaöğretimde 13, genel ortaöğretimde 14, mesleki ve teknik ortaöğretimde 15’tir.

a. Katsayı Farkı

Ak Parti 2007 Seçimlerinden daha da güçlenerek çıktı. 28 Şubat sürecinin eğitime getirdiği olumsuz ve insani olmayan uygulamaları birer birer kaldırılmaya başlandı. Önce yükseköğretime geçişte, meslek liseleri ve imam hatip liselerine uygulanan katsayı adaletsizliği kaldırılmak istenmiş, ancak açılan dava üzerine Danıştay tarafından durdurulmuştur. YÖK’çe yapılan bütün değişikliklerde de aynı sonuç ortaya çıktı. Nihayet 2012’de bu katsayı farkı ortadan kaldırılabilirdi.

b. Fatih Projesi

Projeye 2010 yılında, eğitim ve öğretimde fırsat eşitliğini sağlamak, okullardaki teknoloji altyapısını güçlendirmek ve iyileştirmek amacıyla başlandı. Proje, ulaştırma, Sanayi ve Teknoloji, Ekonomi, Maliye, Kalkınma bakanlıkları, hazine müsteşarlığı ve TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir. Alt yapısı olmayan bölgelerde okullara uydu aracılığıyla erişim sağlandı. Dersliklere akıllı tahta kuruldu, internet erişimi sağlandı. Öğrencilere toplam 2.125.607 tablet bilgisayar dağıtıldı. Çoğu okula bilgisayar laboratuvarı kuruldu. Pedagojik sosyal

ağ mantığıyla eğitim teknolojilerinin pedagojik kullanımının yaygınlaştırılmasını hedefleyen e T winning projelerinde, Avrupa'da 44 Ülke arasında, bütün istatistiklerde 1. sırayı aldık.

c. Burslar

İlk ve ortaöğretim bursları 2002 yılında öğrenci başına 13.06 TL iken 2022 yılında 603.87 TL'ye yükselmişti; burs alan öğrenci sayısı da 2002 yılında 109.894 iken 2022'de 320.461 olmuştur. Yükseköğretim bursu 45 TL iken 1270 TL'ye çıktı. Okullaşma oranı okul öncesi eğitimi 5 yaş okullaşma oranı %11.7 iken 2021-2022 eğitim öğretim yılında %92.17'ye yükselmiştir. İlköğretimde 2002'de okullaşma oranı %90.98 iken 2021-2022'de %94.34'e yükselmiştir. Ortaöğretimde %50.57 iken %89.67'ye yükseköğretimde %14.05 iken %44.66'ya yükselmiştir. Son yirmi yılda eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranı ilk defa olarak %95'in üzerine çıkmıştır. Kız çocuklarında 2002-2003 eğitim öğretim yılında %91.10 iken 2021-2022 yılında %100'e, ortaöğretimde %72.32 iken %97.47'ye, yükseköğretimde ise %74.33 iken %100'e ulaşmıştır.

ç. Sosyal Bilimler Liseleri

Milli Eğitim sistemiyle sayısal zekâsı baskın olan öğrenciler için onların zekâ türüne hitap eden okullar vardı. Fen liseleri 1963-1964 ders yılında kurulmuştu. Bunların bazıları yatılı idi. Sosyal zekâsı baskın olanlar için böyle bir imkân yoktu. Milli Eğitimin bünyesinde bu öğrencilerin gelişmesine imkân verecek bir okul türüne ihtiyaç vardı. Bu eksiklik görüldü ve sadece edebiyat değil, hukuk, iktisat, işletme, siyasal bilgiler, kısaca bütün beşeri bilim alanlarına eleman yetiştirebilecek bir yapıda okul türü kurulmalıydı. Bilim, siyaset, kültür, sanat adamları, gazeteci ve yazarlarla yapılan toplantılar sonucu şekillenen okul yapısı üzerine, "*Sosyal Bilimler Liseleri*" adı da benimsendi ve ilk lise 2003-2004 eğitim yılında İstanbul Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi, yatılı ve gündüzlü olarak açıldı.

d. Şarhli Nakit Transferi

Devlet öğrencilere ücretsiz kitap dağıtma işini başarı ile yürüttü, yürütüyor. Ama öğrencilerin kırtasiye masrafları da vardı. Okullaşmayı teşvik edebileceği düşüncesi ile 2003 yılından itibaren öğrencilerin annelerinin hesabına erkek öğrenciler için 20 TL, kız öğrenciler için 25 TL yatırılmaya başlandı. Bu destekten milyonlarla öğrenci yararlanmıştır. Bugüne kadar ilk ve ortaöğretim öğrencilerimizin annelerinin hesabına 9.019.865.441 TL yatırılmıştır.

e. Yurt Dışına Öğrenci Gönderme

Yurt dışına lisansüstü ve doktora için öğrenciler 1929 yılında çıkarılmış 1416 sayısı yasa ile gönderiliyordu. Bu işi, başından beri MEB yürütüyordu. İlk önceleri amaç devletin kurumlarında ihtiyaç duyulan elemanları yetiştirmektir. Gerek 1990'lı yıllardan sonra ve gerekse açılması düşünülen yeni üniversitelere eleman yetiştirmek üzere bu madde üzerinden yurt dışına, daha önce uygulandığı gibi yılda 40-50 değil, her yıl en az bin öğrenci gönderilmesi planlandı. Önceleri sadece ABD, İngiltere, az da Almanya ve Fransa'ya öğrenci gönderiliyordu. Bu alışkanlıktan vazgeçilip ihtiyaç duyulan uzmanlık alanı hangi ülkede varsa oralara, YÖK ve Danıştay'ın engelleme gayretlerine rağmen 2006 yılından itibaren her yıl biner öğrenci gönderilmeye başlandı.

f. Başörtüsü Konusu

Hükümet, bu insanlık dışı uygulamayı anayasa değişikliği yolu ile çözmeye çalıştı. Vesayetçi, jakoben çevreler, bazı üniversite rektörleri, bu anlayışı destekleyen basın bu teşebbüse şiddetle karşı çıktı. TBMM üstünde bir güç oldukları anlayışıyla hareket ediyorlar ve bunu da Cumhuriyeti koruma ve kollama adına yapıyorlardı. 2007 seçimlerinden sonra YÖK yönetimindeki değişiklik, 2008'deki anayasa değişikliği ile başörtü yasağında kısmi bir yumuşama görünmüştü de tartışmalar 2013 yılına kadar sürdü. 1 Ekim 2013 tarihinde Hükümetin çıkardığı *Demokratikleşme Paketi* ile hâkim, savcı, emniyet, ordu gibi özel kıyafet giyinen meslekler dışında ba-

şörtü yasağı ilkökul dışında, yükseköğretim dâhil, bütün okul ve kurumlardan kalktı.

g. Satranç Dersleri

Satranç bir zekâ ve strateji oyunudur. Okullarda her zaman az sayıda bir öğrenci grubu, kol faaliyetleri çerçevesinde satrançla meşgul olurlardı. Ancak bu strateji oyunu 2005-2006 eğitim öğretim yılında Satranç Federasyonu ile imzalanan bir protokolle seçmeli ders konumuna getirildi. Okullarda satranç sınıfları kuruldu. İlk olarak 50 bin kadar öğretmen okullarda satranç öğretmeye başladı. Türkiye minikler ve gençler kategorisinde dünya şampiyonlukları, ikincilikler ve üçüncülükler almaya başladı.

ğ. Seçmeli Dersler

Seçmeli ders imkânları artırıldı. Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre bu dersleri seçebilme imkânı oluşturuldu.

h. Din Eğitimi

Din dersi cumhuriyetin başlangıcından beri ilk ve orta-öğretimde problem olma durumunu korudu. Ak Parti hükümeti, zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi dışında, toplumun din eğitimi talebi yönünde Temel Dini Bilgiler, Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin Hayatı derslerinin seçimli ders olarak verilmesini sağladı.

ı. Yükseköğretim Öğrenci Yurtları

Yükseköğretim öğrencilerinin barınma ihtiyacını karşılamak üzere önemli çalışmalar yapıldı. 2002 yılında 180 yurt varken bu sayı 2022-2023 eğitim döneminde 800'e ulaştı. 2002'de 182 bin olan yatak kapasitesi bugün 993 bindir.

i. Engelli Öğrenciler

Engelli öğrencilerimizin eğitim dışında kalmaması için okula, engelli durumundan dolayı gelemeyen ve taşıma imkânı olmayan öğrencilere evde veya hastanede eğitim hizmeti verildi. Eğitim engelli materyalleri ücretsiz sağlandı.

k. Çıraklık Eğitimi

Yaygın mesleki eğitim kapsamında olan çıraklık eğitimi 2016 yılında zorunlu örgün ortaöğretim kapsamına alındı. 2019 yılında kalfalık ve ustalık eğitimi alan öğrencilerin, eğitimleri sonunda kalfalık ve ustalık belgeleri yanında meslek lisesi diploması almalarına da imkân verildi.

1. Köy Okulları

Öğrencisi Olmadığı için kapalı olan köy okulları binalarının, Köy Yaşam Merkezi çerçevesinde, ihtiyaç olduğu durumlarda anaokulu, halk eğitim merkezi olarak kullanılmalari sağlandı. 2022’de 2.377 Köy Yaşam Merkezi açıldı.

EK: TÜİK, EĞİTİM İSTATİSTİK GÖSTERGELERİ (1923 – 2012)

4.1 İlkokul ve İlköğretim okullarında okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı
Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in primary schools

Öğretim yılı School year	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates			
	Okul Schools	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1923/24	4 894	10 238	9 021	1 217	(1) 341 941	273 107	62 954	(2) -	-	-
1924/25	5 987	13 822	10 460	3 342	390 368	301 381	88 987	(2) -	-	-
1925/26	5 975	14 309	10 445	3 864	406 788	313 893	92 895	(2) -	-	-
1926/27	5 995	14 231	10 864	3 367	435 563	348 978	86 585	(2) -	-	-
1927/28	6 043	15 194	10 948	4 246	(2) 461 985	325 695	133 969	(2) -	-	-
1928/29	6 600	15 718	11 153	4 565	477 569	323 260	154 309	26 275	19 031	7 244
1929/30	6 562	15 308	10 898	4 410	469 071	308 028	161 043	19 823	14 047	5 776
1930/31	6 598	16 318	11 504	4 814	489 299	315 072	174 227	21 179	15 175	6 004
1931/32	6 713	16 973	11 810	5 163	523 611	335 921	187 690	21 928	15 041	6 887
1932/33	6 778	15 064	10 440	4 624	567 361	366 125	201 236	24 740	18 864	7 876
1933/34	6 383	15 123	10 320	4 803	591 169	385 247	205 922	26 680	18 417	8 263
1934/35	6 402	15 102	10 216	4 886	647 360	426 798	220 562	30 079	20 934	9 145
1935/36	6 275	14 949	9 996	4 953	688 102	454 128	233 974	37 700	26 451	11 249
1936/37	6 202	14 777	9 805	4 972	714 178	473 720	240 458	42 208	29 435	12 773
1937/38	6 700	15 775	10 483	5 292	764 691	509 949	254 742	48 638	33 950	14 688
1938/39	7 862	17 120	11 607	5 513	813 636	547 180	266 456	55 953	39 375	16 578
1939/40	9 418	19 063	13 306	5 757	905 139	619 246	285 893	57 054	40 842	16 212
1940/41	10 596	20 564	14 583	5 981	955 957	661 279	294 678	71 854	53 710	18 144
1941/42	10 948	22 042	15 858	6 184	939 829	650 455	289 374	68 889	51 060	17 829
1942/43	11 404	21 613	15 202	6 411	940 411	649 471	290 940	71 107	51 670	19 437
1943/44	12 182	22 387	15 865	6 522	995 999	680 384	315 615	76 663	56 157	20 506
1944/45	12 903	25 687	18 545	7 142	1 246 818	804 120	442 698	90 657	66 707	23 950
1945/46	14 010	27 317	19 736	7 581	1 357 740	865 860	491 880	104 854	76 630	28 224
1946/47	15 131	30 206	22 208	7 998	1 413 983	899 206	514 777	106 722	77 349	29 373
1947/48	15 925	32 081	23 743	8 338	1 448 093	926 440	521 653	113 396	82 178	31 218
1948/49	16 119	33 185	24 502	8 683	1 468 382	938 534	529 848	133 240	94 853	38 387
1949/50	17 106	34 822	25 922	8 900	1 591 039	1 003 452	587 587	142 323	100 690	41 633
1950/51	17 428	35 871	26 714	9 157	1 616 626	1 016 915	599 711	145 899	102 888	43 011
1951/52	17 417	36 510	27 022	9 488	1 643 034	1 035 328	607 706	122 592	107 718	14 874
1952/53	17 763	37 561	27 612	9 949	1 692 135	1 066 739	625 396	148 843	105 989	42 854
1953/54	17 948	37 932	27 542	10 390	1 762 351	1 104 477	657 874	170 033	119 227	50 806
1954/55	18 393	40 035	29 230	10 805	1 866 666	1 164 616	702 050	175 712	121 891	53 821
1955/56	18 724	42 169	31 011	11 158	1 983 668	1 238 327	745 341	186 980	128 351	58 629
1956/57	19 390	44 700	33 124	11 576	2 140 347	1 335 704	804 643	212 512	143 680	68 832
1957/58	20 030	47 322	35 017	12 305	2 260 451	1 412 228	848 223	230 358	154 137	76 221
1958/59	20 656	49 757	37 081	12 676	2 402 855	1 507 248	895 607	257 206	172 105	85 101
1959/60	21 429	54 049	40 570	13 479	2 514 592	1 582 798	931 794	276 516	185 495	91 021
1960/61	24 398	62 526	48 494	14 032	2 866 501	1 800 026	1 066 475	304 406	203 671	100 735
1961/62	25 677	68 888	53 409	15 479	3 147 146	1 953 604	1 193 542	330 591	219 305	111 286
1962/63	26 452	73 256	55 880	17 376	3 370 679	2 079 281	1 291 398	362 354	237 457	124 897
1963/64	27 775	76 544	57 667	18 877	3 562 140	2 181 648	1 380 492	391 989	257 858	134 131
1964/65	29 585	82 781	61 273	21 508	3 769 282	2 291 185	1 478 097	447 933	292 622	155 311
1965/66	30 863	89 105	65 095	24 010	3 933 251	2 377 666	1 555 585	510 663	329 770	180 893

Not. 3 yıllık eğitimli okullardan diploma alanlar tablolara ilave edilmemiştir. Resmî ve özel okulları kapsar.

(1) 1923-24 öğretim yılında cinsiyet ayrımı yapılmayan 5880 öğrenci toplama ilave edilmiştir.

(2) 1927-28 öğretim yılında cinsiyet ayrımı yapılmayan 2321 öğrenci toplama ilave edilmiştir.

(3) 1928-29 öğretim yılına kadar diploma alanlar sayısı tesbit edilmemiştir.

Note. The graduates of three year schools are not added to the tables. Includes public and private schools.

(1) 5880 enrollment are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1923-24 school year.

(2) 2321 enrollment are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1927-28 school year.

(3) Graduates are not available until the 1928-29 school year.

4.1 İlkokul ve İlköğretim okullarında okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı (devam)

Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in primary schools (continued)

Öğretim yılı School year	Okul Schools	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1966/67	32 399	97 220	70 004	27 216	4 216 930	2 528 188	1 688 742	541 135	345 954	195 181
1967/68	34 002	105 841	74 862	30 979	4 450 353	2 645 824	1 804 529	564 541	357 491	207 050
1968/69	35 932	116 004	80 512	35 492	4 686 572	2 761 604	1 924 968	633 384	397 618	235 766
1969/70	37 171	123 172	83 289	39 883	4 906 995	2 858 992	2 048 003	722 458	445 935	276 523
1970/71	38 234	132 721	87 469	45 252	5 013 408	2 892 654	2 120 754	773 018	474 488	298 530
1971/72	39 268	141 363	91 980	49 383	5 101 196	2 911 101	2 190 095	735 041	442 627	292 414
1972/73	40 005	155 299	99 142	56 157	5 244 131	2 963 745	2 280 386	728 979	434 548	294 431
1973/74	40 327	157 435	99 165	58 270	5 324 034	2 984 655	2 339 379	818 260	483 338	334 922
1974/75	41 191	160 271	99 909	60 362	5 377 708	2 993 176	2 384 532	875 232	510 097	365 135
1975/76	41 981	171 032	104 207	66 825	5 463 684	3 028 684	2 435 000	938 792	538 998	399 794
1976/77	42 848	182 314	108 645	73 669	5 499 456	3 038 764	2 460 692	989 222	559 605	429 617
1977/78	43 221	184 129	108 284	75 845	5 454 566	3 000 757	2 453 809	894 034	502 997	391 037
1978/79	43 957	187 363	109 136	78 227	5 570 935	3 057 827	2 513 108	912 154	511 201	400 953
1979/80	44 281	198 857	117 156	81 701	5 618 697	3 078 341	2 540 356	943 875	530 204	413 671
1980/81	45 660	215 459	127 663	87 796	5 694 860	3 109 061	2 585 799	951 833	529 362	422 471
1981/82	45 871	210 599	123 366	87 233	5 864 161	3 165 230	2 698 931	961 235	529 370	431 865
1982/83	46 269	211 925	124 808	87 117	6 042 486	3 239 159	2 803 327	983 906	537 528	446 378
1983/84	47 355	208 881	122 435	86 446	6 500 539	3 465 408	3 035 131	1 004 365	548 139	456 226
1984/85	48 502	209 911	123 502	86 409	6 527 036	3 457 460	3 069 576	1 078 624	590 767	487 857
1985/86	49 096	212 717	123 862	88 855	6 635 821	3 504 415	3 131 406	1 151 836	615 748	536 088
1986/87	49 718	216 889	126 296	90 593	6 703 895	3 544 588	3 159 307	1 164 284	628 496	535 788
1987/88	50 455	220 943	129 073	91 870	6 880 304	3 636 054	3 244 250	1 324 924	707 843	617 081
1988/89	50 747	220 947	128 428	92 519	6 766 829	3 580 166	3 186 663	1 173 055	635 781	537 274
1989/90	51 170	224 672	129 851	94 821	6 848 083	3 622 824	3 225 259	1 195 186	647 062	548 124
1990/91	51 055	225 852	130 112	95 740	6 861 722	3 631 900	3 229 822	1 225 120	656 345	568 775
1991/92	50 701	234 961	135 487	99 474	6 878 923	3 640 324	3 238 599	1 296 338	691 809	604 529
1992/93	49 974	235 711	134 899	100 822	6 707 725	3 543 917	3 163 808	1 209 112	644 931	564 181
1993/94	49 599	237 943	135 552	102 391	6 526 296	3 433 959	3 092 337	1 218 225	650 563	567 662
1994/95	48 429	233 073	131 516	101 557	6 466 648	3 401 163	3 065 405	1 194 313	636 063	558 230
1995/96	49 240	231 900	130 752	101 148	6 403 300	3 370 218	3 033 082	1 177 790	625 382	552 408
1996/97	47 313	217 131	122 581	94 550	6 389 060	3 375 510	3 013 550	1 147 311	613 055	534 256
1997/98 ⁽⁴⁾	47 365	302 254	168 259	133 995	9 084 635	5 000 886	4 083 749	719 473	421 918	297 555
1998/99	45 102	317 790	177 233	140 557	9 609 050	5 248 426	4 360 624	705 140	413 398	291 742
1999/00	33 317	325 140	182 477	142 663	10 028 979	5 429 184	4 599 795	824 789	489 518	335 271
2000/01	36 072	345 015	193 799	151 216	10 480 721	5 625 131	4 845 590	1 071 189	600 441	470 748
2001/02	35 052	372 687	208 233	164 454	10 477 616	5 597 061	4 880 555	1 071 606	600 038	471 568
2002/03	35 133	373 303	212 772	160 531	10 331 645	5 503 427	4 828 218	1 165 489	647 115	518 404
2003/04	36 114	384 170	211 527	172 643	10 479 538	5 558 195	4 921 343	1 136 448	622 053	514 395
2004/05	35 611	401 288	216 678	184 610	10 565 389	5 587 775	4 977 614	1 125 012	615 314	509 698
2005/06	34 990	389 859	207 223	182 636	10 673 935	5 615 591	5 050 344	1 108 986	598 835	510 151
2006/07	34 656	402 829	209 366	193 463	10 846 930	5 684 609	5 162 321	1 130 599	605 503	525 096
2007/08	34 093	445 452	223 406	222 046	10 870 570	5 676 872	5 193 698	1 193 761	635 015	558 746
2008/09	33 769	453 318	224 644	228 674	10 709 920	5 553 871	5 156 049	1 180 162	627 177	552 985
2009/10	33 310	485 677	232 948	252 729	10 916 643	5 632 328	5 284 315	1 185 938	627 637	558 301
2010/11	32 797	503 328	237 254	266 074	10 981 100	5 623 476	5 357 624	1 226 473	643 872	582 601
2011/12	32 108	515 852	238 854	276 998	10 979 301	5 622 661	5 356 640	1 252 147	653 022	599 125
2012/13	29 169	282 043	118 927	163 106	5 593 910	2 862 730	2 731 180	-	-	-

(4) 18.08.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanun ile 1997/98 öğretim yılında itibaren 8 yıllık kesintisiz, 30.03.2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun ile 2012/13 öğretim yılında itibaren de 12 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmiştir.

(4) Compulsory education was expanded to 8 uninterrupted with law No. 4306 dated 18.08.1997 as of 1997/98 educational year, but to 12 gradual years with law No. 6287 dated 30.03.2012 as of 2012/13 educational year.

Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Tarihine Toplu Bir Bakış

4.2 Genel ortaokullarda okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı
Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in junior high schools

Öğretim yılı School year	Okul Schools	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total ⁽¹⁾	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1923/'24	72	(1) 796	-	-	(1) 5 905	-	-	-	-	-
1924/'25	64	720	609	111	10 052	7 976	2 076	-	-	-
1925/'26	68	(1) 760	-	-	11 622	8 917	2 705	-	-	-
1926/'27	135	1 392	1 099	293	15 644	11 848	3 796	1 611	1 255	356
1927/'28	78	(1) 791	-	-	(2) 19 858	15 674	3 763	1 857	1 508	349
1928/'29	78	815	680	135	23 225	16 996	6 229	2 650	1 943	707
1929/'30	82	982	776	206	25 398	18 662	6 736	3 481	2 535	946
1930/'31	83	1 068	845	223	27 093	20 148	6 945	3 999	2 954	1 045
1931/'32	80	963	739	224	30 316	22 805	7 511	4 365	3 229	1 136
1932/'33	190	1 380	932	448	36 068	26 140	9 928	5 638	4 116	1 522
1933/'34	201	2 136	1 620	516	42 332	31 038	11 294	5 116	3 980	1 136
1934/'35	192	2 354	1 764	590	45 812	33 936	11 876	7 423	5 676	1 747
1935/'36	191	2 403	1 759	644	52 386	38 497	13 889	8 248	6 130	2 118
1936/'37	202	2 648	1 903	745	62 955	45 833	17 122	10 044	7 569	2 475
1937/'38	214	2 843	1 932	911	74 107	53 883	20 224	12 502	9 509	2 993
1938/'39	228	3 402	2 215	1 187	83 642	60 335	23 307	13 593	9 925	3 668
1939/'40	234	3 744	2 398	1 346	92 308	66 693	25 615	14 941	10 740	4 201
1940/'41	238	3 867	2 422	1 445	95 332	69 097	26 235	16 089	11 861	4 228
1941/'42	252	3 900	2 345	1 555	94 642	68 555	26 087	13 011	9 581	3 430
1942/'43	244	3 883	2 297	1 586	84 181	60 180	24 001	13 334	9 664	3 670
1943/'44	245	3 851	2 224	1 627	75 319	53 314	22 005	14 486	10 608	3 878
1944/'45	247	3 862	2 188	1 674	70 430	49 735	20 695	11 803	8 425	3 378
1945/'46	252	3 931	2 145	1 786	65 608	46 074	19 534	12 389	8 865	3 524
1946/'47	257	3 871	2 129	1 742	60 980	42 307	18 673	10 565	7 457	3 108
1947/'48	267	3 993	2 168	1 825	59 093	41 160	17 933	10 844	7 617	3 227
1948/'49	321	4 149	2 275	1 874	61 314	43 612	17 702	11 077	7 639	3 438
1949/'50	381	4 364	2 389	1 975	65 168	47 469	17 679	11 412	8 194	3 218
1950/'51	406	4 528	2 437	2 091	68 187	50 262	17 925	11 508	8 506	3 002
1951/'52	440	4 729	2 572	2 157	74 765	55 728	19 037	14 389	10 575	3 814
1952/'53	474	5 021	2 727	2 294	82 465	61 302	21 163	14 487	10 718	3 769
1953/'54	507	5 311	2 904	2 407	92 339	68 053	24 286	15 827	11 847	3 980
1954/'55	539	5 694	3 160	2 534	111 896	82 114	29 782	18 382	13 449	4 933
1955/'56	573	6 385	3 647	2 738	133 217	97 576	35 641	21 167	15 682	5 485
1956/'57	601	7 296	4 403	2 893	162 179	119 249	42 930	24 658	18 140	6 518
1957/'58	643	8 559	5 325	3 234	193 733	143 403	50 330	28 820	20 879	7 941
1958/'59	685	9 858	6 393	3 465	222 625	164 657	57 968	36 201	26 539	9 662
1959/'60	715	10 977	7 267	3 710	254 966	190 865	64 101	40 253	29 136	11 117

Not1. Lise bünyesindeki ortaokul öğretmenleri, lise bilgileri içinde gösterilmiştir. Resmi ve özel okulları kapsar.

2. 18.08.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanun ile 1997/'98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz, 30.03.2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun ile 2012/'13 öğretim yılından itibaren de 12 yıllık kademeli zorunlu eğitime geçilmiştir.

(1) Kadrolu öğretmenler ve öğretmen olmayıp ücretle ders okutan öğretmenleri kapsar.

(2) 1927-'28 öğretim yılında cinsiyet ayrımı yapılmayan 421 resmi ortaokul öğrencisi toplamda gösterilmiştir.

(3) Öğretmenlerin ve öğrencilerin cinsiyet ayrımı yapılmadığından toplamda gösterilmiştir.

Note1. Junior high school teachers in high schools are included in high school data. Includes public and private schools

2. Compulsory education was expanded to 8 uninterrupted with law No. 4306 dated 18.08.1997 as of 1997/'98 educational year, but to 12 gradual years with law No. 6287 dated 30.03.2012 as of 2012/'13 educational year.

(1) Includes teachers on permanent staff and other teachers.

(2) 421 enrollment are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1927-'28 school year.

(3) Teachers and enrollment are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available.

4.2 Genel ortaokullarda okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı (devam)
Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in junior high schools (continued)

Öğretim yılı School year	Okul Schools	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total ⁽¹⁾	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1960/'61	745	12 080	8 130	3 950	291 266	220 486	70 780	42 686	30 875	11 811
1961/'62	776	13 269	9 110	4 159	318 138	241 261	76 877	50 707	37 289	13 418
1962/'63	820	15 538	11 064	4 474	337 816	254 608	83 208	58 151	43 169	14 982
1963/'64	824	15 059	10 355	4 704	344 139	255 435	88 704	66 661	49 501	17 160
1964/'65	861	14 340	9 458	4 882	354 257	259 449	94 808	73 986	54 122	19 864
1965/'66	943	15 084	9 684	5 400	412 453	299 673	112 780	79 607	57 521	22 086
1966/'67	1 064	16 813	10 721	6 092	492 950	359 914	133 036	85 214	61 423	23 791
1967/'68	1 231	18 753	12 030	6 723	569 397	415 678	153 719	107 503	77 239	30 264
1968/'69	1 405	21 335	13 511	7 824	639 841	468 367	171 474	124 349	89 522	34 827
1969/'70	1 629	22 612	14 287	8 325	700 950	511 098	189 852	137 186	96 463	38 723
1970/'71	1 848	22 301	14 190	8 111	810 983	593 415	217 568	146 479	104 782	41 697
1971/'72	1 923	24 114	15 489	8 625	895 107	652 428	242 679	167 611	119 382	48 229
1972/'73	2 040	25 572	16 738	8 834	930 337	672 191	258 146	181 524	127 775	53 749
1973/'74	2 299	26 849	17 499	9 350	926 887	663 702	263 185	196 336	136 065	60 271
1974/'75	2 476	25 267	16 504	8 763	945 569	668 090	277 479	224 163	150 617	73 546
1975/'76	2 789	27 814	18 073	9 741	1 038 844	733 941	304 903	249 477	171 641	77 836
1976/'77	3 067	29 963	20 329	9 634	1 074 289	739 559	334 730	269 135	183 704	85 431
1977/'78	3 317	32 056	21 642	10 414	1 107 455	752 791	354 664	277 289	186 054	91 235
1978/'79	3 600	31 213	20 736	10 477	1 109 948	745 084	364 864	289 293	191 416	97 877
1979/'80	4 103	30 930	20 355	10 575	1 180 233	786 550	393 683	310 871	204 178	106 693
1980/'81	4 320	35 913	23 607	12 306	1 147 512	753 523	393 989	243 088	151 875	91 213
1981/'82	4 252	37 445	24 543	12 902	1 239 727	808 901	430 826	229 004	141 717	87 287
1982/'83	4 225	41 215	27 307	13 908	1 332 809	864 084	468 725	239 814	148 007	91 807
1983/'84	4 258	42 365	28 043	14 322	1 450 624	938 125	512 499	297 375	183 140	115 235
1984/'85	4 379	42 652	28 387	14 265	1 586 581	1 030 188	556 393	306 309	188 701	117 608
1985/'86	4 501	42 514	28 871	13 643	1 673 723	1 087 877	585 846	325 641	199 800	125 841
1986/'87	4 753	42 246	28 578	13 668	1 761 794	1 140 925	620 869	317 633	194 549	123 084
1987/'88	5 001	42 551	28 715	13 836	1 870 515	1 207 603	662 912	348 644	215 130	133 514
1988/'89	5 217	43 719	29 265	14 454	2 019 980	1 292 249	727 731	370 775	226 429	144 346
1989/'90	5 558	45 774	30 071	15 703	2 038 537	1 295 358	743 179	394 369	240 195	154 174
1990/'91	5 780	46 645	30 343	16 302	2 108 579	1 331 897	776 682	525 039	319 579	205 460
1991/'92	6 176	50 959	32 729	18 230	2 116 625	1 328 707	787 918	606 943	380 104	226 839
1992/'93	6 680	55 457	35 059	20 398	2 242 875	1 393 735	849 140	652 044	405 443	246 601
1993/'94	7 425	61 457	37 989	23 468	2 303 418	1 424 809	878 609	695 931	432 374	263 557
1994/'95	7 993	64 520	38 430	26 090	2 318 915	1 426 255	892 660	714 306	435 126	279 180
1995/'96	8 493	70 345	41 315	29 030	2 296 386	1 414 760	881 626	696 359	426 197	270 162
1996/'97	8 844	71 808	41 893	29 915	2 269 620	1 389 357	880 263	733 484	454 142	279 342
2012/'13	16 987	269 759	129 356	140 403	5 566 986	2 815 534	2 751 452	-	-	-

Not1. Lise bünyesindeki ortaokul öğretmenleri, ilse bilgileri içinde gösterilmiştir. Resmi ve özel okulları kapsar.

2. 18.08.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanun ile 1997/'98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz, 30.03.2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun ile 2012/'13 öğretim yılından itibaren de 12 yıllık kademele zorunlu eğitime geçilmiştir.
(1) Kadrolu öğretmenler ve öğretmen olmayan ücretle ders okutan öğretmenleri kapsar.

Note1. Junior high school teachers in high schools are included in high school data. Includes public and private schools.

2. Compulsory education was expanded to 8 uninterrupted with law No. 4306 dated 18.08.1997 as of 1997/'98 educational year, but to 12 gradual years with law No. 6287 dated 30.03.2012 as of 2012/'13 educational year.

(1) Includes teachers on permanent staff and other teachers.

Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Tarihine Toplu Bir Bakış

4.3 Genel liselerde okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı
Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in high schools

Öğretim yılı School year	Okul Schools	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total (1)	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1923/'24	23	(2) 513	-	-	(3) 1 241	-	-	-	-	-
1924/'25	19	555	420	135	2 234	1 622	612	-	-	-
1925/'26	21	671	590	81	2 748	1 923	825	-	-	-
1926/'27	52	857	709	148	3 159	2 359	800	463	389	74
1927/'28	42	(2) 594	-	-	3 819	2 748	1 071	398	333	65
1928/'29	49	510	441	69	4 168	3 111	1 057	390	306	84
1929/'30	51	578	486	92	4 746	3 574	1 172	550	429	121
1930/'31	57	637	542	95	5 699	4 333	1 366	1 093	848	245
1931/'32	61	637	532	105	6 940	5 120	1 820	1 150	865	285
1932/'33	66	1 827	1 404	423	7 873	6 027	1 846	1 289	940	349
1933/'34	72	945	740	205	9 563	7 326	2 237	1 379	1 067	312
1934/'35	69	1 044	855	189	9 847	7 744	2 103	2 095	1 626	469
1935/'36	66	1 029	841	188	13 622	10 691	2 931	2 172	1 801	371
1936/'37	68	1 050	844	206	17 219	13 407	3 812	2 376	1 945	431
1937/'38	68	1 164	924	240	20 916	16 129	4 787	3 322	2 683	639
1938/'39	75	1 329	1 016	313	24 364	18 636	5 728	4 165	3 279	886
1939/'40	80	1 518	1 148	370	26 255	20 232	6 023	4 964	3 796	1 168
1940/'41	82	1 544	1 110	434	24 862	18 881	5 981	5 081	4 000	1 081
1941/'42	82	1 568	1 090	478	28 217	21 550	6 667	4 488	3 462	1 026
1942/'43	79	1 590	1 078	512	28 073	21 790	6 283	4 857	3 692	1 165
1943/'44	80	1 694	1 105	589	28 906	22 876	6 030	5 383	4 122	1 261
1944/'45	76	1 656	1 028	628	27 734	22 062	5 652	5 652	4 339	1 313
1945/'46	83	1 817	1 136	681	25 515	20 411	5 104	6 236	4 965	1 271
1946/'47	82	1 871	1 131	740	24 355	19 329	5 026	6 177	5 054	1 123
1947/'48	88	1 829	1 101	728	23 245	18 457	4 788	6 147	4 865	1 282
1948/'49	88	1 868	1 096	772	22 100	17 635	4 465	5 584	4 399	1 185
1949/'50	88	1 931	1 147	784	21 440	17 042	4 398	5 645	4 509	1 136
1950/'51	88	1 954	1 120	834	22 169	17 526	4 643	5 568	4 376	1 192
1951/'52	93	2 045	1 154	891	22 529	17 671	4 858	2 264	1 882	382
1952/'53	95	2 161	1 204	957	29 053	22 796	6 257	4 147	3 158	989
1953/'54	100	2 234	1 205	1 029	31 420	24 584	6 836	4 863	3 736	1 127
1954/'55	112	2 602	1 395	1 207	35 369	27 471	7 898	9 056	6 928	2 128
1955/'56	123	2 476	1 302	1 174	33 412	25 237	8 175	8 024	6 331	1 693
1956/'57	128	2 523	1 362	1 161	37 407	27 764	9 643	7 484	5 733	1 751
1957/'58	141	2 886	1 524	1 362	43 503	32 255	11 248	8 100	6 048	2 052
1958/'59	162	3 427	1 843	1 584	51 231	37 612	13 619	9 450	6 923	2 527
1959/'60	190	3 860	2 120	1 740	62 368	46 278	16 090	10 913	7 878	3 035
1960/'61	194	4 219	2 394	1 825	75 632	56 016	19 616	11 977	8 649	3 328
1961/'62	202	4 654	2 643	2 011	88 982	66 621	22 361	14 241	10 201	4 040

Not. Lise bünyesindeki ortaokul öğretmenleri, lise bilgileri içinde gösterilmiştir. Resmî ve özel okulları kapsar.

(1) Kadrolu öğretmenler ve öğretmen olmayıp ücretle ders okutan öğretmenleri kapsar.

(2) 1923-24 ve 1927-28 öğretim yıllarında öğretmenlerin cinsiyet ayrımı yapılmadığından toplam sütununda gösterilmiştir.

(3) 1923-24 öğretim yılında öğrencilerin cinsiyet ayrımı yapılmadığından toplam sütununda gösterilmiştir.

Note. Junior high school teachers in high schools are included in high school data. Includes public and private schools

(1) Includes teachers on permanent staff and other teachers.

(2) Teachers are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1923-24 and 1927-28 school years.

(3) Some of enrollment are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1923-24 school year.

4.3 Genel liselerde okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı (devam)
Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in high schools (continued)

Öğretim yılı School year	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates			
	Okul Schools	Toplam Total ⁽¹⁾	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1962/63	213	5 820	3 287	2 533	101 387	76 059	25 318	16 915	12 051	4 864
1963/64	217	6 097	3 484	2 613	102 384	75 916	26 468	19 578	14 392	5 186
1964/65	223	5 259	2 846	2 413	97 935	72 584	25 351	23 227	16 874	6 353
1965/66	240	5 994	3 288	2 706	111 181	81 497	29 684	24 868	18 257	6 611
1966/67	290	6 619	3 554	3 065	132 801	96 807	35 994	25 907	18 842	7 065
1967/68	309	7 509	4 361	3 148	151 864	109 589	42 275	29 984	21 869	8 115
1968/69	388	8 034	4 590	3 444	187 019	135 057	51 962	34 406	24 582	9 824
1969/70	448	8 633	5 081	3 552	214 950	154 028	60 922	40 808	29 083	11 725
1970/71	518	10 136	6 127	4 009	253 742	180 940	72 802	45 678	31 860	13 818
1971/72	542	11 111	6 883	4 228	271 900	192 330	79 570	52 050	36 326	15 724
1972/73	607	12 364	7 872	4 492	293 278	203 347	89 931	57 627	40 126	17 501
1973/74	718	13 438	8 613	4 825	304 371	207 956	96 405	71 200	47 954	23 246
1974/75	768	25 946	17 275	8 271	339 240	228 100	111 140	81 746	53 420	28 326
1975/76	873	26 984	17 659	9 325	385 688	258 456	127 232	88 649	57 911	30 738
1976/77	927	29 213	18 619	10 594	428 696	282 589	146 107	109 991	71 559	38 432
1977/78	964	30 941	19 668	11 273	456 661	299 536	157 125	113 104	74 009	39 095
1978/79	1 044	33 301	20 906	12 395	482 232	312 967	169 265	126 175	80 686	45 489
1979/80	1 108	36 198	22 438	13 760	531 760	341 969	189 791	137 784	87 425	50 359
1980/81	1 167	41 334	25 847	15 487	534 605	338 515	196 090	109 130	64 335	44 795
1981/82	1 169	43 173	27 178	15 995	540 504	333 177	207 327	102 285	59 345	42 940
1982/83	1 173	47 385	29 958	17 427	519 721	311 074	208 647	107 849	62 383	45 466
1983/84	1 190	47 697	29 727	17 970	529 765	308 388	221 377	131 171	75 736	55 435
1984/85	1 221	49 205	30 281	18 924	583 727	334 095	249 632	116 853	64 221	52 632
1985/86	1 283	51 892	31 210	20 682	627 985	359 690	268 295	132 010	71 942	60 068
1986/87	1 344	55 065	32 924	22 141	672 574	383 298	289 276	131 621	71 149	60 472
1987/88	1 436	57 834	34 494	23 340	697 227	396 885	300 342	145 381	78 544	66 837
1988/89	1 506	59 183	35 118	24 065	719 872	412 070	307 802	151 261	81 551	69 710
1989/90	1 627	63 946	37 677	26 069	751 729	427 516	324 213	160 458	88 459	71 999
1990/91	1 778	65 327	38 438	26 889	799 358	456 403	342 955	196 719	111 420	85 299
1991/92	1 888	66 789	39 132	27 657	894 047	509 494	384 553	213 709	121 076	92 633
1992/93	2 020	69 413	40 631	28 782	990 760	571 049	419 711	309 502	180 977	128 525
1993/94	2 167	71 859	41 927	29 932	1 078 483	623 518	454 965	289 529	161 283	128 246
1994/95	2 137	68 839	39 608	29 231	1 155 827	673 509	482 318	269 860	152 941	116 919
1995/96	2 196	71 105	40 344	30 761	1 201 138	693 322	507 816	315 710	178 682	137 028
1996/97	2 300	71 514	40 461	31 053	1 158 095	660 317	497 778	385 228	216 528	168 700
1997/98	2 412	68 853	38 705	30 148	1 166 195	653 660	512 535	362 709	140 146	122 561
1998/99	2 598	71 344	40 358	30 986	1 282 605	721 896	560 709	296 830	159 113	137 717
1999/00	2 656	70 137	39 798	30 339	1 399 912	795 302	604 610	295 263	159 518	135 745
2000/01	2 747	71 502	40 962	30 540	1 487 415	835 471	651 944	289 300	155 966	133 334
2001/02	2 635	72 621	41 364	31 257	1 673 363	933 070	740 293	329 926	171 094	158 832
2002/03	2 550	77 253	42 095	35 158	2 038 027	1 163 065	874 962	334 044	173 252	160 792
2003/04	2 737	79 545	43 450	36 095	1 963 998	1 071 918	892 080	451 082	236 193	214 889
2004/05	2 939	93 209	52 869	40 340	1 937 055	1 045 986	891 069	379 511	197 188	182 323
2005/06	3 406	102 581	57 641	44 940	2 075 617	1 123 459	952 158	410 109	210 633	199 476
2006/07	3 690	103 389	59 038	44 351	2 142 218	1 156 418	965 800	465 809	239 958	225 851
2007/08	3 830	106 270	60 931	45 339	1 980 452	1 044 607	935 845	213 506	115 530	97 976
2008/09	4 053	107 789	61 801	45 988	2 271 900	1 186 244	1 085 656	366 444	169 351	197 093
2009/10	4 067	111 896	63 915	47 981	2 420 691	1 268 096	1 152 593	399 478	193 784	205 694
2010/11	4 102	118 378	67 040	51 338	2 676 123	1 408 446	1 267 677	392 064	188 269	203 795
2011/12	4 171	122 716	68 554	54 162	2 666 066	1 375 231	1 290 835	380 548	179 947	200 601
2012/13	4 214	119 393	65 697	53 696	2 725 972	1 401 933	1 324 039	-	-	-

Not. Lise bünyesindeki ortaokul öğretmenleri, lise bilgileri içinde gösterilmiştir. Resmî ve özel okulları kapsar.
(1) Kadrolu öğretmenler ve öğretmen olmayıp ücretli ders okutan öğretmenleri kapsar.

(4) Açık öğretim lisesi öğrencilerinde kapsar.

Note. Junior high school teachers in high schools are included in high school data. Includes public and private schools
(1) Includes teachers on permanent staff and other teachers.

(4) Includes external high school students.

Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Tarihine Toplu Bir Bakış

4.4 Mesleki ve teknik okullarda okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı

Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in vocational and technical schools

Öğretim yılı School year	Okul Schools	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total ⁽¹⁾	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1923/24	64	583	177	81	6 547	5 172	1 375	-	-	-
1924/25	70	974	737	237	7 147	5 146	2 001	-	-	-
1925/26	59	929	789	140	6 835	4 820	2 015	-	-	-
1926/27	38	573	492	81	6 581	4 428	2 153	1 008	865	143
1927/28	44	698	170	528	7 718	4 896	2 822	972	730	242
1928/29	47	715	570	145	8 504	5 302	3 202	1 097	768	329
1929/30	48	789	618	171	8 150	4 953	3 197	1 071	723	348
1930/31	59	815	649	166	9 101	5 859	3 242	1 277	892	385
1931/32	63	729	585	144	9 203	6 002	3 201	1 584	1 040	544
1932/33	68	777	609	168	7 013	4 813	2 200	839	645	194
1933/34	66	660	486	174	7 715	5 255	2 460	2 175	1 287	888
1934/35	65	679	523	156	8 187	5 404	2 783	1 818	1 202	616
1935/36	64	755	544	211	9 229	5 938	3 291	1 823	1 157	666
1936/37	66	857	604	253	10 358	6 328	4 030	1 899	1 217	682
1937/38	78	948	683	265	11 134	6 899	4 235	2 335	1 391	944
1938/39	81	982	668	314	12 352	7 871	4 481	2 382	1 357	1 025
1939/40	86	1 011	674	337	14 310	9 361	4 949	2 330	1 403	927
1940/41	103	1 355	910	445	20 264	14 580	5 684	2 995	1 731	1 264
1941/42	114	1 508	977	531	24 641	18 162	6 479	2 998	1 719	1 279
1942/43	151	1 835	1 176	659	29 971	22 725	7 246	3 136	1 900	1 236
1943/44	186	2 434	1 606	828	36 971	28 592	8 379	6 719	4 989	1 730
1944/45	208	3 113	2 194	919	44 639	35 148	9 491	7 108	5 429	1 679
1945/46	244	3 826	2 811	1 015	54 248	43 724	10 524	8 271	6 346	1 925
1946/47	267	4 401	3 131	1 270	62 828	51 580	11 248	11 119	9 005	2 114
1947/48	278	4 534	3 197	1 337	59 905	48 708	11 197	12 735	10 476	2 259
1948/49	302	4 514	3 190	1 324	55 461	44 399	11 062	14 903	12 667	2 236
1949/50	317	4 584	3 200	1 384	55 522	44 077	11 445	12 315	10 060	2 255
1950/51	326	4 488	2 985	1 503	53 289	41 663	11 626	12 487	9 877	2 610
1951/52	340	4 401	2 886	1 515	51 897	40 246	11 651	11 895	9 497	2 398
1952/53	354	4 412	2 881	1 531	50 893	38 485	12 408	9 637	7 005	2 632
1953/54	371	4 746	3 078	1 668	58 386	45 506	12 880	12 098	9 533	2 565
1954/55	387	4 999	3 216	1 783	64 939	50 739	14 200	13 721	11 080	2 641
1955/56	415	5 294	3 431	1 863	72 675	56 960	15 715	13 918	10 986	2 932
1956/57	432	5 840	3 864	1 976	80 072	62 581	17 491	16 071	12 501	3 570
1957/58	454	6 214	4 120	2 094	86 470	66 750	19 720	18 789	15 084	3 705
1958/59	473	6 708	4 513	2 195	91 469	69 012	22 457	20 731	16 406	4 325
1959/60	503	7 382	4 978	2 404	98 010	70 543	27 467	23 206	18 066	5 140
1960/61	530	8 333	5 770	2 563	108 221	75 495	32 726	23 507	17 974	5 533
1961/62	664	8 817	5 905	2 912	115 810	78 131	37 679	26 127	18 454	7 673
1962/63	709	9 500	6 331	3 169	126 024	83 469	42 555	27 257	17 818	9 439

(1) Kadrolu öğretmenler ile öğretmen olmayıp ücretle ders okutan öğretmenleri kapsar.

(2) 1923-24 öğretim yılında cinsiyet ayrımı yapılamayan 325 öğretmen toplama ilave edilmiştir.

(3) 1927-28 öğretim yılında öğretmenlerin cinsiyet ayrımı yapılamadığından toplam sütununda gösterilmiştir.

(1) Includes teachers on permanent staff and other teachers.

(2) 325 teachers are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1923-24 school year.

(3) Teachers are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available for the 1927-28 school year.

4.4 Mesleki ve teknik okullarda okul ve cinsiyetlerine göre öğretmen, öğrenci ve diploma alanlar sayısı (devam)
Number of schools, teachers, enrollment and graduates by sex in vocational and technical schools
(continued)

Öğretim yılı School year	Okul Schools	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total ⁽¹⁾	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1963/64	738	10 220	6 799	3 421	149 148	100 086	49 062	30 735	19 433	11 302
1964/65	777	10 464	6 826	3 638	162 592	109 486	53 106	33 608	24 247	9 361
1965/66	786	11 104	7 140	3 964	177 783	118 608	59 175	34 395	19 999	14 396
1966/67	824	11 611	7 305	4 306	191 082	129 197	61 885	44 915	30 165	14 750
1967/68	892	13 575	8 949	4 626	200 037	134 465	65 572	53 381	36 244	17 137
1968/69	889	13 567	8 810	4 757	207 774	137 964	69 810	49 172	32 811	16 361
1969/70	887	14 179	9 235	4 944	217 332	142 206	75 126	51 450	33 168	18 282
1970/71	917	15 039	9 782	5 257	244 144	161 328	82 816	53 152	34 292	18 860
1971/72	936	15 490	10 150	5 340	263 184	173 754	89 430	57 085	35 806	21 279
1972/73	968	15 814	10 425	5 389	266 144	173 554	92 590	59 516	25 534	13 982
1973/74	974	16 868	11 075	5 793	285 439	182 922	102 517	59 686	38 010	21 676
1974/75	1078	19 117	13 405	5 712	313 431	206 598	106 833	75 142	47 303	27 839
1975/76	1 237	21 079	14 717	6 362	387 748	269 049	118 699	88 414	53 949	34 465
1976/77	1 399	23 233	15 817	7 416	435 726	315 495	120 231	92 417	62 058	30 359
1977/78	1 558	24 683	16 986	7 697	469 430	340 775	128 655	108 379	74 695	33 684
1978/79	1 601	25 851	17 603	8 248	482 839	348 584	134 255	111 821	80 283	31 538
1979/80	1 719	28 599	18 991	9 608	514 923	370 701	144 222	115 266	79 738	35 528
1980/81	1 864	33 969	22 575	11 394	520 332	370 064	150 268	101 240	69 027	32 213
1981/82	1 900	36 327	24 192	12 135	530 695	375 513	155 182	108 337	73 420	34 917
1982/83	1 960	39 823	26 248	13 575	541 157	385 637	155 520	109 510	72 858	36 652
1983/84	1 992	40 418	26 721	13 697	560 415	402 826	157 589	120 113	82 875	37 238
1984/85	1 945	41 056	26 626	14 430	576 067	415 499	160 568	121 786	83 839	37 947
1985/86	2 024	43 276	27 985	15 291	616 676	442 534	174 142	128 693	90 845	37 848
1986/87	2 131	45 219	29 357	15 862	666 319	471 652	194 667	133 512	91 519	41 993
1987/88	2 237	47 157	30 338	16 819	720 567	501 002	219 565	143 141	96 738	46 403
1988/89	2 333	47 102	29 970	17 132	772 272	525 904	246 368	151 102	101 143	49 959
1989/90	2 542	49 504	31 550	17 954	830 716	558 575	272 141	170 923	112 710	58 213
1990/91	2 795	51 910	32 520	19 390	900 205	593 771	306 434	208 692	135 250	73 442
1991/92	2 973	57 431	35 628	21 803	977 010	634 443	342 567	228 713	148 981	79 732
1992/93	2 219	61 061	37 716	23 345	752 711	500 514	252 197	193 642	130 395	63 247
1993/94	2 344	65 688	40 676	25 012	809 051	531 826	277 225	201 010	126 050	74 960
1994/95	2 576	68 893	42 373	26 520	894 738	586 035	308 703	237 570	153 939	83 631
1995/96	2 791	74 136	45 659	28 477	961 727	619 996	341 731	235 414	149 060	86 354
1996/97	3 060	75 151	45 886	29 265	980 203	620 093	360 110	241 695	151 263	90 432
1997/98	3 212	71 766	43 467	28 299	963 774	592 558	371 216	186 108	113 753	72 355
1998/99	3 365	74 559	44 967	29 592	998 071	606 382	391 689	273 630	162 106	111 524
1999/00	3 344	73 242	44 750	28 492	916 438	558 687	357 751	240 861	138 920	101 941
2000/01	3 544	68 467	42 306	26 161	875 238	547 441	327 797	243 652	146 834	96 818
2001/02	3 732	72 263	44 953	27 310	906 456	564 986	341 470	177 437	109 158	68 279
2002/03	3 660	60 703	36 453	24 250	985 575	627 637	357 938	196 215	119 418	76 797
2003/04	4 204	68 231	40 385	27 846	1 050 394	656 135	394 259	232 268	140 537	91 731
2004/05	3 877	74 405	46 938	27 467	1 102 394	687 660	414 734	211 323	124 659	86 664
2005/06	4 029	82 736	50 554	32 182	1 182 637	732 282	450 355	235 219	141 751	93 468
2006/07	4 244	84 276	51 149	33 127	1 244 499	760 771	483 728	263 726	161 958	101 768
2007/08	4 450	84 771	51 027	33 744	1 264 870	744 631	520 239	108 235	66 528	41 707
2008/09	4 622	88 924	53 229	35 695	1 565 264	893 697	671 567	182 450	95 637	86 813
2009/10	4 846	94 966	56 259	38 707	1 819 448	1 034 443	785 005	263 416	148 233	115 183
2010/11	5 179	104 327	61 053	43 274	2 072 487	1 177 725	894 762	314 448	172 514	141 934
2011/12	5 501	113 098	65 599	47 499	2 090 220	1 151 197	939 023	332 154	175 510	156 644
2012/13	6 204	135 502	76 202	59 300	2 269 651	1 241 481	1 028 170	191	191	191

(1) Kadrolu öğretmenler ile öğretmen olmayan ücretli ders okutan öğretmenleri kapsar.

(4) Sistem gereği diploma alan öğrenci sayıları bir yıl sonra verilmektedir. Mesleki ve teknik ortaokullar ile mesleki ve teknik liseleri kapsar. Resmî ve özel okulları kapsar.

(1) Includes teachers on permanent staff and other teachers.

(4) Graduates are not available yet. Data covers both vocational and technical junior high schools and high schools. Includes public and private schools.

Geçmişten Günümüze Türk Eğitim Tarihine Toplu Bir Bakış

4.5 Yükseköğretim kurumlarında okul ve cinsiyetlerine göre öğretim elemanı, öğrenci ve diploma alanlar sayısı
Number of schools, teaching staff, enrollment and graduates by sex in higher educational institutions

Öğretim yılı School year	Okul Schools ⁽¹⁾	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1923/'24	9	307	307	-	2 914	2 629	285	(2) 321	-	-
1924/'25	9	349	349	-	3 483	2 865	618	(2) 375	-	-
1925/'26	11	420	420	-	3 930	3 256	674	(2) 416	-	-
1926/'27	17	357	357	-	3 551	2 964	587	(2) 502	-	-
1927/'28	18	451	451	-	3 918	3 477	441	627	592	35
1928/'29	18	515	515	-	3 827	3 461	366	575	538	37
1929/'30	17	502	502	-	3 682	3 390	292	608	568	40
1930/'31	17	526	526	-	4 186	3 646	540	574	538	36
1931/'32	18	526	526	-	4 704	4 081	623	598	537	61
1932/'33	18	502	501	1	5 295	4 535	760	719	603	116
1933/'34	17	574	533	41	5 851	5 005	846	760	622	138
1934/'35	17	691	598	93	6 624	5 674	950	878	711	167
1935/'36	18	743	653	90	7 277	6 162	1 115	1 009	841	168
1936/'37	19	796	699	97	8 354	7 064	1 290	1 127	1 001	126
1937/'38	19	837	739	98	9 384	7 820	1 564	1 301	1 105	196
1938/'39	19	855	756	99	10 213	8 431	1 782	1 403	1 185	218
1939/'40	19	1 013	882	131	12 130	9 884	2 246	1 554	1 262	292
1940/'41	20	967	838	129	12 844	10 262	2 582	1 678	1 330	348
1941/'42	20	889	783	106	14 693	11 654	3 039	1 736	1 425	311
1942/'43	20	1 120	924	196	15 945	12 563	3 382	1 485	1 188	297
1943/'44	26	1 403	1 146	257	18 293	14 551	3 742	1 859	1 420	439
1944/'45	28	1 365	1 152	213	19 502	15 603	3 899	2 221	1 755	466
1945/'46	31	1 388	1 201	187	19 273	15 688	3 585	2 440	1 926	514
1946/'47	32	1 654	1 399	255	21 531	17 417	4 114	2 969	2 330	639
1947/'48	33	1 788	1 511	277	25 230	20 688	4 542	3 541	2 786	755
1948/'49	33	1 823	1 471	352	25 209	20 512	4 697	3 205	2 495	710
1949/'50	34	1 852	1 556	296	25 091	20 363	4 728	3 061	2 442	619
1950/'51	34	1 950	1 655	295	24 815	19 953	4 862	3 107	2 467	640
1951/'52	33	1 946	1 668	278	24 040	19 348	4 692	2 981	2 459	522
1952/'53	33	2 000	1 692	308	24 366	19 812	4 554	3 013	2 387	626
1953/'54	34	2 126	1 773	353	23 309	19 090	4 219	2 874	2 277	597
1954/'55	35	2 280	1 882	398	28 069	23 220	4 849	3 116	2 476	640
1955/'56	40	2 453	2 024	429	36 998	30 764	6 234	3 124	2 509	615
1956/'57	43	2 867	2 377	490	39 820	33 251	6 569	3 263	2 619	644
1957/'58	44	2 947	2 438	509	42 060	35 415	6 645	3 627	2 860	767
1958/'59	48	3 661	3 047	614	46 466	38 597	7 869	4 096	3 308	788
1959/'60	49	3 911	3 176	735	54 069	42 972	11 097	5 945	4 817	1 128

Not: Bilgiler, 1983-84 öğretim yılından itibaren Yükseköğretim Kurumu Başkanlığından alınmıştır. Öe lisans ve lisans bilgileri kapsamıştır.

(1) Fakülte ve yüksekokul sayıdır.

(2) 1927-28 öğretim yılına kadar diploma alanların cinsiyet ayırımı yapılmadığından toplamda gösterilmiştir.

Note: Data since 1983-84 school year are taken from the Council of Higher Education. Data covers pre-graduate and higher education.

(1) Numbers of universities and other higher educational institutions.

(2) Graduates are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available until the 1927-28 school year.

4.5 Yükseköğretim kurumlarında okul ve cinsiyetlerine göre öğretim elemanı, öğrenci ve diploma alanlar sayısı (devam)

Number of schools, teaching staff, enrollment and graduates by sex in higher educational institutions (continued)

Öğretim yılı School year	Okul Schools ⁽¹⁾	Öğretmen Teachers			Öğrenci Enrollment			Diploma alanlar Graduates		
		Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female	Toplam Total	Erkek Male	Kadın Female
1960/61	55	4 071	3 300	771	65 297	52 290	13 007	6 028	4 864	1 164
1961/62	66	4 536	3 640	896	65 084	51 893	13 191	6 988	5 648	1 340
1962/63	71	4 461	3 432	1 029	70 649	56 293	14 356	7 099	5 539	1 560
1963/64	83	4 368	3 451	917	77 281	61 791	15 490	7 988	6 114	1 874
1964/65	87	4 916	3 791	1 125	84 335	66 454	17 881	9 238	6 944	2 294
1965/66	96	5 806	4 438	1 368	97 309	76 918	20 391	10 611	8 127	2 484
1966/67	106	6 200	4 834	1 366	108 632	86 254	22 378	12 727	9 898	2 829
1967/68	120	6 786	5 224	1 562	123 683	100 180	23 503	14 768	11 645	3 123
1968/69	142	7 489	5 776	1 713	140 000	113 330	26 670	16 237	13 219	3 018
1969/70	146	8 295	6 265	2 030	147 175	119 721	27 454	20 191	16 554	3 637
1970/71	150	9 031	6 949	2 082	169 793	137 759	32 034	22 856	18 440	4 416
1971/72	161	11 152	8 434	2 718	169 672	137 061	32 611	22 177	17 678	4 499
1972/73	158	11 170	8 461	2 709	168 818	136 016	32 802	23 760	18 707	5 053
1973/74	166	11 773	8 778	2 995	177 281	141 661	35 620	25 302	20 006	5 296
1974/75	212	12 654	9 450	3 204	262 302	204 883	57 419	28 296	21 809	6 487
1975/76	288	14 445	10 833	3 612	⁽²⁾ 321 568	213 292	64 847	30 858	23 069	7 789
1976/77	334	15 930	12 072	3 858	⁽²⁾ 344 305	241 619	73 342	⁽²⁾ 44 565	33 603	10 962
1977/78	349	17 465	13 267	4 198	⁽²⁾ 346 476	247 145	79 538	71 107	53 270	17 837
1978/79	361	20 244	15 481	4 763	333 312	246 808	79 878	65 006	48 449	16 557
1979/80	347	20 699	15 579	5 120	270 278	203 500	66 778	⁽³⁾ 71 126	52 542	18 584
1980/81	321	20 917	15 605	5 312	237 369	175 558	61 811	31 841	23 319	8 522
1981/82	334	22 223	16 440	5 783	240 403	174 345	66 058	40 817	29 454	11 363
1982/83	273	21 814	15 975	5 839	281 539	197 962	83 577	35 144	24 126	11 018
1983/84	286	20 333	14 468	5 865	322 320	213 650	108 670	39 880	27 086	12 794
1984/85	302	21 949	15 413	6 536	398 185	273 028	125 157	43 864	29 201	14 663
1985/86	310	22 968	16 018	6 950	449 414	303 932	145 482	57 848	37 700	20 148
1986/87	322	24 382	16 797	7 585	481 600	320 624	160 976	70 563	46 104	24 459
1987/88	343	27 196	18 726	8 470	503 623	335 603	168 020	74 099	47 853	26 246
1988/89	368	28 856	19 855	9 001	560 446	372 034	188 412	75 639	48 189	27 450
1989/90	387	32 029	21 949	10 080	644 835	428 497	216 338	80 798	52 303	28 495
1990/91	408	34 469	23 540	10 929	705 409	468 406	237 003	83 855	54 461	29 394
1991/92	424	35 132	23 932	11 200	759 047	500 585	258 462	87 428	56 389	31 039
1992/93	473	38 483	25 961	12 522	859 484	563 068	296 416	96 708	58 993	37 715
1993/94	625	42 475	28 714	13 761	1 083 063	677 635	405 428	116 878	68 714	48 164
1994/95	741	44 086	29 630	14 456	1 107 320	681 408	425 912	135 346	77 279	58 067
1995/96	817	50 259	33 779	16 480	1 160 688	706 400	454 288	149 130	84 702	64 428
1996/97	1 052	53 805	35 977	17 828	1 222 362	740 584	481 778	168 204	94 913	73 291
1997/98	1 127	56 401	37 336	19 065	1 330 241	800 619	529 622	190 321	106 414	83 907
1998/99	1 208	60 129	39 303	20 826	1 382 149	830 374	551 775	200 582	113 782	86 800
1999/00	1 277	65 204	42 105	23 099	1 419 927	843 999	575 928	212 028	121 574	90 454
2000/01	1 084	67 880	43 519	24 361	1 508 205	886 945	621 260	234 181	133 781	100 400
2001/02	1 131	71 290	45 136	26 154	1 568 384	913 960	654 424	267 791	153 560	114 231
2002/03	1 203	76 090	47 885	28 205	1 798 623	1 052 739	745 884	289 579	162 956	126 623
2003/04	1 248	78 804	48 946	29 858	1 841 546	1 079 059	762 487	296 113	169 448	126 665
2004/05	1 283	82 096	50 662	31 434	1 969 086	1 145 161	823 925	316 128	178 591	137 537
2005/06	1 306	84 785	51 927	32 858	2 181 217	1 256 118	925 099	340 599	189 104	151 495
2006/07	1 339	89 329	54 242	35 087	2 291 762	1 315 878	975 884	378 818	205 804	173 014
2007/08	1 387	98 766	58 914	39 852	2 372 136	1 352 627	1 019 509	409 023	221 966	187 057
2008/09	1 495	100 504	59 643	40 861	2 757 828	1 560 460	1 197 368	447 132	203 676	243 456
2009/10	1 617	105 427	62 296	43 131	3 322 559	1 472 453	1 850 106	520 614	236 613	284 001
2010/11	1 756	111 495	65 896	45 599	3 626 642	1 636 444	1 990 198	496 794	270 975	225 819
2011/12	1 914	118 839	69 959	48 880	4 112 687	2 238 988	1 873 699	573 434	303 314	270 120
2012/13	2 052	130 653	76 347	54 306	4 676 566	2 535 459	2 141 107	(4)	(5)	(5)

(1) Fakülte ve yüksekokul sayıdır.

(2) Bazı okullarda öğrencilerin cinsiyet ayrımı yapılmadığından toplamda gösterilmiştir.

(3) Bazı okullarda öğrencilerin cinsiyet ayrımı yapılmadığından toplamda gösterilmiştir.

(4) 5 eğitim seviyesinin ilişkin diploma alanların cinsiyet ayrımı yapılmadığından toplamda gösterilmiştir.

(5) Sistem gereği diploma alan öğrenci sayıları bir öğretim yılı sonra verilmektedir.

(1) Numbers of universities and other higher educational institutions.

(2) Some enrollment are shown in the total since the breakdown of enrollment by sex is not available in some schools.

(3) The graduates of five education institutes are shown in the total since the breakdown of students by sex is not available.

(4) Graduates are not available yet

(5) Graduates are not available yet

Kaynaklar

- Akarsu, F. (2004). "Enderun: Üstün Yetenekliler İçin Saray Okulu," Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 97-101.
- Aksoy (İleri), C. (1977). *Babam Tevfik İleri*, Konuşmaları ve Görüşleri, Cilt 1, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Akyüz, Y. (2006). *Türk Eğitim Tarihi*, 27. Baskı, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Anık, M. (2006). "Bir Modernleş(tir)me Projesi Olarak Köy Enstitüleri, *Divan, İlmî Araştırmalar*, (20), 279-309.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III* (1989), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Balcı, E. (2020). *Türkiye'de Eğitim Politikaları I (1923-1980)*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Balcı, E. (2021). "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye'de Eğitim Politikaları," *İnsan ve İnsan*, (27), 117-137.
- Baltacı, C. (1993). Osmanlı Eğitim Sistemi, *Osmanlı Ansiklopedisi I-VII*, C V, s. 27-145, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Başaran, M. (1999). *Devrimci Eğitim Köy Enstitüleri*, İstanbul: Papirüs Yayınevi.
- Bayraklı, A.F. (2022). *Türk Eğitim Tarihinde Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmenlik*, Ankara. Ekin Yayınevi.
- Bozkurt, B. (2011). Türkiye'de 'Milli Şef' Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Belgi Dergisi*, (2), 183-204.
- Cankar, B. ve A. Taş. (2017). "Milli Eğitim Bakanlığının Eğitim Faaliyetleri (1996-2016), Kırıkkale Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Dergisi, (2), 193-197.

- Çalışkan, E. (2003). “Küreselleşme ve Eğitim”, *Eğitim Dergisi*, <https://www.egitim.gen.tr/kuresellesme-ve-egitim-4/>, Erişim tarihi: 08.05.2023.
- Çelik, H. (2022). *Milli Eğitimde Üç-Beş Nöbeti*, Ankara: Eğitim Kültür ve Yardımlaşma Vakfı.
- Çolak, F. ve Nacar, F. (2020). “TBMM’nin Eğitime Bakışı ve Maarif Vekillerinin Çalışmaları (1920-1923),” *Yeni Türkiye*, (112), 1-21.
- Duman, T (2007). “Atatürk’ün Kültür ve Eğitim Anlayışı,” *Cumhuriyet’in İlk Yıllarından Günümüze Dil-Kültür-Eğitim*, Gazi Üniversitesinin 80. Yıl Armağanı, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ekinci, Y. (1994). *Hükümet ve Siyasi Parti Programlarında Milli Eğitim*, Ankara: Tekişik.
- Ergin, O. (1997). *Türk Maarif Tarihi I-V*, İstanbul: Eser Neşriyat.
- Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Ergün, M. (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Ertürk, S. (1988). “Türkiye’de Eğitim Felsefesi Sorunu,” *Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 1988, 11-16.
- Genel Kurmay ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in Türk Milletine Açıklaması, *Hürriyet*, 12 Eylül 1980.
- Gök, H.V. (2011). *Atatürk ve İnönü Dönemi Kültür Politikaları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gümüšođlu, F. (2014). “İsmail Hakkı Tunguş’un Mektupları,” *MSU-SÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 129-148.
- Hali, S. ve Rencüzoğulları.S. (2017). “İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim”, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, (17), 425-437.
- İlgürel, M (1999). Acemi Ođlan, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.1, s. 324-325.
- Kafadar, O. (1997). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Kaplan, İ. (2019). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kapusuz, H. (2022). *Milli Eğitimde Ak Partili Yıllar*, Ankara: Anlam Kitap.
- Kara, N. N. (2019), “Türk Çağdaşlaşmasının Bir Örneği: Atatürk ve Kadın,” *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 227-242.
- Karataşer, B. (2017). “Sultan Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, (57), 423-434.
- Kılıç, F. (2021), “Maarif Vekili Mustafa Necati Bey’in Yeni Türk Alfabesinin Öğretilmesi İçin Yürütölen Faaliyetler,” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (39), 135-155.
- Koçak, C. (1996). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi II (1938-1945)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçer, H.A. (1991). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi: 1773-1923*, İstanbul: MEB Yayınları.
- Kodaman, B ve Saydam, A. (1992), “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara, s. 475-496, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Kodaman, B. (1980). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Korkut, H. (2003). “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Üniversite Reformları,” *Milli Eğitim Dergisi*, https://dhgm.meb.gov.tr/yayimler/dergiler/milli_egitim_dergisi/160/korkut.htm, Erişim tarihi: 08.05.2023.
- Köy Enstitüleri Kanunu, 17.04.1940, Sayı: 3803, Resmi Gazete, nr. 4491, 22, Nisan 1940.
- Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilatı Kanunu, Sayı: 4274, 19.06.1942, Resmi Gazete, nr. 5141, 25 Mayıs 1942.
- Malta, K. (2022). *Greko-Baktriya ve Eski Türk Hukuk Belgeleri*, Ankara: Nobel Yayınları.
- MEB Köy Enstitüleri Programı* (1990), Ankara: Eğitim-Der Yayınları.
- Meşeci Giorgetti, F. ve Batır, B. (2012). “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları,” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (13-14), 27-56.
- Mustafa Kemal Atatürk’ün 1 Mart 1922 Tarihli Konuşması, TBMM Tutanak Dergisi, 1 Mart, 1922, Sayı 2. <https://ata.msb.gov.tr/Genel/icerik/1-mart-1922-tarihli-konusmasi>
- Okurer, C. (1965). *Ana Hatlarıyla Milli Eğitim Politikamız*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Ömürlüoğlu, G. (2020). “Ak Parti Döneminde Eğitim Sisteminin İdeolojik Temelleri,” *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, (12), 75-102.
- Özhan, S. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Sakaoğlu, N. (1992). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Şahin, M. ve Tokdemir, M.A. “II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler,” *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (4), 851-876.
- Tangülen, Z. (2012). “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları,” *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, (2), 389-410.
- Tuna, O (1973). *Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- TÜİK, Eğitim İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>, Erişim tarihi: 05.05.2023.
- Ünal S. ve Öztürk, H.(2008). “İslamiyet’ten Önce Türklerde Eğitim ve Öğretim,” *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 89-109.
- Vahaboğlu, H. (1997). *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Vasiliev, D. (1992). “Gök-Türk Toplumunda Yazı Kültürü ve Okuma Yazma,” *Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları*, s.221-233, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.